

ډالی

ټولو هغو مؤمنو ملتپالو او هېوادپالو ته، چې په
هېوادنۍ رغاونه یې ملت ته هوساینه او آرامي
بخښلې ده.

Ketabton.com

مننه

د امریکا د متحده ایالتونو د سولې له انستیتیوت
شخه د زړه له تله مننه کوو، چې د دې کتاب په
خپرني او چاپ کې یې له مور سره مالي او تخنیکي
مرسته کړې ده.

د دې کتاب د منځپانگې مسولیت د لیکوالانو په
غاره دی او په هیڅ ډول د انستیتیوت د پالیسیو
استازیتوب نه کوي.

د کتاب ځانگړنې:

د کتاب نوم: د وطن معماران دویم ټوک
ليکوالان: شاه محمود میاخېل، څېړنوال عبدالقیوم مشوانی
کمپوز: مشوانی
برېښنالیکونه:

smiakhel@gmail.com - mashwanay2@gmail.com

د پښتۍ ډیزاین:

چاپ شمېر: ۲۰۰۰ ټوکه

چاپ نېټه: ۱۳۹۵ ل

چاپځای: - کابل، افغانستان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ليکلو

۱. سريزه ..... الف - و
۲. محمد هاشم ميوند وال ۱
۳. نور احمد اعتمادي ۱۷
۴. محمد نعيم خان ۲۷
۵. عبدالصمد حامد ۴۳
۶. کبرا نورزی ۴۹
۷. ډاکټر عبدالقيوم ۵۶
۸. معصومه عصمتي ۶۴
۹. عبدالواحد سرايي ۷۳
۱۰. سهيلا صديق ۷۹
۱۱. وزير غلام فاروق ۸۵
۱۲. عزيز الله واصفي ۹۰
۱۳. صالحه فاروق اعتمادي ۱۰۶
۱۴. مير احمد مولايي ۱۱۶
۱۵. عبدالحکيم کتوازی ۱۲۲

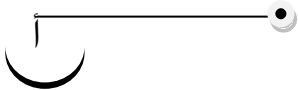
۱۶. عبدالحكيم طيبي..... ۱۴۲
۱۷. لطيف كبير سراج..... ۱۴۷
۱۸. علي احمد جلالي..... ۱۵۵
۱۹. محمدرحيم شيدا..... ۱۷۴
۲۰. عبدالقادر قاضي..... ۱۸۰
۲۱. بهاؤالدين مجروح..... ۲۰۳
۲۲. روشندل خان..... ۲۱۴
۲۳. عبدالهادي خليلزي..... ۲۲۸
۲۴. جنرال خاتول..... ۲۴۰
۲۵. حميد هلمندی..... ۲۴۸
۲۶. حلیمه خزان..... ۲۷۰
۲۷. مستوره شال..... ۲۷۹
۲۸. ماخذونه..... ۲۸۹

د سر خو خبري

د وطن معماران دويم ټوک چې ستاسې په لاس کې دی، د افغانستان د مهمو او مؤثرو اشخاصو د کارونو او خدمتونو تذکره ده. هر کتاب چې چاپېږي، يو څه نیمگړتياوې لري؛ نو په دې توگه دا او هم مخکنی ټوک له دې قاعدې نه مستثنی نه دي. مور کوشش کړی چې دويم ټوک د لومړي ټوک په پرتله ښه کړو.

د وطن معمارانو په لومړي ټوک کې تر ټولو لويه نیمگړتيا دا راپه گوته شوې وه، چې له ښځینه و پکې څوک نه وې انتخاب شوې. ډېرو ښځو دا فکر کاوه چې گوندې مور په قصدي ډول دا کار کړی دی. پر دې سربېره پر لومړي ټوک دوه نورې نیوکې هم وې، چې یوه یې د جمهور رئیس د فرهنگي سلاکار، اسدالله غضنفر صاحب له خوا د مشورې په توگه داسې وه:

((د کتاب کاغذ ډېر ښکلی دی؛ خو د دې ترڅنگ ډېر دروند دی، که د دې په عوض متوسط وزن کاغذ انتخاب شوی وای نو زیاتې کاپۍ به یې چاپ شوې او زیاتو کسانو به ترې گټه اخیستلې وای.))

که څه هم موربه لومړی توک څلور زره کاپۍ (دوه زره پښتو او دوه زره دري) چاپ کړی و؛ خو بیا هم هغه څلور زره کاپۍ ډېر ژر خلاصې شوې؛ نو د غضنفر صاحب دا نیوکه او مشوره سمه وه چې مورب باید تر دې هم زیات توکونه چاپ کړي وای؛ البته مورب دا اټکل نه شو کولای، چې دا کتاب به دومره زیات مینه وال ولري. د کتاب د مخکتنې په ورځ د اطلاعاتو او فرهنگ د وزیر محترم عبدالباري جهاني صاحب جدي نیوکه دا وه، چې ولې له مورب "د وطن معماران" په تذکره کې د پوهاند عبدالحی حبيبي او بېنوا صاحب په څېر مهم شخصیتونه هېر شوي دي.

د جهاني صیب گيله او نیوکه پر خپل ځای؛ خو مورب غوښتل د هغو پخوانیو دولتي چارواکو په اړه څېړنې وکړو، چې د افغانستان په فزیکي ابادۍ کې برخه درلودلې ده او د هغوی زیاترو په اړه ډېرې کمې لیکنې شوي او یا هیڅ نه دي شوي؛ نو باید د هغوی کارنامې ثبتې شي.

د هغو کسانو په اړه چې پخپله هم ډېر اثار لري او هم پرې نورو ډېرې لیکنې کړې دي؛ فکر نه کوم چې د هغوی په اړه دې مورب نوي څه درنو لوستونکو او په ځانگړي ډول ځوانانو ته وړاندې

کړای شو. د دغو مهمو کسانو په لېست کې د پوهاند عبدالحي حبيبي تر څنگ ډېر نور مشران لکه رښتين صاحب، خادم صاحب او په لس گونو نور مهم ليکوال، شاعران او مؤرخين شامل دي، چې په اړه يې ښه مفصل معلومات وړاندې شوي او چاپ شوي دي.

په دې ټوک کې پر پاتې نرينه معمارانو سربېره د څو مهمو ښځينه و پېژندگلوۍ او کارنامې هم خوندي شوې دي. امېد دی چې دا سلسله دوام پيدا کړي او ډېر نور مستحق کسان، چې د افغانستان په ابادۍ او سوکالۍ کې يې په صداقت سره فعاله ونډه درلودلې ده، هم معرفي او په راتلونکې کې چاپ کړی شو. په دې دواړو ټوکونو کې چې د کومونو کسانو په اړه موږ معلومات راټول کړي او چاپ ته سپارلي دي، دا مښت نمونه خروار په توگه دي. ډېر نور شخصيتونه هم شته؛ خو د ټولو په اړه همزمان تحقيق او د هغه د چاپ اسانتياوې امکان نه لري. زموږ هدف دا و او دی، چې خپل ولس او ځوانانو ته د خپل هېواد په ابادۍ کې د برخي اخيستې لپاره د ښو کارونو او اشخاصو يو څو نموني وړاندې کړو. په دويم ټوک کې بل نوبت دا دی، چې د څو ژونديو نومياليو پېژندگلوې

هم په کې راغلې ده. دا ځکه چې د چا په مړینې د هغه یادونه کوو او کارونه یې ستایو نو په ژوندونې یې هم باید خیال وساتو او د هر چا بنو کارونو ته ښه ووايو، چې په دې توگه زموږ په ټولنه کې د ټولو وگړو تر منځ یو مثبت رقابت رامنځ ته شي او خپله انرژي په مثبتو کارونو مصرف کړو.

لکه چې د لومړي ټوک په سریزه کې مې هم لیکلي وو، دې کسانو ښايي په خپل ژوند او کارونو کې تېروتنې هم کړي؛ خو څوک چې کار کوي نو هر ورو تېروتنې هم کوي او څوک، چې کار نه کوي نو بیا خو تېروتنې هم نه رامنځ ته کېږي. موږ باید همپشه په ټولنه کې د هغو اشخاصو او حکومتي چارواکو ښه کارونه تمثيل کړو، چې نورو ته د تشويق لامل وگرځي.

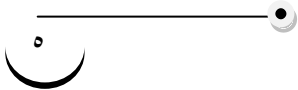
په افغاني ټولنه کې زموږ یوه لویه تېروتنه دا ده چې موږ یوازې د هر کس په منفي اړخ ډېر فکر کوو؛ خو مثبتو اړخونو ته یې کمه توجه کوو.

هسې اسانه غوندې برېښي؛ خو څېړنیزه لیکنه پراخ امکانات او پراخه سینه غواړي. داسې مه انگېرئ، چې دا کتابگوټی هم د څو کتابونو له پانېو د یوه کتاب په بڼه رامنځ ته شوی دی. په دې کې

ډېر داسې کسان هم شته چې نه يې په اړه په تذکرو او کتابونو کې څه شته او نه يې د ټولنې اکثريت په ځانگړي ډول ځوانان له نامه سره اشنا دي.

دا کتاب نوي نسل ته دا په ډاگه کوي، چې که څه هم تېرو نظامونو ډېرې نيمگړتياوې درلودې؛ خو د دې ترڅنگ يې د افغانستان استعدادونه روزل، د هغوی د رشد او پرمختگ لپاره يې لاره هواروله او اکثره کسان د خپل استعداد، لياقت، پاکۍ او له خپل وطن او خلکو سره د مينې په اساس دغو لوړو پوستونو ته رسېدلي وو؛ نه د اوس په څېر په نورو اړيکو. که تاسې د دغو شخصيتونو ژوند، زده کړو او زحمت ته وگورئ؛ نو دا مسأله ډېره پکې ځلېږي؛ نو هيڅوک د اوس په څېر په پراشوتې توگه داسې لوړو موقفونو او چوکيو ته نه وو رسېدلي.

که څه هم ما د دې کتاب د اشخاصو په انتخاب، ماخذونو او فارمېټ کې زياته برخه درلودلې ده؛ خو د تذکرې په اړه زيات ريسرچ او څېړنه عبدالقيوم زاهد مشواڼي او عزيزالله "مبارز" کړې ده؛ نو زه له دوی نه مندوی يم، چې په سختو شرايطو کې د افغانستان گوټ گوټ ته تللي دي. که د دوی مرسته او زحمت نه

وای؛ نو ما په ځانگړې توگه نه شو کولای چې دا تذکره بشپړه او چاپ ته چمتو کړم. د دې کتاب زیات کړېدېت مشوانی صاحب ته دی، چې تذکره یې ایدېت کړې او هم یې دري ژبې ته ژباړلې ده. په اخر کې له ټولو هغه دوستانو نه د زړه د کومي مننه کوم، چې مور ته یې د دې شخصیتونو د غوره کولو او کتاب غني کولو په اړه لازمي مشورې راکړي دي؛ لکه پروفیسر علي احمد جلالی او کاوون کاکړ صاحب.

د خپل دفتر له همکارانو احمد طارق بهیج، عطاءالله علي زاده، عبدالوحد صبري او رفیع الله جواد نه هم مننه کوم، چې د دې کتاب په چاپولو کې یې مرسته کړې ده.

د یوه متحد او سوکاله افغانستان په هیله

شاه محمود "میاخېل"

په افغانستان کې د امریکا د متحده ایالاتو د سولې د انستیتیوت رئیس

۲۳ مارچ/۲۰۱۷

وزیر اکبرخان، کابل- افغانستان

په ظاهر لباس د هیچا مه غولپره
منځ یې گوره چې چغزي دی که متیاک

هغه په ناڅاپي ډول او د اړیکو په مټ لوړو څوکیو ته ونه
رسېده، هغه دولتي دنده له عادي ماموریته پیل کړه. کورنۍ یې هم
په دولت کې هغسې اثر رسوخ نه درلود، چې د هغه په برکت
راځلېدلای وای. خپله پوهه، ځیرکي، زیارایستنه، صداقت او
دیانت د هغه د پرمختگ او راځلېدا تر ټولو غوره واسطې او
رابطې وې. همدغه معنوي واسطې او رابطې وې، چې د منځني
پوړیو کس یې هم د عظمی صدارت تر څوکی ورساوه. دا شخص
محمد هاشم نومېده او په **میوندوال** مشهور شو.

محمد هاشم د حاجي عبدالحليم زوی پر ۱۳۹۸ل = ۱۹۱۹م کال د
غزني په مقرر کې زوکړی دی. میوندوال تر دولسم ټولگي پورې په
حبيبيه لېسه کې زده کړې وکړې. تر فراغت وروسته پر ۱۳۲۱ل د

د وطن معماران

مطبوعاتو په مستقل ریاست کې مقرر شو او ډېر ژر د انیس جريدې د مدير په توگه وگومارل شو. د خپل ماموریت په لومړيو کې يې "پرديس" تخلص کاوه. بيا په هرات کې د اتفاق اسلام ورځپاڼې مدير وگومارل شو. څه موده وروسته کابل ته راغی لومړی ځل د دايرة المعارف عمومي مدير او بيا د انیس ورځپاڼې مدير مقرر شو.

د محمد داؤد خان د صدارت په پيل کې د مطبوعاتو د خپلواک رئيس په توگه په کابينه کې شامل شو. د مطبوعاتو تر مستقل ریاست وروسته د پاچا مطبوعاتي مشاور شو؛ خو يو کال وروسته يو ځل بيا د مطبوعاتو د مستقل رئيس په توگه وگومارل شو.

په بهرنيو چارو وزارت کې د سياسي معين په توگه او بيا په پاکستان کې د افغانستان د لوی سفير او د دولت د فوق العاده استازي په توگه وټاکل شو. څه وخت وروسته په لندن کې د افغانستان د لوی سفير او فوق العاده استازي په توگه او له هغه ځايه د امريکا په متحده ايالاتو کې د افغانستان د لوی سفير او فوق العاده استازي په توگه وگومارل شو؛ خو څه وخت وروسته

د وطن معماران

يو ځل بيا په پاکستان کې د افغانستان د لوی سفیر او فوق العاده استازي په توگه وگومارل شو.

د ډاکټر محمدیوسف په لومړۍ او دویمه کابینه کې د مطبوعاتو د وزیر په توگه مقرر شو. د ډاکټر یوسف تر استعفی وروسته د ۱۳۴۴ل د لړم په اوومه = ۱۹۶۵ اکتوبر ۲۹مه د پاچا له خوا د کابینې په جوړولو وگومارل شو.

میوندوال د اوږدې وخت لپاره د سردار داؤدخان او په ځانگړي ډول د هغه د ورور محمدنعیم خان ډېر نږدې ملگری و. پاچا د دې په گومارنې سره غوښتل چې له داؤدخان سره خپلې اړیکې بیا جوړې کړي. میوندوال خپله کابینه په دې ډول اعلان کړه:

نور احمد اعتمادي د صدارت لومړی مرستیال او د بهرنیو چارو وزیر.

عبدالستار شالیزی د صدارت دویم مرستیال.

جنرال خان محمد خان د دفاع وزیر.

انجینر احمدالله د کورنیو چارو وزیر، وروسته عبدالستار شالیزی.

د وطن معماران

عبدالله يفتلي د ماليې وزير، وروسته عبدالکريم حکيمي.
ډاکټر محمدعثمان انوري د پوهنې وزير.
محمدحسين مسا د فوايد عامې وزير، وروسته انجينر احمدالله.
انجينر عبدالصمد سليم د کانونو او صنايعو وزير.
مير محمداکبر رضا د کرنې وزير.
محمدعثمان صدقي د اطلاعاتو او کولتور وزير، وروسته
عبدالرؤف بېنوا.
ډاکټر نورعلي د سوداګرۍ وزير.
عبدالحکيم ضيايي د پلان وزير وروسته عبدالله يفتلي.
محمدعثمان انوري د عامې روغتيا وزير، وروسته پېغله کبرا
نورزی.
ډاکټر محمدحيدر د مخابراتو وزير، وروسته عبدالکريم حکيمي.
عبدالله يفتلي مشاور وزير.
محمدخالد روښان د قبایلو مستقل رئیس.
عبدالغفور روان فرهادي د وزيرانو شورا منشي.
ميوندوال په خپله دوره کې د اساسي قانون تسويدوونکو هيڅ
يوه ته مهمه دولتي دنده ورنه کړه. ډاکټر محمدیوسف يې په بن

د وطن معماران

کې سفیر وټاکه. سید شمس الدین یو کال وروسته په قاهره کې سفیر شو. رشتیا وزگار پاتې شو، شفیق او عبدالصمد حمید ته داسې پستونه ورکړي شول، چې د هېواد په ورځنیو چارو کې یې لاسوهنه نه شوه کولای.

خلیل الله خلیلي یې د ۱۳۴۵ل=۱۹۶۶م په مارچ کې په سعودي عربستان کې سفیر وټاکه. خلیلي د ډاکټر یوسف د حکومت په راپرځولو کې عمده نقش درلود، دا وخت یې د حکومت د یوه مخالف دریځ خپل کړی و او میوندوال ته ترې د ستونزو راولاړولو وېره موجوده وه.

میوندوال له پاچا محمدظاهر خان سره

میوندوال د صدارت د دندې تر پیل یوه میاشت وروسته لیرې پرتو سیمو ته په چورلکې کې سفرونه پیل کړل. دا پروگرام یې "خلکو ته ورځم" ونوماوه. هغه غوښتل له دې لارې له خلکو سره نېغ په نېغه خبرې اترې وشي او د هغو غوښتنې او نظریات په حکومت کې منعکس شي.

میوندوال د خپلې دورې په پیل کې اعلان وکړ، چې کابینه یې لېواله ده په افغانستان کې د نویو افکارو او نظریاتو استازیتوب او د خلکو د مدني حقونو په ورکړه کې مرسته وکړي. په همدې دوره کې د احزابو قانون طرح شو. مطبوعاتو په نسبي ډول خپلواکي ومونده، د دولت له چوکاټه بهر په لومړي ځل ځینې مطبوعات راوځلېدل. په ۱۳۴۵ل = ۱۹۶۶م کې "پیام امروز" د لومړنۍ خصوصي ورځپاڼې په توګه خپره شوه. "وحدت" ورځپاڼې هم په خپرېدو پیل وکړ چې معتدل افکار یې خپرول.

د میوندوال په دوره کې تر ټولو مهمه هماغه د ۱۳۴۴ل د لړم د ۳مې نېټې پر مظاهره چیانو د ډزو مسأله وه، چې باید حل شوې وای. د دغې پېښې د پلټنو لپاره د کورنیو چارو وزارت وګومارل شو. په پلټنو کې څرګنده شوه چې عبدالولي د ډزو قوماندان وګرځېدو.

د وطن معماران

ده؛ خو د کمپسيون رپوت هيڅکله خپور نه شو. دې لړۍ دوام وموند او چپي محصلينو له حکومته د ځينو نورو امتيازاتو غوښتنه کوله؛ لکه کاميابي دې له % ۶۵ څخه % ۵۰ ته راټيټه شي، په ټولگي کې دې حاضري اجباري نه وي، ناکامانو ته دې د ازموينې درېيم چانس او محصلينو ته دې د اتحاديو جوړولو اجازه ورکړی شي.

ميوندوال د ۱۳۴۵ ل کال د مرغومي په ۱۲ مه د لغمان د سرخکانو پله پرانيسته کوي، بني اړخ ته يې د ولسي جرگې رئيس "ډاکټر عبدالظاهر" هم ليدل کېږي. ميوندوال ته له پخواني حکومته داسې ستونزې ورپاتې وې، چې ده ته يې د خپلو پروگرامونو د پلي کولو چانس ورنه کړ. دوره

د وطن معماران

يې په سياسي شخړو، لانجو، د محصلينو په مظاهرو، د ازادو جريدو په شور او خور تېره شوه.

په هغه تور ولگول شو چې هغه او د حکومت ځينې وزيران يې له سي آي اي (CIA) سازمان سره همکاري لري. ميوندوال هڅه وکړه چې له دې توروو ځان سپين کړي؛ خو د صديق فرهنگ په شمول مخالفينو يې هغه تر پای پورې په دې تور کړاوه. چپيان د هغه سخت مخالف وو، کله چې هغه په خرگنده د روغتيايي ستونزو له امله استعفا وکړه، چپيان ډېر خوشحاله وو، ځکه که چېرې هغه بريالی شوی وای له شک پرته چې د کمونستانو پلانونه يې خنثی کول.

په ۱۳۴۸ل = ۱۹۶۹م کې يې د ملي شورا د ټاکنو په ۱۳مه دوره کې ځان ونوماوه؛ خو د حکومت د لاسوهنو له امله بريالی نه شو.

هغه په افغانستان کې د مترقي ډيموکرات گوند بنسټ کېښود. د دې گوند مرامنامه ۱۳۴۵ل = ۱۹۶۶م په اگست کې له افغانستان راډيو څخه اعلان شوه. د دې مرامنامې بنسټ په غربي ټيپه سوسيال ډيموکراسۍ ولاړ و. اصلي سيال يې د خلق ډيموکراتيک گوند گڼل

كېده. مترقي ډيموكرات گوند د مساوات په نامه خپرونه درلوده. دې گوند، مشروطه پاچاهي، سوسياليزم، مليتوب او ولسواكي غوښته. هغه نظام چې دې گوند غوښته بايد د اسلام د سپېڅلي دين له قوانينو او مقرراتو سره يې سمون درلودای. ميوندوال يو فرهنگي انقلاب غوښته؛ خو د دې انقلاب بنسټ بايد مترقي او ډيموكراته عقیده وای.

د ميوندوال يوه پاليسي دا وه، چې ولس او حكومت سره نږدې كړي، ولس په حكومت باور وكړي او د هغو په ملاتړ او مرسته د هېواد د ترقي او سوکالی لپاره كار وكړي. د همدې موخې لپاره ميوندوال په هېواد كې دننه نږدې ټولو ولايتونو ته سفرونه وكړل. له ولسونو سره يې وليدل، د پاچا پيغامونه او سلامونه يې ورورسول او د هغوی ستونزې او عرضونه يې واورېدل. دا سفرونه پرلپسې وو او ان له يوه ولايته به يې هماغسې بل ولايت ته سفر كاوه. ځينې كورني سفرونه يې دا وو:

د ۱۳۴۴ل د جدي په ۸ مه نېټه ننگرهار ته لاړ، هلته يې د فارم پر كتلو او لارښوونو سربېره په ريگ شامردخان كې د جلال آباد ښار د پراخې نقشه وكتله او لازمي لارښوونې يې وكړې. د همدغه

د وطن معماران

کال د قوس په ۱۹مه لښمان ته لار. د ۱۳۴۴ل په حوت کې پکتیا ته لار، په همدغې نېټې خوست ته لار او هلته یې د خوست د مېخانيکي مکتب معاینه کړ. د حوت په ۱۹مه د ځایو ولسوالۍ ته لار او په بېرته راتگ کې یې په سیدکرم کې د مچلغو بند هم له نږدې وکوت. د حوت په ۲۰مه یې ارگون، زرمتم او گومل ته سفر وکړ.

د ۱۳۴۵ل د وري په لومړۍ نېټه سمنگانو ته ورسېد او هلته یې په ځانگړي ډول د پوهنې حالت وارزاوه. د وري پر دویمه بلخ ولایت ته لار او هلته یې د نورو ادارو پر جاجولو سربېره د خواجه گوگردک او یتیم تاق د گاز د تصفیه خونې د بنسټ ډبره کېښوده. په همدې سفر کې یې په مزارشريف کې د شاديان پارک پرانیسته وکړه. د وري په درېیمه فاریاب ته لار. د وري په پنځمه یې د مزار په کلفت کې د گاز د پایپلاین د غځېدنگ معاینه وکړه او بیا کندز ته روان شو. هلته یې د دوشي- شېرخان بندر د سرک ډمبرولو کار له نږدې وکوت او د مؤظفینو توضیحات یې واورېدل.

د ۱۳۴۵ ل د وري په اتمه كندهار ته وخوځېد. په دې سفر كې يې ارزگان، زابل، چخانسور، هلمند او فراه ولايتونه وليدل.

د ۱۳۴۵ ل د غوايي په ۲۰مه د كونړ په لور وخوځېد. د ۱۳۴۵ ل د جوزا په ۱۱مه د بغلان پلخمرې ته لاړ. د جوزا په ۲۰مه د كابل- كندهار سر ك د ډمبرولو د كار كتنې لپاره غزني ته لاړ. د ۱۳۴۵ ل د سرطان په ۱۶مه د وازې خوا ولسوالۍ او مقر ته لاړ. د سرطان په ۱۷مه جاغوريو او مالستان ولسواليو ته لاړ او په جاغوريو كې يې د يوه پله د رغاونې د بنسټ ډبره كېښوده. د سرطان په ۱۸مه ناور ولسوالۍ ته لاړ. په دې ډول ميوندوال د هېواد بېلابېلو سيمو ته زيات سفرونه وكړل.

پر كورنيو سفرونو سربېره هغه ډېرو هېوادونو ته هم سفرونه وكړل او غوښتل يې چې له نړيوالې ټولنې سره د افغانستان اړيكي ټينگ او د هېواد د پرمختگ لپاره ورڅخه گټه واخلي.

د ۱۳۴۴ ل د مرغومي په ۲۱مه په سيمينار كې د گډون لپاره تاشكند ته لاړ. هند ته د هند د صدراعظم لال بهادر شاه شاستري د مړي سوځولو په مراسمو كې د گډون لپاره لاړ. ټاكل شوې وه،

د وطن معماران

چې شاستري له تاشکنده د يوې ورځې لپاره افغانستان ته راشي؛
خو په هماغې ټاکلې ورځې ومړ.

د ۱۳۴۴ کال د سلواغې په ۱۲ مه پخواني شوروي اتحاد ته لاړ.

د ۱۳۴۵ ل د وږي په ۲۱ مه يې د ترکيې د صدراعظم "سلېمان ديميرل"
په بلنه ترکيې ته سفر وکړ او د ترکيې له جمهور رئيس بناغلی
"جودت سونای" سره يې هم وليدل. د ۱۳۴۵ ل د وږي په ۲۴ مه يې
متحده عربي جمهوريت ته سفر وکړ. په دې سفر کې يې د متحده
عربي جمهوريت له ولسمشر "جمال عبدالناصر" سره هم وليدل.

بناغلی میوندوال له "جمال عبدالناصر" سره په کتنه کې

د ۱۳۴۶ل د وري په درېيمه يې د امريکا د جمهور رئيس "ليندن جانسن" په بلنه امريکا ته سفر وکړ او د وري په ۷مه يې له هغه سره وليدل.

د ۱۳۴۶ل د وري په ۱۹مه يې فرانسې ته سفر وکړ او د هغه هېواد له صدراعظم او جمهور رئيس "جنرال دوگول" سره پر ليدنه سربېره يې د يونسکو له عمومي مدير "روني ماهو" سره هم وليدل. په همدې ډول د ميوندوال په حکومت کې د نړۍ د مهمو هېوادونو صدراعظم او جمهور رئيسان افغانستان ته راغلل. د ۱۳۴۴ل د مرغومي په ۱۱مه د پاکستان ولسمشر جنرال ايوب خان کابل ته راغی. د ميوندوال په بلنه د شوروي اتحاد صدراعظم "الکسي کاسگين" د ۱۳۴۴ل د مرغومي په ۲۴مه کابل ته راغی. تر دې د مخه د ۱۳۳۴ل په وري کې هم هغه کابل ته راغلی و. د ۱۳۴۶ل د وري په ۲۶مه د ملگرو ملتونو سرمنشي "اوتانت" کابل ته راغی.

د ملگرو ملتونو سرمنشي "اوتانت" افغانستان ته د خپل سفر پر مهال د افغانستان له
صدراعظم باغلي ميوندوال سره په ليدنه کې ۱۳۴۶ د وري ۲۶مه

د چنگاښ تر کودتا نږدې دوه نيمې مياشتې وروسته شپه مهال
د ۱۳۵۲ل = ۱۹۷۳م د سپتمبر په ۲۴مه له کابل راډيو اعلان وشو، چې
محمد هاشم ميوندوال، خان محمد خان مرستيال، ډگر جنرال
عبدالرزاق خان، د هوايي ځواکونو افسر سيد امير، ډگروال
زرغون شاه، ډگروال کواټ خان، ډگرمن مهرعلي، عارف شينواری
او يو شمېر نورو د يوه بل هېواد په مرسته غوښتل چې د
جمهوريت پر ضد يوه توطيه وکړي، نو هغوی ټول ونيول شول او
د هغوی دا خيانت به ډېر ژر رسوا شي.

یوولس ورځې وروسته یعنی د ۱۳۵۲ل = ۱۹۷۳م کال د اکتوبر په لومړۍ نېټه بیا هم د راډیو له لارې اعلان وشو، چې میوندوال په زندان کې په خپله نکتایي ځان له مری راځوړند کړی او وژلی دی.

محمد هاشم میوندوال له سلطاني میوندوال سره واده کړی؛ خو اولادونه یې نه درلودل.

ځانگړې کارنامې:

- پوهه، ځيرکي، زيارايستنه، صداقت او ديانت ورته تر ټولو غوره واسطې او رابطې وې.
- ملي گټو ورته لومړيتوب درلود، ځکه خو يې د وصيت له مخې خپله شتمني تر مړينې وروسته دولت ته وبخښله.
- فکر يې نه محصوراوه او نه يې واژه، بلکې فکر ته يې وده ورکوله.
- له ولس سره يې د حکومت د نږدې کولو ښې او غوره لارې چارې خپلې کړې وې.

د ديموکراسۍ لسيزه د افغانستان په معاصر تاريخ کې د سياسي بدلونونو له پلوه ډېره مهمه گڼل کېږي. په دې لسيزه کې خو لومړي وزيران وټاکل او گونښه شول. که څه هم د دې لسيزې ټول لومړي وزيران د هېواد مهمې علمي او سياسي څېرې وې؛ خو د هغه مهال ځينې گډوډيو او د ملت د پوهنيزې کچې ټيټوالي نږدې ټولو ته موقع ور نه کړه، چې خپلې دورې بشپړې کړي او تاريخ د هغوی د دورو په پای کې د هغو په خدمتونو او پرمختگونو بشپړ قضاوت وکړي شي؛ په دغو څېرو کې يو هم **نوراحمد اعتمادي** دی.

نوراحمد اعتمادي د غلام محمد زوی او د اعتمادالدوله عبدالقدوس خان لمسی و. اعتمادالدوله د امان الله خان په واکمنۍ کې د صدراعظم حيثيت درلود. اعتمادي هم له محمدزي کورنۍ او د سردار محمد داؤد خان له کلکو پلويانو څخه و. هغه په ۱۳۲۵ل

کې له سردار محمدنعيم خان سره په لندن کې د افغان سفارت د سرکاتب د کفيل په توگه دنده درلوده.

کله چې د محمدداؤدخان او محمدظاهرخان تر منځ زړه بډاوی رامنځ ته شو؛ نو اعتمادي هڅه کوله چې هغوی سره پخلا کړي؛ خو څرنګه چې د دواړو تر منځ حالات ډېر خړپر شوي وو؛ نو اعتمادي په دې کار بريالی نه شو.

کله چې محمدهاشم ميوندوال تر ۱۸ ورځې کم دوه کاله صدارت وروسته له چوکۍ څخه استعفی ورکړه؛ پاچا محمدظاهر د ۱۳۴۶ ل د لړم په ۹ نېټه نور احمد اعتمادي د کابينې پر جوړولو وګوماره. هغه د لړم په ۲۳ مه له ملي شورا رایه واخيسته او خپله کابينه يې په دې ډول اعلان کړه:

نوراحمد اعتمادي   صدراعظم.

عبدالله يفتلي   د صدارت لومړی مرستيال.

ډاکټر عبدالقيوم د صدارت دويم مرستيال او د پوهنې وزير.

ستر جنرال خان محمدخان د ملي دفاع وزير.

انجينر محمدبشير لودين   د کورنيو چارو وزير.

عبدالصمد حميد   د پلان وزير.

ډاکټر محمد امان	د ماليې وزير.
ډاکټر محمد اکبر عمر	د سوداگري وزير.
انجنير محمد يعقوب لعلی	د ټولگټو وزير.
ډاکټر محمود حبيبي	د اطلاعاتو او کولتور وزير.
انجنير عظيم گران	د مخابراتو وزير.
پوهاند ابراهيم سراج	د عامې روغتيا وزير.
امان الله منصوري	د کانونو او صنايعو وزير.
عبدالحکيم	د کرنې وزير.
مېرمن شفيقه ضيايي	مشاوره وزيره.
پوهندوی غلام علي امين	مشاور وزير.
پوهنيار سيد مسعود	د مطبوعاتو مستقل رئيس.

نور احمد اعتمادي په ولسي جرگه کې

د اعتمادي د صدارات پر مهال يو ځل بيا د زده کوونکو او محصلينو مظاهرو زور واخيست او لمنه يې له کابل څخه ان ولايتونو ته هم وغځېده. د کابل مهمو ښوونځيو او تحصيلي ادارو يو شمېر سختې غوښتنې اعلان کړې او هغه يې د اعتمادي حکومت ته راوېلې، چې ځينې مهمې يې دا وې:

- د پوليسو کره بايد وغندل شي.
- مسوول کسان بايد مجازات شي.
- هغو کسانو ته دې تاوان ورکړي، چې مالونه يې چور شوي يا تپي شوي دي.

نوراحمد اعتمادي او د کابينې غړي د اعتماد رايو تر اخيستلو وروسته، له پاچا محمدظاهرخان سره په دلکشا مانۍ کې

- د پوهنتون په چارو کې د حکومت د نه لاسوهنې تضمين دې وشي.
  - د پوهنتون په انگرې کې دې سياسي فعاليتونو ته اجازه ورکړې شي او نيول شوي شاگردان دې پرېښودل شي.
- خرنگه چې حکومت دا غوښتنې ونه منلې؛ نو مظاهري شپږ مياشتې اوږدې شوې. حکومت پوهنتون رخصت کړ، ليليه يې وتړل شوه او لږ وخت وروسته د پوهنې وزير هم د مظاهرو د دوام له امله د ليليو تړلو اعلان وکړ.

صدراعظم هم د دې مظاهرو پر وړاندې سخته وینا وکړه او هڅوونکو ته یې د جزا ورکولو گواښ وکړ؛ خو یوازې دا نه چې کمې نه شوې، لا زیاتې شوې او محصلین او شاگردان هم ټولگيو ته نه حاضرېدل. دا مظاهري ان د ډاکټر عبدالظاهر تر صدارته روانې وې. د ډاکټر ظاهر په دوره کې حکومت د مظاهره چیانو غوښتنو ته غاړه کېښوده او په پایله کې د پوهنتون شورا او د پوهنې وزیر استعفی وکړه؛ نو په دې ډول چپیان په خپلو غوښتنو کې بریالي شول.

د اعتمادی په دوره کې څلور نړیوال سیمینارونه جوړ شول:

د خطي نسخو د نندارې نړيوال سيمينار ۱۳۴۵/۵/۹، د کوشاني
خپرونو نړيوال سيمينار ۱۳۴۹/۲/۲۲، د خوشحال خان خټک نړيوال
سيمينار ۱۳۴۹/۵/۲۴ او د امريکا د متحده ايالتونو د نړيوال
انکشاف د ادارې په همکارۍ- د اوبو لگونې نړيوال سيمينار.

همدا رنگه د ملگرو ملتونو د اړوندو مؤسساتو د تخنيکي
مرستو لومړنۍ پلاوی په ۱۳۴۹ ل کې افغانستان ته راغی.

ويل کېږي، چې اعتمادي د چپيانو پلوي او له پرچم ډلې سره
يې اړيکي درلودل. د هغه په دوره کې چپيانو زور وموند، چې د
لينن د کليزې په مناسبت د پرچم په جريده کې د هغه لوی انځور
چاپ او پر هغه درود ويل شوی و؛ نو له همدې امله ملایانو او
روحانينو سختې نیوکې او اعتصابونه کول. په پل خشتي جومات
کې شاوخوا درې زره کسان راټول شوي وو، چې د حکومت له
خوا په زوره له هغه ځايه پورته او په بسونو کې خپلو سيمو ته
ولېږدول شول. بسونو ته د خپڅولو پر مهال يې د مرگ پر
کمونستانو، مرگ پر لينن، مرگ پر اعتمادي، مرگ پر سردارولي
او داسې نور شعارونه ورکول. د دې کار پر وړاندې حکومت
يوازې د پرچم جريدې پر مصادره کولو بسنه وکړه.

هغه مهال د ولسي جرگې دوره درې کلنه وه د يوې دورې وخت پای ته رسېدلی او د بلې د ټاکلو وخت رارسېدلی و؛ خو د دغو دواړو دورو وکیلان له گوتو په شمېر کسانو پرته نالوستي وو او يوازې د خپل زور او زر په وسيله ټاکل شوي وو. وايي چې د اوسني پارلمان په څېر هغه مهال هم د هغو زیاتره وخت د وزیرانو

صدراعظم نوراحمدی اعتمادی له "الکسي کاسگین" سره په لیدنه کې

په احضارولو، خپل ځواک بنودلو او بې ځایه مناقشو او جنجالونو تېرېده. همدې اوضاع اعتمادی په اروايي ستونزو اخته کړ.

د پاچا له ځانگړي ډاکټر عبدالفتاح نجم سره د درملنې لپاره فرانسې ته لاړ. درملنه يې هم وشوه؛ خو د حکومتوالۍ جرأت يې له لاسه ورکړی و.

کله چې يې له خپلې کابينې سره په ولسي جرگه کې د وکیلانو پوښتنو ته له ځواب ورکولو ډډه وکړه او له خپلې کابينې سره د جرگې له غونډې ووت. وکیلانو پرېکړه وکړه چې له حکومت څخه د اعتماد رایه بېرته واخلي، خو پاچا نه غوښتل چې د بې اعتمادۍ له امله دې اعتمادی لیرې شي؛ نو په پټه موافقه وشوه چې اعتمادی دې پاچا ته استعفا وړاندې کړي. په پای کې ۱۳۵۰ل = ۱۹۷۱ د می په ۱۶مه نېټه اعتمادی د استعفی له لارې د عظمی صدارت چوکۍ پرېښوده.

ځانگړې کارنامې:

- د ملگرو ملتونو د اړوندو مؤسساتو د تخنیکي مرستو لومړنۍ پلاوی د همدې په دوره کې افغانستان ته راغی.
- د طب پوهنځي په تاسیس سره د ننگرهار پوهنتون بنسټ ایښودل.
- د کوشاني خپرونو د نړیوال مرکز تاسیسول.

***

***

که د انسانانو څېرې سره بېلابېلې دي؛ نو يې وړتياوې، مزاجونه، خوښونه، نظريات او ښه بد گڼل هم سره بېلابېل دي. نه به سل په سلو کې د دوه کسو څېرې سره يو ډول پيدا کړی شو او نه به يې نظريات. د ډېرو مشهورو افغاني څېرو په اړه هم ښايي نظريات بېلابېل وي؛ خو قضاوت د ټولني په اکثريت کېږي. يو له هغو مشهورو څېرو او اشخاصو، چې افغاني ټولنه ورته په ډېره درنه سترگه گوري؛ سردار محمدنعيم خان دی.

محمدنعيم خان (۱۹۱۱ اپريل ۲۷مه - ۱۹۷۸م) د محمد عزيز خان دويم زوی او د محمد داؤد خان کشر ورور دی. دا دواړه د پاچا "محمد ظاهر خان" د تره زامن دي. سردار محمدنعيم خان پر ۱۲۹۰ل = ۱۹۱۱م کال اپريل، د کابل ښار په ده افغانانو کې زېږېدلی دی.

نعيم خان لومړنی او دویمنی او عدادیه زده کړې په حبيبيه او امانی لېسو کې تر هغه وخته وکړې، چې د کلکاني په اړه و دوړ کې ټول ښوونځي وټرل شول. په همدغه اړه و دوړ کې د کورنۍ له ځينو غړيو سره يو ځای په ارگ کې بندي و. د هېواد تر نجات وروسته د خپل تره محمندانر په لارښوونه د ترور له زوی سردار اسدالله سراج سره چې دواړه په زندان کې شکنجه شوي وو، د روغتيايي معایناتو او پامبدلۍ لپاره د لومړي ځل لپاره له هېواده باندې برتانوي هند ته په ۱۳۰۸ل = ۱۹۲۹م کې سفر کوي.

له سفره تر راستنېدو وروسته په ۱۳۰۹ل = اکتوبر ۱۹۳۰م کې په بهرنیو چارو وزارت کې د عمومي سياسي مدير په توگه وگومارل شو.

سردار نعيم خان له "انور سادات" سره

بيا پر ۱۳۱۱ل = ۱۹۳۲م د ايتاليا په روم کې د افغانستان مختار
وزير په توگه وگومارل شو.
په ۱۳۱۳ل = ۱۹۳۴م کې د بهرنيو چارو وزارت د کفيل معين و.
په ۱۳۱۴ل = ۱۹۳۵م د بهرنيو چارو وزارت کفيل او لومړی
سياسي معين و.

په ۱۳۱۵ل = ۱۹۳۶م کې د سردار فیض محمدخان زکریا په غیابت کې چې اروپا ته تللی و، د وزارت د کفالت دنده یې پر غاړه وه او ورسره د عبدالمجید خان زابلي په غیاب کې چې هغه هم اروپا ته تللی و، د افغان ملي بانک اجرایه امر هم و.

په ۱۳۱۶ل = ۱۹۳۷م کې یې د پوهنې د وزیر په توګه کابینې ته لاره ومونده. اووه کاله پرلپسې د پوهنې وزیر و؛ خو تر څنګ یې څه وخت د عظمی صدارت مرستیال هم و.

په ۱۳۲۴-۱۳۲۵ل کې په لندن کې د پاچا فوق العاده استازی او مختار وزیر شو. په ۱۳۲۷-۱۳۲۸ل کې په واشنگټن کې د پاچا لوی سفیر شو.

له ۱۳۳۲ل تر ۱۳۴۲ل پورې د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر و.

سردار محمدنعیم خان لا د ځوانۍ په وخت کې د هغې وړتیا او لیاقت له مخې چې درلوده یې، د بهرنیو چارو په وزارت کې په مهمو پستونو د هېواد دننه او د باندې کار وکړ.

هغه خپله ټولنه او خلک ښه مطالعه کړي او پېژندلي وو او همدا رنگه په نړیوالو سیاستونو او نیتونو به بشپړ ډول خبر شخص

د وطن معماران

و؛ نو ځکه په هېواد کې د غوره او تجربه کار دیپلومات شخص په توګه را څرګند شو.

سردار محمدنعيم خان په تهران کې د ايران له پاچا سره
کانديد اکاډميسين ډاکتر محمد يعقوب "واحدی" د نعیم خان د
شخصیت په اړه وايي:

((سردار نعیم خان در تاسیس انجمن تاریخ و تقویت آن
همچنان در تاسیس پښتو ټولنه و پوهنځی علوم اجتماعی پوهنتون
کابل نقش مهم و کلیدی داشت. وزیر معارف بود، در گسترش
معارف و تکمیل نمودن دائرة المعارف کارهای مهم و بارز را انجام
داده است. ادم نرم و حلیم بود، اما جدی در کارهای دولتی. در
دفاتر بروکراسی را خوش نداشت و طرفدار سرعت و صداقت در
امور حکومتداری بود.))

د هغه په دوره کې پوهنې ته ډېر خدمتونه وشول. د نويو علمي مؤسساتو تاسيسولو ته يې ځانگړې پاملرنه وه، د ساينس، حقوقو او سياسي علومو او ادبياتو پوهنځي يو په بل پسې د هغه په دوره کې تاسيس شول.

په ۱۳۲۹ل کې يې د حقوقو او سياسي علومو د پوهنځي تر تاسيس د مخه د بهرنيو چارو وزارت، پوهنې وزارت او ځينو نورو ادارو د مامورينو د علمي سويې او څنگيزو معلوماتو د لوړولو لپاره د مطبوعاتو مستقل رياست د علومو اکاډمۍ په نامه د پوهنې وزارت په ودانۍ کې تاسيس کړ، چې درسونه يې په خپله خوښه او د مازيگر تر رخصتۍ وروسته وو. د ترکي يوه مشهور استاد محمدعلی "داغیونار" چې د بهرنيو چارو وزارت حقوقي مشاور و، د دې ادارې د څارنې او تدريس چارې پر غاړه درلودې. نور استادان يې عبدالحی خان عزيز چې په فرانسه کې يې زده کړې کړې وې، استاد شرشایق، د فقهي عالم استاد عبدالکریم خان او نور پوهان وو.

هغه مهال چې د حقوقو او سياسي علومو پوهنځی جوړ شو، د دې اکاډمۍ يو شمېر شاملين د سويې تر سختې ازموينې وركولو او برياليتوب وروسته په دغه پوهنځي كې شامل شول.

د سردار محمدنعيم خان د پوهنې د وزارت په دوره كې "پښتو ټولنه" جوړه شوه، چې په هېواد كې يې د علم او فرهنگ لپاره ډېر خدمت وكړ او ډېر شمېر څېړنيز پښتو او دري علمي آثار يې ټولني ته وړاندې كړل.

د همدغه په دوره كې په ۱۳۲۲ل كې په نصاب كې د پښتو ژبې تدريس شامل شو. د دولت پر ټولو مامورينو د پښتو ژبې كورسونه لازمي شول؛ خو د مسلکي ښوونكو د نه شتون له امله څه وخت وروسته دا كورسونه بند شول.

د سردار نعيم خان په دوره كې ښځينه ښوونځي يو په بل پسې تاسيس شول. په دې دوره كې له پوهنې وزارت سره د لوستو او تحصيل كړو همكاري د پراختيايي پلانونو په پرمخبيولو كې د پاملرنې وړ وه.

دارالمعلمينونو هر كال مسلکي ښوونكي فارغول، چې فارغان به يې د ښوونكو او د ښوونځيو د اميرانو په توگه ولاياتو ته لېږل

کېدل. له پلان سره سم په ولایتونو کې هم ښوونځي یو په بل پسې جوړېدل.

سردار محمدنعیم خان له خپلې وړتیا او تجربې تل مثبتې گټه اخیستله، کله چې هغه د بهرنیو چارو وزیر وگومارل شو، په دې وزارت کې یې هم نوښتونه وکړل؛ په خپله یې د وزارت له پخوانیو مامورینو څخه د سویې ازموینه واخیستله. کوم کسان چې په ازموینه کې بریالي نه شول، هغه یې نورو وزارتو او ادارو ته ورولېږل او تر ازموینې وروسته په بهرنیو چارو وزارت کې لوستي او تحصیل کړي مامورین د دیپلوماتانو په توگه په دندو وگومارل شول.

په بهرنیو چارو وزارت کې به د بهرنیو پستونو لپاره د وزیر په حضور کې ازموینه اخیستل کېده او بریالي کسان به گومارل کېدل. سردار نعیم خان د بهرنیو سیاست په چارو کې پر بشپړې پوهې او تجربې سربېره له ځان سره ښه کاري ډله درلوده او په تصمیم نیولو کې به یې د هغو پر مشورو عمل کاوه.

د پښتونستان موضوع، د افغانستان دودیز مثبت ناپیلتوب، د ناپیلو هېوادونو په سازمان کې غړیتوب او ان د هغو له بنسټوالو

څخه شمېرل کېدل، د افغانستان د هغه مهال د شاهي دولت نظر او سياسي ديپلوماسۍ پلي کېدل، د دې مدبر وزير له تجربو او نظرياتو څخه گڼل کېږي. ټولې پاليسۍ معقولې او په سالمه بڼه تر سره کېدې. افغانستان په بين المللي غونډو کې د غورې ونډې څښتن شوی و. نعيم خان د خدمت په موده کې هر کال د بهرنيو چارو د وزير، پاچا، د دولت او حکومت د استازي په توگه د ملگرو ملتونو د عمومي اسامبلۍ په کلنيو غونډو کې له خپلو لوړ پوړو چارواکو سره ونډه اخيسته.

د ناپېيلي هېواد په توگه افغانستان هغه مهال ځانگړی نړيوال شهرت تر لاسه کړ. په متحابه هېوادونو کې مختار وزارتونه لويو سفارتونو ته لوړ شول. د دوستو هېوادونو بلا عوضه مرستې د انکشافی پلانونو په عملي کولو کې ډېرې اغېزناکې وې.

د سردار محمدنعيم خان زوی عزيزنعيم هم زموږ د هېواد له مهمو مؤرخينو او پېژندل شويو څېرو څخه و.

عزيزنعيم په ۱۳۱۷ ل کال په کابل ښار شاهي کورنۍ کې دې نړۍ ته سترگې وغړولې.

عزیزنعم لومړنی زده کړې په شاهي دربار او وروسته په استقلال لیسې کې تر سره کړې. بیا یې د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی ولوست. عزیزنعم په کابل پوهنتون کې د حقوقو له پوهنځي څخه تر فارغېدو وروسته د نورو لوړو زده کړو لپاره امریکا او انگلیستان ته لاړ.

سردار عزیزنعم په بهر کې تر لوړو زده کړو وروسته سمدلاسه هېواد ته راستون شو او د کابل پوهنتون په حقوقو پوهنځي کې یې د تاریخ د استاد په توګه په کار پیل وکړ. دغه دنده یې ښه په مینه پر مخ بیوله.

استاد عزیزنعم په ۱۳۵۶ل کال په لندن کې د افغانستان د سفارت سکرتر وټاکل شو؛ نو هلته لاړ. کله چې په ۱۳۵۷ل کال د غوايي خونړۍ کودتا وشوه او په لومړي سر کې د محمد داؤد خان ټوله کورنۍ شهیده کړای شوه. عزیزنعم د شهید محمد داؤد خان د کورنۍ یوازینی شخص دی چې د غوايي په کودتا کې له غوبل څخه ژوندی پاتې شو. د غوايي له کودتا وروسته یې له دندې لاس واخیست او هلته په لندن کې جلاوطنه پاتې شو.

سردار عزيزنعميم په جلا وطنۍ كې ارام كښېناست، بلكې خپلو ملي ازادي غوښتونكو مبارزو ته يې دوام وركړ. له هېواده د بهر خپرېدونكو مطبوعاتو له لارې يې خپله مبارزه توده وساتله؛ په مجاهد ولس او نورو خپرونو كې يې وخت پر وخت ليكنې راغلې، نړيوالو مطبوعاتو ته يې د افغانستان د حالاتو د روښانولو په اړه وخت پر وخت ليكنې كولې او په مركو او تبصرو يې دغه لړۍ توده ساتله.

استاد عزيزنعميم په خپله يوه وروستۍ مرکه كې چې له اسمايي مجلې سره يې كړې، افغانستان د حالاتو په اړه خپل ملي دريځ داسې روښانه كوي:

آنچه که به نام دولت اسلامی یاد می گردید پیش از این که تشکیل شود و هنگامیکه "دولت اسلامی" صرف به نام بر قسمت اعظم خاک افغانستان حاکمیت داشت، به جای شوراهای قلابی

"اهل حل و عقد" و "هرات" برای بقای خویش، باید به اساس تقسیم اوقات قبلاً تعیین شده، بعد از مدت چهار ماه می گذاشت که حکومت مؤقت زمینه را برای سازماندهی آینده افغانستان مساعد سازد. بر علاوه، منسوبین دولت اسلامی حتی الامکان کوشیدند تا اختلافات نژادی، قومی، زبانی و مذهبی را دامن زنند. اینان همچنان نتوانستند حاکمیت سرتاسری را نه تنها در افغانستان تأمین کنند، بلکه پایتخت نیز در نتیجه به چندین حوزه بین تنظیم های رقیب تقسیم گردید، ظهور طالبان در حقیقت عکس العمل در برابر همچو بی سر و سامانی بود!

...

با این بررسی با کمال تأسف باید گفت که در نتیجه واقعات اخیر در کوتاه مدت، میان مدت و دراز مدت، افغانستان عزیز ما شاهد بحرانهای دوامدار و خلای قدرت مرکزی خواهد بود و کشور ما را در مصیبت های مزید غوطه ور خواهد ساخت!

ولی با ایمان خلل ناپذیر به این واقعیت تاریخی که افغانستان هرگز نمی میرد، هر چند که مؤقتاً در خریطه دنیا از نظر پنهان می شود، یقیناً در آینده فرزندان در کشور ما ظهور خواهند کرد که

د وطن معماران

مانند میرویس نیکه و احمد شاه بابا باز افغانستان را زنده خواهند ساخت.

له ښي خوا مومند، ډاکټر کریم باز، سردار نادر نعیم او مشوانی

رښتیا چې استاد عزیز نعیم پر افغانستان [خلل ناپذیر] باور درلود، خو ارمان چې دغه هیله یې ترسره نه شوه؛ مخکې له دې چې د میرویس نیکه او احمد شاه بابا په څېر شاه زلمیان د هېواد د

د وطن معماران

ابادی ډگر ته راووخې او افغانستان یو ځل بیا د نړۍ پر نقشه هغسې راوځلوي، استاد عزیزنعیم له دې نړۍ سترگې پټې کړې.

هو! د میرویس نیکه او احمدشاه بابا په څېر ملتپال او هېوادپال مېرني به پیدا شي او زموږ ولس او هېواد به له دغو غمیزو څخه وژغوري.

استاد عزیزنعیم د ورپېښې ناروغۍ له امله د ۱۳۸۰ ل کال د غبرگولي په ۲۶مه د یکشنبې په ورځ په لندن کې له دې نړۍ سترگې پټې کړې.

د استاد عزیزنعیم جنازه کابل ته راوړل او د مرنجان غونډۍ په هدیره کې خاورو ته وسپارل شوه.

ځانگړې کارنامې:

- نوښتگر انسان و، په هره اداره کې چې مقررېده، نوښتونه يې په کې کول.
- ديپلوماتان يې په رڼه او شفافه توگه د وړتيا او لياقت له مخې مقررول.
- د پښتو ټولني په جوړېدو سره يې د هېوادوالو لوی علمي خدمت وکړ.
- په تعليمي نصاب کې يې د پښتو په تدريس سره د پښتو علمي حيثيت پر ځای کړ.

***

***

کله چې د طالبانو سرتبگيو او ناسمو سياستونو په شعوري او يا ناشعوري توگه د شوروي تر ۱۴ کلن يرغل ۱۴ کاله وروسته د نړۍ نورو ځواکمنو واکمنو ته د يرغل جواز په لاس ورکړ، نو اوس مې هم ښه يادېږي، چې په افغانستان کې د لومړۍ پوځي الوتکې په کوزېدو سره په هماغه ورځ هغه ارواښاد په ساه نيولې ښه له يوې بهرنۍ نړيوالې راډيو سره په پښتو مرکه کې داسې وويل:

((له همدې لحظې وروسته زه افغانستان ته يو خپلواک هېواد نه شم ويلای...))

ښايي همدا نظر يا په اوسنۍ مروجې اصطلاح تېروتنه وه، چې په دې وروستيو وېشونو او ونډو کې هغه سکيره له پامه غورځېدلې و؛ خو ډاکټر **عبدالصمد حامد** د هېوادني تاريخ په حافظه کې خوندي دی او خوندي به وي.

ډاکټر عبدالصمد حامد د ۱۳۰۸ل = ۱۹۲۹م د جنوري په اتمه د ننگرهار په جلال اباد ښار کې د عبدالرزاق خان محمدزي کره زېږېدلی دی. د خوگياڼيو د کږې بازار له پاسه د سورمۍ په نامه ځای کې د ده کورني اوسېدله، چې اوس هم د سردارانو په نامه مشهوره ده.

عبدالصمد حامد ثانوي زده کړې په نجات لېسه کې پر ۱۳۲۸ل کال پای ته ورسولې او د لوړو زده کړو لپاره سويس ته ولېږل شو. هلته په ۱۳۳۶ل = ۱۹۵۷م کې د قانون په څانگه کې د ډاکټرۍ د ډيپلوم په تر لاسه کولو بريالی شو. بيا په ۱۳۳۶ل کې د ليندۍ په ۱۵ مه د کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو په پوهنځي کې استاد مقرر شو. په ۱۳۳۷ل کې د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د لوی مدير په توگه وټاکل شو. په ۱۳۳۹ل کې د ثانوي تدریساتو د مرستيال په توگه او په ۱۳۴۰ل کې د پوهنتون رئیس په توگه وگومارل شو.

په ۱۳۴۲ل کې د پروان د والي او په ۱۳۴۳ل کې يې د کابل پوهنتون د رئیس په توگه دندې اجرا کړې دي.

په ۱۳۴۴ل کې د پلان وزیر وټاکل شو. په ۱۳۴۶ل کې د افغاني سرې میاشتي سکریټر جنرل وټاکل شو او د همدغې دندې په ساتلو یو ځل بیا په همدغه کال د پلان د وزیر په توگه وټاکل شو او د ۱۳۴۸ل د تلې تر ۲۲مې د دغې دندې متکفل و.

ارواښاد عبدالصمد حامد پر بېلابېلو لوړو پستونو کار کړی دی. په ۱۳۴۳ل = ۱۹۶۴م کې د اساسي قانون د تسوید د کمېټې غړی و. د غوايي تر کودتا وروسته په ۱۳۵۷ل = ۱۹۷۸م کال کې بندي شو، په ۱۳۵۹ل = ۱۹۸۰م له بنده ازاد او اروپا ته مهاجر شو.

عبدالصمد حامد د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت پر مهال د صدارت باصلاحیته لومړی مرستیال و. پر لوړو دولتي څوکیو له کار کولو او صلاحیتونو سره سره ارواښاد حامد ته د نیوکې گوته نه شي نیول کېدای. هغه له هېواد او هېوادوالو سره هیڅکله خیانت نه دی کړی، هغه په جهاد او هجرت سوداګري نه ده کړې، ځکه خو هنرپالو د خپلو هنري پنځونو انتسابونه هم په ویاړ سره د هغه په نامه کړي دي:

انتساب

د هغه چا په نوم چې په هجرت او جهاد يې تجارت نه دی
کړی؛

د هغه چا په نوم چې د آزادۍ په لاره کې يې قربانۍ ورکړي
دي؛ د هغه چا په نوم چې د مهاجرينو او مجاهدينو مال يې نه دی
لوټ کړی؛

د هغه چا په نوم چې د اقتدار له هوسه يې ځان پاک ساتلی
دی؛

د هغه چا په نوم چې ذهن او فکر؛ قلم او ژبو يې په جهاد کې
د تورو نه زيات کار کاوه؛

د هغه چا په نوم چې د ملي تقوا له برکته پرې نوي او زاړه
وختونه فخر کوي؛

د هغه چا په نوم چې تر اوسه پرې ناحقه تور هم نه دی ويل
شوی؛

د هغه چا په نوم چې د وطن گټې له نورو گټو مقدسې گڼي؛

د هغه چا په نوم چې بېگانه پرستي ورته کفر ښکاري؛ د هغو
په نوم چې ملي غرور او خود داري پرې ناز کوي؛

د هغو په نوم چې د خلکو په زړونو کې ځای لري؛ گرانو
لوستونکو دا کسان مو وپېژندل؟!

دا څوک دي؟ دا د افغاني هجرت د کاروان هغه ځلېدونکي
ستوري دي، چې يو ته سيد شمس الدين مجروح وايي او بل ته
دوکتور عبدالصمد حامد.

ارواښاد عبدالصمد حامد په ۱۳۹۱/۱۰/۱۱ ل نېټه له دې فاني
نړۍ د هېواد له پستې او خوږې غېږې ليرې ساه ورکړه.

ځانگړې کارنامې:

- د افغانستان د ديپلوماسۍ د ډگر يوه ياده او مشهوره څېره ده.
- په هېواد او ملت مين کارپوه، عالم او سپېڅلی شخص و.
- په جهادي دوره کې يې خپله رښتينولي، صداقت او ديانت ثبوت کړل او په جهاد او هجرت يې هم سوداگري ونه کړه.
- په حقيقي معنی يې د هېواد او ملت خپلواکي غوښتله؛ خو له بده مرغه چې دغه سپېڅلی ارمان يې له ځانه سره گور ته يوړ.

په معاصر افغانستان کې د بنځینه و نقش د تاریخ یو جلا خو خورا مهم څپرکی دی، چې له بده مرغه په دې اړه تر اوسه هیڅ کار نه دی شوی. که چېرې دا څپرکی بشپړ شي؛ نو څرگنده ده، چې د بنځمنو د پرمختگ لپاره به خورا ارزښتمن وي.

د معاصر افغانستان په بېلابېلو تاریخي پړاوونو کې بېلابېلو بنځمنو د ژوندانه او حکومتداری په بېلابېلو ډگرونو کې د یادونې او پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي. د گوهرشادبېگم نازو انا، زرغونې انا، مېرمن عینو، سپینې ادې، غازي ادې، ملالې او په لسگونو نورو نومیالیو مېرمنو کارنامې، ځانگړنې، وړتیاوې، خدمتونه، نصیحتونه او نور که د معاصر تاریخ د یوه زرین څپرکي په توگه راټول او ولس ته وړاندې شي؛ نو د هېواد د پرمختگ او تلپاتې سولې په لاره کې به یو ستر گام وي.

کبرا نورزی هم په همدغه خپرکي کې د ځانگړې یادونې وړ ده. نورزی هغه نوم دی، چې هېوادوال به پرې تل ویاړي. نورزی هغه نوم دی، چې هېوادوال یې تر اوسه تل په نېکو او ښو صفاتو سره یادوي. نورزی د افغانستان په معاصر تاریخ کې لومړنۍ ښځینه وزیره وه. همدارنگه د عامې روغتیا لومړنۍ ښځینه وزیره وه.

کبرا نورزی د ارواښاد بسم الله خان لور پر ۱۳۱۱ل = ۱۹۳۲م د کابل ښار په باغبان کوڅه کې زوکړې ده. هغوی پنځه خویندې او درې وروڼه وو. کوچنیتوب یې په باغبان کوڅه کې تېر شو او بیا په درېیمه او څلورمه کارته کې واوسېده.

خپلې لومړنۍ او ثانوي زده کړې یې په ملالۍ لېسه کې وکړې او بیا په ساینس پوهنځي کې شامله او پر ۱۳۳۲ل = ۱۹۵۳م له دغې څانگې په ممتازه درجه فارغه شوه. تر فراغت وروسته د ملالۍ لېسې د مرستیالې په توگه وگومارل شوه او بیا یې د هغې لېسې د لومړنۍ افغانې مدیرې په توگه دنده ترسره کړه. تر هغې د مخه د ملالۍ لېسې مدیریت د فرانسوي استادانو پر غاړه و. د نورزی د مدیریت پر مهال ملالۍ لېسې د پام وړ پرمختگ وکړ او د افغانستان د یوې تر ټولو غوره ښځینه لېسې په توگه وپېژندل شوه.

کبرا نورزی د لېسې کتابتون غني کړ، د فزیک او کېمیا لابراتوارونه یې د هغه مهال په تجهیزاتو سره مجهز کړل.

له ۱۳۳۲-۱۳۳۷ پورې د لېسې پر مدیریت سر بېره د نسوانو مؤسسې رئیسې و گومارل شوه. په ۱۳۳۷=۱۹۵۸م کې د نسوانو مؤسسه د اساسنامې او موخو په درلودو سره د یوه مستقل سازمان په توگه «د مېرمنو ټولنه» په نامه ثبت شوه. له دې سره د بنځو نهضت او په چارو کې د هغو ونډې ته پاملرنه زیاته شوه.

کبرا نورزی په ۱۳۳۷=۱۹۵۸م کې د لوړو زده کړو د ادامې لپاره د پاریس (سوربون) پوهنتون ته لاړه. د زده کړو تر بشپړولو وروسته په کابل پوهنتون کې د تدبیر منزل پوهنځي د رئیسې په توگه وگومارل شوه. په ۱۳۴۳=۱۹۶۴م کې یې د اساسي قانون د تدقیق د مشورتي کمېسیون غړیتوب تر لاسه کړ. دا کمېسیون له ۲۳ غړیو څخه جوړ و. دوه کسه بنځینه غړې یې کبرا نورزی او معصومه عصمتي وردگ وې، چې دواړه د نسوانو د نهضت مخکښانې او له گوتو په شمېر تحصیل کړیو مېرمنو څخه وې.

کبرا نورزی له ۱۳۴۴=۱۹۶۵ - ۱۳۴۸=۱۹۶۹م) پورې د عامې روغتیا د وزیرې په توگه دنده ترسره کړه. د عامې روغتیا د

وزیرې په توگه د نورزی تر ټولو مهم او ارزښتناک کارونه په هېواد کې د یو شمېر روغتونونو او کلینیکونو رامنځ ته کول، د جنریک درملو د قانون تصویبول او په کابل او ولایتونو کې د کورنیو د لارښوونې د ټولنو رامنځ ته کول وو. هغې د روغتیا د وزیرې په توگه په ډېره زړورتیا او کاري وړتیا سره د افغانستان تر ټولو لیرې پرتو سیمو ته سفرونه وکړل، چې له هغې جملې څخه د پروان، لوگر، کندز، هرات، چخانسور، بلخ، هلمند، کونړ، ننگرهار، لغمان او بدخشان نومونه یادولای شو. هغې د ځایي مامورینو او منسویینو په همکارۍ سره د روغتیايي مرکزونو پرانیستو ته لاسنکاره وځنوله.

کبرا نورزی سره له دې چې د طب ډاکټره نه وه؛ خو د هغې د مسوولیت پر مهال روغتیايي خدمتونه ډېر پراخ او ښه شول او د هېواد روغتیايي تاریخ هغه د مدبرې او بریالۍ وزیرې په نامه له ځان سره خوندي کړه.

کبرا نورزی د جمهوریت پر مهال په ۱۳۵۲ ل = ۱۹۷۳ م کې یو ځل بیا د نسوانو مؤسسې یا "د مېرمنو ټولنې" د رئیسې په توګه وګومارل شوه. په مېرمنو ټولنه کې د هغې مهم کارونه دا وو: د سواد زده کړې د پروګرامونو پراختیا او پرمختیا، په مرکز او ولایتونو کې د ورکتونونو او د ښځمنو د مسلکي ښوونځي رامنځ ته کول.

کبرا نورزی په ۱۳۵۶ ل = ۱۹۷۷ م کې د کابل د اوومې ناحیې انتخابي وکیله شوه او د لویې جرګې د غړې په توګه یې په دغه کال کې د نوي اساسي قانون په تصویب کې ونډه واخیسته. نورزی د شعر ویلو وړتیا او قریحه درلوده، چې شعرونه یې هم راپاتې دي. هغې واده نه و کړی او د خپل عمر خواږه کلونه

د وطن معماران

یې د هېواد او هېوادوالو په خدمت کې تېر کړل. نورزی د هېواد په وروستیو کړکېچونو او ستونزو کې هم هېواد پرېښود، په داسې حال کې چې اړه شوه خویندې او وروڼه هېواد پرېښودو ته وهڅوي؛ خو په خپله له خپلې مور او کشرې خور سره د عمر تر پای په کابل کې پاتې شوه.

کبرا نورزی په ۵۴ کلنۍ کې د وطن په غېږ کې د ۱۳۶۵ ل = ۱۹۸۶ م د جنورۍ پر ۳۰ د درېیمې کارتې په سیمه کې په خپل کور کې الهي امانت خپل الله ته وسپاره او په شهدای صالحین هدیره کې خاورو ته وسپارل شوه.

کبرا نورزی د شلمې پېړۍ په ۶۰ - ۷۰ م کلونو کې د افغانستان له مخکښو ښځمنو څخه وه، چې نوم یې د افغانستان د ښځمنو ویاړ او د افغانستان په معاصر تاریخ کې خوندي دی.

ځانگړې کارنامې:

- د ملالی لېسې لومړنۍ افغانه مدیره او د بنځینه مدني خوځښت له مخکښانو څخه یوه وه.
- د افغانستان په معاصر تاریخ کې لومړنۍ وزیره وه.
- د افغانستان د عامې روغتیا لومړنۍ بنځینه وزیره وه.
- د ټولو دندو پر مهال یې له ځانه وړتیاوې او نوښتونه ښودلي دي.
- د هېواد غېږه ورته دومره محبوبه وه، چې د تر وروستۍ سلگۍ په کې پاتې شوه.

***

***

وايي:

د باز له ځالي باز او د تپوس له ځالي تپوس الوځي؛
د شين لغمان علمي او فرهنگي چاپيريال د افغانستان په علمي،
فرهنگي او سياسي تاريخ کې خورا ستره او د يادولو وړ ونډه
درلودلې ده. ځيني داسې څېرې يې د هېواد او هېوادوالو د خدمت
لپاره وړاندې کړې دي، چې د هر يوه نوم د لغمان نه بلکې د ټول
افغان ملت لپاره وياړ دی.

د شنه لغمان د مرکز په ده بغلک کې ميرزا عبدالقادر هغه څېره وه،
چې تر ځان وروسته يې هم خپل هېواد او هېوادوالو ته د حساب
وړ اشخاص وړاندې کړل. له دغو اشخاصو څخه يو هم **ډاکټر**
عبدالقيوم د ميرزا عبدالقادر ابراهيم خپل زوی دی.

ډاکټر عبدالقيوم په ۱۲۹۷ل. د لغمان د مرکز په ده بغلک کې
زېږېدلی دی. لکه چې له نامه څخه يې څرگندېږي، پلار يې ميرزا

و. میرزاتوب د هغه مهال د دودیزو زده کړو لوړه درجه وه. میرزا عبدالقادر په خپله هم دوه دورې د افغانستان د ولسي جرگې غړی و.

ډاکټر عبدالقيوم د کابل له حبيبيې لېسې څخه د بکلوریا سند اخیستی دی. د B.A دپلوم یې د امریکا له ایلونایز (Illinose) پوهنتون څخه، د M.A دپلوم یې له شیکاگو پوهنتون او د ډاکټرۍ دپلوم یې د امریکا له دینور (Denver) پوهنتون څخه تر لاسه کړی دی. د ماسټرۍ بل دپلوم یې هم د شیکاگو له پوهنتون څخه تر لاسه کړی دی.

ارواښاد ډاکټر عبدالقيوم هېواد ته تر راستنېدو وروسته د ۱۳۲۷ل په مرغومي کې د پوهنې وزارت د مسلکي تدریساتو د ریاست غړی مقرر شو. د ۱۳۲۸ل په مرغومي کې د دارالمعلمینونو د ریاست کفیل مقرر شو.

د ۱۳۳۱ل په لیندۍ کې د هلمند ناوې د عمومي ریاست کفیل مقرر شو او د همدې کال په مرغومي کې د هلمند ناوې د رئیس په توګه مقرر شو. د ۱۳۳۹ل په لیندۍ کې د هلمند ناوې پر ریاست سربېره د ګرشک د اعلی حکومت د وکیل په توګه وټاکل شو.

د ۱۳۴۱ ل په کب کې د عظمی صدارت د فرمان پر بنسټ د
مخابراتو وزارت د کفیل په توګه مقرر شو. د ۱۳۴۲ ل په غبرګولي
کې د عظمی صدارت د فرمان پر بنسټ تبديلاً د کورنیو چارو
وزارت کفیل وټاکل شو. یو مهال د عامې روغتیا وزارت معین هم
و.

ډاکټر عبدالقيوم د نوراحمد اعتمادي په کابینه کې د صدارت
دویم مرستیال او د پوهنې وزیر مقرر شو. د پوهنې وزارت د وزیر
په توګه یې د افغانستان پوهنې ته خورا ښه خدمتونه کړي دي. د
ده په دوره کې په ټول افغانستان کې ښوونځيو ته ارتقا ورکړی
شوه. نوي ښوونځي رامنځ ته شول او د پوهنې په ډګر کې یو لوی
مثبت بدلون راغی.

په دې اړه څېړنپوه نصرالله ناصر وايي:

څېړنپوه نصرالله ناصر له څېړنوال عبدالظاهر سره د مرکې پر مهال

((ارواښاد ډاکټر عبدالقيوم چې پخوا د پوهنې وزير و، ما په خپله نه و ليدلی؛ خو د خلکو له خولې مې اورېدلي دي، چې د هغه په وخت کې د افغانستان په کچه ډېر ښوونځي او لېسې جوړې شوې دي. هغه وخت چې زه له نهمه لسم ټولگي ته کاميابېدم دا ۱۳۴۸ل کال و او ډاکټر عبدالقيوم د پوهنې وزير و، په دغه کال کې د کرغيو متوسطه، لېسه شوه. د ايشنگ د ميا عبدالکريم متوسطه او د الينگار د سنگر د شيخ محمدعثمان متوسطه، لېسه شوه او هم د مرکز د نجونو متوسطه لېسه شوه او

نور هم ډېر ښوونځي جوړ شول؛ خو لکه مخکې مې چې وويل
ډاکټر عبدالقيوم ته هم د ډاکټر ظاهر په څېر ټول افغانستان لغمان
و؛ نو هغه د ټول افغانستان لپاره کار کاوه او کار يې کړی دی.

د ډاکټر ظاهر خبره مې په دې وکړه، چې وايي له لغمان څخه
څه کسان ورغلي وو او د لغمان ستونزې يې ورته بيانولې، طبعاً به
يې دا تمه درلوده چې د لغمان لپاره نو بايد ځانگړی کار وکړي؛ خو
هغه ورته ويلي و، چې تاسو کوم لغمان يادوئ؟ ماته خو ټول
افغانستان لغمان دی. موخه يې دا وه چې پر ماتول افغانستان د
لغمان په څېر گران دی او ټول افغانستان ته خدمت کول غواړم.))
ډاکټر عبدالقيوم په انگلېسي- ژبه د ډاکټرۍ او ماسټرۍ
تېسزونه ليکلي دي.

په ۱۳۳۸ل کې درېيمه درجه تقديرنامه ورکړی شوې ده. په
۱۳۴۱ل کې د پاچا له خوا د ستوري په درېيمه درجه نښان نازول
شوی دی.

ايران، ترکيې جرمني، انگلستان، کاناډا او امريکا ته يې
سفرونه کړي دي او د لوړو زده کړو يوولس کلنه دوره يې هم په
امريکا کې تېره کړې ده.

د دې کتاب لیکوال شاه محمود مېاخېل وايي:
ډاکټر عبدالقيوم مې له نږدې نه پېژانده او کله کله به مې په
امريکا کې ورسره ليدل. ډاکټر عبدالقيوم له پادشاه نه خفه شو او
امريکا ته لاړ؛ ډاکټر عبدالقيوم د افغانستان په اړه دومره معلومات
درلودل، چې نورو لږو کسانو د ده په اندازه معلومات درلودل. يوه
ورځ دوی په ويرجينيا کې د حاجي سيد داؤد په کور کې د
قوماندان عبدالحق او يو شمېر نورو کسانو سره مېلمانه وو، د
شهيد عبدالحق طرحه دا وه چې ده د افغانستان د بېلابېلو قومونو د
مشرانو سره تماسونه نيولي او خبرې يې کړي دي، ولس د لويې
جرگې او د پادشاه د راتگ ملاتړ کوي. ولس حاضر دی چې د
طالبانو پر ضد قيام وکړي او دی حاضر دی، چې دې موخې لپاره د
افغانستان داخل ته لاړ شي. ډاکټر عبدالقيوم خان چې تر اخره
پورې خبرو ته غوږ نيولی و؛ هيڅ يې ونه ويل، ما ترې پوښتنه
وکره چې ډاکټر صاحب تا خو هيڅ ونه ويل، نو ډاکټر صاحب
وويل چې تاسې ټول د فيل په غوږ کې ويده ياست، نننې افغانستان
پخوانی افغانستان نه دی، چې د مشرانو په خوله قيام وکړي،
هرڅوک چې غواړي افغانستان ته لاړ شي او يو ملي حرکت پر مخ

بيايي، بايد شل زره مسلح ملاتړي او پوره امکانات ورسره موجود وي، ترڅو ولس يې ملاتړ وکړي. ليکوال يو ځل بيا د ډاکټر عبدالقيوم خان نه هم دا پوښتنه وکړه، چې تاسې ولې په خپل وخت کې يو معتدل گوند او حرکت جوړ نه شو کړای؟ ده په ځواب کې وويل چې پادشاه د معتدل گوند او ډلې مخالف و، ځکه هغه داسې حرکت خپل قدرت ته خطر گانه اما چپي او ښي اړخه حرکتونه يې خپل قدرت ته خطر نه گڼل. هغه به ويل چې دوی د افغانستان د خلکو په منځ کې ريښي نه لري؛ نو په دې توگه يې تري ويره نه درلوده.

ځانگړې کارنامې:

- ټوله کورنۍ يې د هېوادني خدمت وياړ لري او په خپله هم په هېواد مين انسان و.
- د پوهنې د وزير په توگه يې ډېر زيات نوي ښوونځي تاسيس او پوهنه يې عامه کړې ده.
- د ملي گټو ساتندوی، د ملي مفکورې څښتن او بې تعصبه انسان و.
- ټول هېواد يې خپل کور گانې او د ټول افغانستان پوهنيز بهير ته يې وده او چټکتيا ورکړې ده.

***

***

چې غوتې پسې وهې په لاس به درشي
چاويل چې په درياب کې گوهر نشته

يو مهال ښځه په افغاني ټولنه کې ملکیت و او په ډېرو افغاني
سيمو کې لا تر اوسه هم دی؛ خو د الله لورپينه ده، چې دغه حالت
په ځانگړي ډول د روانې پېړۍ په اتمه لسيزه کې ډېر تغيير وکړ.
ښځه راوځلېده، راولټېده، حق يې وغوښت، حق ورکړل شو او
حق به ورکول کېږي.

ښځه او نر سره لازم و ملزوم دي، دا الهي قانون دی، الله تعالی
وايي، چې ما هر شی جوړه جوړه پيدا کړی دی:
له خو استثنائو پرته که ښځه نه وي؛ نر نشته او که نر نه وي
نو ښځه نشته. وايي حق اخیستل کېږي، ورکول کېږي نه. که د
ښځې د حقوقو لپاره ښځې په خپله مبارزه ونه کړي، نو څرگنده

ده، چې ډېر لږ خلک به يې حقوق تر پښو لاندې نه کړي؛ خو دا بايد و منو چې ډېرې لږې ښځې په دې راز پوهېږي او د خپلو او خپلو همونو د حقونو لپاره مبارزه کوي؛

له دغو مبارزينو څخه يوه هم مېرمن **معصومه عصمتي** وردگ وه. عصمتي د مېرمنو ټولنې له بنسټگرو څخه هم وه، چې دغې ټولنې د ښځو د حقوقو لپاره رښتيني بنسټيزه مبارزه وکړه. عصمتي د افغانستان د ښځو د حقوقو له سرسختو مدافعينو څخه وه او د مېرمنو ټولنې او د افغانستان د ښځو د سراسري شورا د رياست دندې يې هم پر غاړه درلودلې دي.

معصومه عصمتي وردگ د عبدالحق خان لور او په ۱۳۰۹ل په کابل کې زېږېدلې ده. لومړنۍ او ثانوي زده کړې يې د کابل په ملالۍ لېسه کې ترسره کړي دي. تر فراغت وروسته په همدغه ښوونځي کې د ښوونکې په توگه وگومارل شوه. بيا په ۱۳۲۸ل کې د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې په پوهنځي کې شامله شوه او په ۱۳۳۲ل کې يې ترې د لسانس سند واخيست.

تر فراغت وروسته د يوه علمي بورس په ترڅ کې د نورو لوړو زده کړو لپاره امريکا ته لاړه او هلته يې د شیکاگو ايالت له

نشنل کالج څخه د ښوونې او روزنې په برخه کې د ماسټرۍ دپلوم تر لاسه کړ.

عصمتي هېواد ته تر راستنېدو وروسته د پوهنې وزارت د ښوونځيو د عمومي مفتشې په توگه وگومارل شوه، يو کال يې دغه دنده ترسره کړه. په ۱۳۳۷ل کې د زرغونې لېسې د مديريت دنده وروسپارل شوه. په ۱۳۳۹ل کې د پوهنې وزارت د مرکز او ولايتونو د ښځينه ښوونځيو د عمومي آمرې په توگه وگومارل شوه. په همدې کال د "د نجونو روزل" مجلې مسوليت هم وروسپارل شو، چې د پوهنې وزارت له خوا د مېرمنو او نجونو د پوهنيزې کچې لوړولو په موخه خپرېدله.

له ۱۳۴۰ - ۱۳۴۳ل پورې د ادبياتو او اقتصاد پوهنځيو د جغرافيه استاده و. په ۱۳۴۳ل کې يې د اساسي قانون د مشورتي کمېسيون د غړې په توگه په لويه جرگه کې گډون وکړ.

عصمتي په ۱۳۴۴ل کې د کندهار د معروف ولسوالۍ د استازې په توگه ملي شورا ته لاره ومونده او تر ۱۳۴۸ل يې دغه دنده سرته ورسوله. په ۱۳۵۰ل کې د ملالۍ لېسې ښوونکې شوه او په ۱۳۵۸ل

کې د سيدجمال الدين افغان د دارالمعلمين د استادې په توگه وگومارل شوه.

په ۱۳۵۹ل کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ په غړيتوب ومنل شوه او خو کاله يې په دغه لوړه علمي اداره کې علمي - څېړنيزې چارې ترسره کړې.

په ۱۳۶۶ل کې د بنځو د سراسري شورا د رياست چارې وروسپارل شوې. په ۱۳۶۹ل کې د دولت په کابينه کې د پوهنې وزيره شوه. په ۱۳۷۱ل کې د بدو حالاتو له امله هېواد پرېښودو ته مجبوره شوه. فرانسې ته لاړه او د ژوند تر پای يې هلته د کډوالۍ شپې ورځې تېرې کړې.

عصمتي وردگ د افغانستان له لومړنيو بنځو څخه وه، چې په سختو شرايطو کې يې له زرينه و سره يو ځای په کابل پوهنتون کې زده کړې وکړې. هغه مهال په پوهنځي کې بنځينه محصلينې د گوتو په شمېر وې.

د معصومي عصمتي په اړه څېړنوال حبيب الله رفيع وايي:

((معصومه عصمتي يوه روزل شوې تعليميافته او د کار بنځه وه. يوه نمونه وه، ما ورسره د ځوانۍ له وخته پېژندل، هغه وخت

کې چې ما نوی کار شروع کړی و، هغه وخت کې دا په پوهنې وزارت کې د نجونو د روزنې رئیس وه، یوه مجله یې چاپوله چې "د نجونو روزنه" نومېده. زه د هغې مجلې همکار وم، مقالې به مې ورکولې. هغې ډېره هڅه کوله، چې د ښځو په برخه کې کار وکړي، په دې برخه کې یې ډېرې هڅې کولې، بهرنی سفرونه یې درلودل، بهرنی تړونونه یې کول؛ نو په دې برخه کې یې ډېر کار کړی دی.

پر دغو سربېره د شورا وکیل هم وه، په شورا کې یې د وکیلې په حیث د افغانستان د خلکو په نمایندګۍ د هغو په ګټه خبرې او پرېکړې کولې او خدمت یې کاوه.

کله چې کمونستي حکومت کمزوری شو او د رانسکورېدو په حال کې و، د کابینې لپاره یې غیرحزبي کسان ونيول، چې هغه هم په کې شامله وه. په پوهنې وزارت کې یې خدمت وکړ، په پوهنې وزارت کې یې سويه وگرځوله، تغیرات یې په کې راوستل او هڅه یې درلوده، چې کمونستي نخښې نښانې له تعلیمي نصابه وباسي او بېرته ملي ښوونه او روزنه په هېواد کې راشي.

پر دې سربره يې څېړنې هم کړي دي، کتابونه يې ليکلي دي. د خوشحال خان خټک په اړه يې په پارسي ژبه يو کتاب ليکلی دی. د لنډيو په اړه يې يو پښتو کتاب ليکلی، چې لنډی يې څېړلي او په لنډيو کې يې د بنځو په ونډه خبرې کړي دي.))

معصومه عصمتي پر علمي- سياسي ژوندانه سربره ليکواله، څېړونکې او فرهنگپاله مېرمن هم وه. له هېواده بهر يې هم په ډېرو علمي- څېړنيزو سيمينارونو کې فعاله ونډه اخيستي ده او د سياسي هلوځلو په اړه يې څېړنوال حبيب الله رفيع وايي:

((هغې يو مستقل حزب درلود، د ديموکراسۍ په لسيزه کې يې د "صدای عوام" په نامه يوه نشريه درلوده، چاپوله يې، دا د دې حزب مشره وه. ذبيح الله عصمتي چې ورور يې و، هغه ورسره و، اوښی يې (د خور مېړه) ډاکټر فرزانه او نور کسان هم ورسره وو. دوی يوه ملي لاره درلوده او په ملي روحیه يې دغه اخبار چلاوه. اتلس گڼې يې چاپ شوې او بيا له چاپه پاتې شو.))

وايي چې د هغې په برياليتوب کې د پلار لوی لاس و. پلار به يې ډېر هڅوله چې بنځه هم په ټولنه کې لکه نرينه حق لري او بايد نرينه و په څېر ټولني او هېواد ته خدمت وکړي.

عصمتي به پر افغان ملي اتلانو تل وياړل. هغې به تل ويل: له
انسانه هغه وخت يو ښه شخصيت جوړېدای شي، چې د يوې
پرهېزگاري ښځې په غېږ کې وروزل شي. د هغې پر خوله به تل د
مېرمن نازو، ملالې، زرغونې انا، غازي ادې او نورو نکلونه وو.

په ۱۳۳۳ کال کې يې د آريانا جايزه وگټله. په ۱۳۵۴ل = ۱۹۷۵م
کې د هند د ښځو د ملي کمېسيون له خوا د سولې د بين المللي کال
جايزه هم ورکړې شوه. د دغه کمېسيون رياست د ايندراگاندي پر
غاړه و. عصمتي د ليکوالۍ په ډگر کې لنډ داستانونه هم ليکلي دي.
نور رامعلوم آثار يې دا دي:

- ۱- خوشحال خټک کيست؟ ۱۳۳۲ل.
- ۲- د مخ پر انکشافه هېوادونو اجتماعي، اقتصادي، سياسي او
فرهنگي پرابلمونه.
- ۳- انکشاف موقف زنان از زمان احمدشاه ابدالی الی ختم سلطنت
امير عبدالرحمن خان.
- ۴- موقف و نقش زنان افغانستان از آواخر قرن هژده الی قرن
نوزده.

د وطن معماران

دا کتاب په ۱۳۶۵ ل کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ټولنيزو علومو د مرکز له خوا چاپ شوی دی.

۵- د پښتنې پېغلې او مېرمنې د ژوندانه انځور او انعکاس په لنډيو کې.

۶- نقش و موقف زنان از زمان اميرحبيب الله خان الی ختم نهضت امانی (ناچاپ).

۷- ناموران زنان جهان در سراج الاخبار افغانیه، محمود طرزی، د عصمتي راټولونه، ۱۳۶۶ ل چاپ.

مېرمن معصومه عصمتي د ۱۳۸۶ ل د ليندۍ په ۲۲ مه د ورپېښې ناروغۍ له امله د ۷۷ کالو په عمر ومړه.

ځانگړې کارنامې:

- له هغو لومړنيو بنځمنو څخه وه، چې سختو دوديزو زولنو يې هم لاس له قلم بند نه کړی شو.
- هغه د ولس له منځه راټوکېدلې ليکواله، سياستواله، فرهنگپاله، وکيله، مديره او وزيره وه.
- د خپل وزارت پر مهال يې له بنوونيز نصابه کمونستي نخبې نښانې وويستې او نصاب ته يې يو ځل بيا ملي او اسلامي بڼه ورکړه.
- يوه نمونه يي بنځه او د حساب مېرمن وه.

***

***

افغانستان د افغانانو گډ کور دی، دلته ټول قومونه د افغان په نامه کې گډ دي. د هر قوم او هرې قبیلې ملي اشخاصو دې هېواد ته صادقانه او د ستاینې وړ خدمتونه کړي دي. د ولسمشر محمداشرف "غني" دا شعار چې (هیڅ افغان تر بل افغانه کم او هیڅ افغان تر بل افغان لور نه دی) د دې هېواد د روښانې گاندې لپاره ډېر مهم دی. رښتیا دا دي، چې د دې هېواد د عمران او بیارغونې لپاره د ټولو افغان قومونو ځینو مېړنیو بچیانو زیات خدمتونه کړي دي؛ له همدغو نومیالیو څخه یو هم ډاکټر **عبدالواحد سرابي** دی.

ډاکټر عبدالواحد سرابي د ۱۳۰۵ ل د وري په ۱۲مه نېټه د غزني ولایت د جغتو ولسوالۍ په خواجه سراب کلي کې زېږېدلی. لومړنۍ زده کړې یې د هغه مهال د معمول په څېر د کلي په جومات کې له ملا امام څخه کړي دي. په ۱۳۱۶ ل کال د لیندۍ په

۱۹ د نجات (اوسنی امانی) ښوونځي په دویم ټولگي کې شامل شوی دی. په ۱۳۲۶ل کې له دغه ښوونځي څخه فارغ شوی دی.

د ۱۳۲۸ل په لړم کې په نجات لېسه کې تدریسي ژباړن او ښوونکی مقرر شو. په ۱۳۲۹ل کې د پوهنې وزارت له خوا د سوداګرۍ په څانګه کې د لوړو زده کړو لپاره اروپا ته ولېږل شو. د ۱۳۲۹ل = ۱۹۵۰م کال د اکتوبر په لومړۍ نېټه د اطريش د ویانا ښار د اقتصاد او سوداګریزو علومو په پوهنځي کې شامل شو. په ۱۳۳۳ل = ۱۹۵۴م کې له دغه پوهنتون څخه د اقتصاد په څانګه کې د ماسټرۍ سند واخیست؛ خو په همدغه پوهنتون کې یې د نورو زده کړو لپاره ملا وتړله، چې په ۱۳۳۶ل = ۱۹۵۶م کې په همدغه څانګه کې د ډاکټرۍ د عالي ډیپلوم پر اخیستلو بریالی شو.

هېواد ته تر راستنېدو وروسته د همدغه کال په زمري کې د کابل پوهنتون په اقتصاد پوهنځي کې تدریسي غړی مقرر شو. په ۱۳۳۹ل کې د اقتصاد پوهنځي د رئیس په توګه وګومارل شو. په ۱۳۴۲ل کې یې د اقتصاد پوهنځي پر ریاست او استادۍ سرپرته د کابل پوهنتون د علمي مرستیالی دنده هم ترسره کوله. د

پاچا (محمدظاهر) په دوره کې د اساسي قانون د مشورتي شورا غړی او په ۱۳۴۳ل کې د لويې جرگې فعال غړی و.

د ۱۳۴۴ل له جدي د ۱۳۴۶ل تر لړم پورې د اقتصاد پوهنځي

رئيس او استاد و.

د ۱۳۴۶ل په لړم کې د اعتمادي په لومړۍ کابينه کې مشاور

وزير او د کانونو وزارت سرپرست و.

د ۱۳۴۸ل په ليندۍ کې د بناغلي اعتمادي په دويمه کابينه کې د

پلان د وزير په توگه وټاکل شو.

د ډاکټر عبدالظاهر په کابينه کې د پلان وزير او د موسی

شفیق په کابينه کې د پلان وزير او د وزيرانو شورا منشي و.

د محمد داؤد خان تر کودتا وروسته له ۱۳۵۲-۱۳۵۸ش پورې

يې رسمي دنده نه درلوده. په ۱۳۵۸ کې په عدليې وزارت کې

اقتصادي مشاور مقرر شو. د ۱۳۵۸ل کال په سلواغې کې د

پوهنتون د استادۍ د حقوقو په حفظ د لوړو او مسلکي زده کړو

وزارت مشاور مقرر شو.

د سلطانعلي کشتمند په کابينه کې له نورو ناگونديانو په کتار

کې مشاور وزير و.

د ۱۳۶۸ل په سلواغې کې د لوړو او مسلکي زده کړو وزیر وگومارل شو.

په ۱۳۶۹ل کې د اقتصاد او خپرونو په برخه کې د ولسمشر مرستیال و. د خالقیار په کابینه کې د صدارت مرستیال او د پلان د وزیر په توگه مقرر شو.

د اسلامي دولت پر مهال د صبغت الله مجددي په دوره کې د حزب وحدت له خوا د کلیو د پراختیا د وزیر په توگه ونومول شو، خو سرابي صاحب د رسمي دندې له اخیستو معذرت وغوښت. د اسلامي دولت پر مهال برهان الدین رباني په دوره کې د حزب وحدت له خوا د سوداگری وزیر وټاکل شو، چې له دولت سره د نوموړي گوند د اړیکو په پرې کېدو یې د کار رسمي دوره پای ته ورسېده.

سرابي د واک پر سر د کورنیو جنگونو تر پېلېدو وروسته اروپا ته تللی او تر اوسه د المان په رستک ښار کې اوسېږي. سرابي د دولتي دندو تر څنګ علمي فرهنگي هڅې هم درلودلي دي، چې لیکنې یې په خپرونو کې خپرې شوي.

همدارنگه يې په داخل او خارج کې په ځينو علمي
سيمینارونو او کنفرانسونو کې گډون کړی او د المان په ځينو
پوهنتونونو لکه هایدنبرگ، ارلنگن، رستک او د امریکا په پرستين
کې يې ويناوې کړې دي.

ډاکټر عبدالواحد سرايي د پاچا محمدظاهر په دوره کې درې
درېمه درجه ستاینلیکونه اخیستي دي. هغه مهال يې د لويې
جرگې مډال هم اخیستی دی. د خلق ډيموکراتیک گوند د واکمنۍ
پر مهال يې هم د خدمت او لياقت څو مډالونه او نښانونه اخیستي
دي.

ځانگړې کارنامې:

- اوږد مهال يې په بېلابېلو ادارو کې د هېواد خدمت کړی دی.
- پر نورو ادارو سربېره يې په علمي ادارو کې هم د علمي شخص په توگه هېوادني خدمت کړی دی.
- د ځينو نورو په څېر متعصب او محدود فکره شخص نه دی، ملي مفکوره لري.

***

***

په انسان روزنه او انسان پالنه کې د چاپېريال له ستر رول
خخه سترگې نه شي پتېداى، ځکه خو پښتو متل دى:

چې اوسې په خوى به د هغو سې

تجربو ښودلې ده، چې د غړيو سيمو او کليو کوچنيان په
مدرسو، ښوونځيو او پوهنځيو کې زياتره تر ښاري هغو ځيرکه او
لايقه وي؛ خو دا هم څرگنده ده، چې د پوهانو، عالمانو او د
بېلابېلو هنرونو د مسلکي کسانو شمېر تر درو، کليو او بانډو په
ښارونو کې ډېر دى. دلته کوم بل لامل په منځ کې نشته يوازىنى
لامل يې روزنيز چاپېريال دى. که په سيمو، کليو او بانډو کې د
ښار په څېر روزنيزې اسانتياوې رامنځ ته شي، نو ښکاره ده چې
هېواد به ډېر ژر د علومو په بېلابېلو ډگرونو کې د نوابغو تر کچې
ډېر شمېر عالمان او پوهان ولري.

که مور په بنارونو کې یو شمېر مسلکي بنځینه پور لرو؛ نو برکت یې هماغه روزنیز چاپیریال دی. له دې چاپیریاله چې چا گټه اخیستې او بیا یې د دغه پور اداینې په نیت د هېواد روغتیا او سلامتیا ته ملا کلکه ترلی ده؛ یوه یې هم جنرال **سهیلا صدیق** ده.

سهیلا صدیق د سردار محمد صدیق خان لور په ۱۳۲۷ل کې د کابل د زاړه بنار په نواب خان باغ کې زېږېدلې ده؛ خو له آره د کندهار د معروف ولسوالۍ له سردارانو څخه ده. سهیلا صدیق په ۱۳۴۳ل کې د کابل پوهنتون په طب پوهنځي کې شامله شوه. په ۱۳۴۵ل کې د یوه تحصیلي بورس په ترڅ کې د زده کړو بشپړولو لپاره د هغه مهال شوروي اتحاد ته لاړه او د مسکو د طب په لومړي انستیتیوت کې شامله شوه.

په ۱۳۵۳ل کې یې په عالی نومرو سره په عمومي جراحی کې د Ph.D دیپلوم تر لاسه کړ. هېواد ته تر راستنېدو وروسته له اړتیا او لازم گڼې سره سم د طبي علومو اکاډمۍ ته د خدمت لپاره معرفي شوه. صدیق هلته په رښتیا خپله وړتیا او صداقت وښود، چې د اکاډمۍ د رهبرۍ له خوا یې د دفاع وزارت له لارې له دې

ادارې سره د دايمي کار غوښتنه وشوه او په پای کې له ملکي څخه پوځي رتبې ته په تعديل سره د جگتورنې په توگه مقرر شوه.

پر جنرال صديق خپل ټاټوبي دومره گران دی، چې د کورنيو کرغېرنو جنگونو پر مهال هم هېوادنۍ مينې د هېواد پرېښودو اجازه ور نه کړه. د هېوادوالو ترڅنگ پاتې شوه، د هغو په غمونو کې شريکه وه، د ټپي هېوادوالو پر ټپونو يې د مرهمو پټۍ ايښودې او د هغو ټوټې ټوټې جسدونه يې ورگنډل.

په خپل مسلک کې يې هېواد او ملت ته تر اوږدۍ خدمت وروسته د اسلامي جمهوري حکومت پر مهال د بريد جنرالۍ رتبه واخيسته. ورپسې بيا د ډگر جنرالۍ رتبې ته لوړه شوه او اوسمهال د سيمې د هېوادونو په کچه په پوځ کې له دوه بنځينه ډگر جنرالانو څخه يوه ده.

د منځمهالې ادارې پر مهال د عامې روغتيا وزيره وټاکل شوه او د انتقالي ادارې په دوره کې په روغتيايي چارو کې د جمهوري رياست د مقام سلا کاره وه.

جنرال سهيلا صديق د عمومي جراحي د متخصصې په توگه د خپلې دندې په بهير کې تر ۲۰۰۰ په زياتو جراحي عملياتو کې

فعاله ونډه اخيستي ده. د هغې ځانگړې مسلک د توري (طحال)

گنډل دي او په دې برخه کې بې سياله پوخ لاس لري.

هغه په خپل مسلک وياړي، وايي چې انسان له درد او کړاوه

ژغورل عبادت گنم او په خپل کار کې سياسي مسايلو، تعصب او

تبعيض ته لېوالتيا نه لرم. وايي چې دا انگېزه مې ارواښاد پلار

راکړې ده او تر اوسه مې په غوږونو کې انگازې کوي، چې د ټول

افغانستان ياست، افغاني فکر وکړئ او افغاني چارې.

هغه له خپل مسلک سره بې کچې مينه لري، ځکه خو په زهير

ځان تر دې وروستيو پورې د طبي علومو د اکاډمۍ روغتون ته

ورتلله او په عملياتو کې يې مرسته کوله.

صديق وايي اوس په ټولنه کې د بسځينه و درنښت زيات شوی،

بسځې نازول کېږي، د رهبرۍ او تصميم نيونو چارو ته يې لاره

موندلې ده او دولت يې هم د ظرفيت لوړونې او پياوړتيا په لټه کې

دی. په پوخ کې هم ورته ښه په درنه سترگه کتل کېږي او د

پرمختگ لارې يې هوارې شوې دي؛ نو بايد افغان مېرمنې د

ژوندانه په ټولو ډگرونو کې خپل رغنده رول ولوبوي او نور

سخواوتمندانه مرستو ته سترگې په لاره پاتې نه شي.

هغې د خپلو غورو خدمتونو له امله د ستوري لومړی، دویمه او دریمه درجه نښانونه، د ښه خدمت، شجاعت، سیدجمال الدین افغان او نور مډالونه هم تر لاسه کړي دي.

په پښتو، دري او روسي ژبو ښه تسلط لري. د هېواد زیاترو ولایتونو ته یې سفرونه کړي او له خپل هېواد او هېوادوالو سره ښه اشنایي لري. همدا رنگه یې روسیې، د امریکا متحده ایالاتو، چین، سعودي عربستان، ایران، اندونیزیا، آلمان او هنګري ته رسمي او تحصیلي سفرونه کړي دي.

ځانگړې کارنامې:

- د سیمې د هېوادونو په کچه له دوه بنځینه ډگر جنرالانو څخه یوه ده.
- په افغانستان کې د توري (طحال) تر ټولو ماهره او تجربه کاره جراحه ده.
- ، صادق زيارکښه او لایقه بنځه ده، چې خپلې وړتیا او زیارکښۍ د وزارت تر چوکۍ ورسوله.
- مستغني او پر ځان بسيا بنځه ده.
- په رښتینې توگه یې د هېوادوالو خدمت کړی دی او په دې خدمت ویاړي هم.

***

***

مړه هغه چې نه يې نوم نه يې نښان شته
تل تر تله په ژوندون پايي بساغلي

وو داسې شخصيتونه چې اوس يې د سر په سترگو نه وینو،
مانی، شرکتونه، بنونه، سړایونه او ځمکې يې نه وینو؛ خو نومونه
يې ستایل کېږي، کارنامې يې یادېږي او دعاگانې ورته نذرانه
کېږي. د نامه له یاد سره يې سپین ږيري سمدواړه وايي: الله دې يې
وبخښي. دغه ډول کسانو پیسې نه دي گټلي، کیسې يې گټلي او
کیسو له خپلې ټولنې سره په معنوي ډول ژوندي ساتلي دي.
له هغو کسانو څخه یو هم **وزیر غلام فاروق** دی، چې له نامه سره
يې په ځانگړي ډول د مشرقي ولایتونو سپین ږيري اشنا دي، ټول
يې د کارونو ستاینه او د بخښنې غوښتنه کوي.

وزير غلام فاروق عثمان د افغانستان په بېلابېلو ولايتونو او زونونو کې د تنظيميه رئيس ، والي او حاکم په توگه دندې ترسره کړې دي.

وزير غلام فاروق له ۱۳۲۰-۱۳۲۳ل پورې د کورنيو چارو د وزارت کفيل او د قطغن- بدخشان تنظيميه رئيس و. په ۱۳۲۵ل کې د کورنيو چارو وزير و.

په ختيځ زون کې تر اوسه هم بوداگان د هغه نوم په ډېر درنښت يادوي، ځکه چې په دغه زون کې يې ډېر کار کړی دی. ميا احمدشاه د ميانواب شاه زوی د سره رود اوسېدونکی چې نږدې ۶۰ کاله يې د ننگرهار ولايت په اداره کې کار کړی دی، د ارواښاد غلام فاروق خان په اړه وايي:

((غلام فاروق خان د مشرقي نايب الحکومه و. هغه وخت مشرقي خلور حکومته درلودل: کونړ، شينواري، لغمان او ننگرهار. هغه پنځه شپږ کاله د مشرقي نايب الحکومه او پوځي واکدار و. غلام فاروق خان ډنگر، کوچنی او تيت قده سړی و. ډېر توندخويه او دکتاتور هم و؛ خو دا هر څه د قانون د تطبيق

لپاره وو. هغه قوت هم درلوده او صلاحیت هم، ځکه هغه له شاهي کورنۍ سره اړیکي درلودل او محمدزی و.

غلام فاروق خان ډېر فوق العاده مدیر و، ښه اداره یې درلوده. د هغه په وخت کې په ټول مشرقي کې ښه امن و، خوشحالي وه، غلا، قتل او نور ناقانونه کارونه چا نه شو کولای.

هغه داسې کار نه دی کړی، چې ولس ترې خواشیني وي. د هغه په دوره کې به خلکو سوکپرک او روټه خوړل؛ خو ډېر به خوشحاله وو، ځکه چې امن و او قانون تطبیقېده.

هغه د اوسنیو والیانو او حاکمانو غوندې په دفتر کې نه اوسېده، پر ولس گرځېده، لغمان، کونړ او شینوارو ته به یې سفرونه کول. هغه خلک پوهنې او ترقۍ ته هڅول. په خپله به په رسمي وخت دفتر ته راته او تر پای به په دفتر کې اوسېده.

د ښځو نسبي آزادي هم د هغه په وخت کې رامنځ ته شوه او څه ناڅه ښځې لوڅ مخ په بازار کې ولیدل شوې؛ خو د کندهار پېښو دا آزادي هم تر سیوري لاندې راوسته.

د غلام فاروق خان په دوره کې د رغاوڼې چارې هم د هغه وخت له امکاناتو سره سمې په چټکۍ روانې وې. د هغه په وخت کې سختو ځایونو ته سرکونه وغځېدل لکه کامدېش سرک چې د هغه په دوره کې په ولسي بیگار سره وغځول شو.

هغه د جلال آباد د اوسني ښار په رغاوڼه کې هم ښه ونډه درلودلې او د چا خبره په اوسني ښه د دې ښار بنسټ هغه اېښودی دی. له پښتونستان واټه تر مستوفیت پورې دکانونه د هغه په

وخت کې جوړ شول او پخواني هغه يې ويجاړ کړل. د اوسني راډيو ټلوېزيون تر څنگ ځمکه يې واخيسته او دکانونه يې په کې جوړ کړل. له مخابراتو څلورلارې تر تلاشي څلور لارې پورې دکانونه هم د هغه په دوره کې جوړ شول.

د غلام فاروق خان تر راتگ د مخه په ننگرهار کې اوسنی عالي لېسه او د هډې نجم المدارس دارالعلوم موجود او د شاگردانو پر مخ د زده کړو لپاره خلاص وو. د اتحاد مشرقي جريده د هغه په وخت کې هم خپرېدله.

د غلام فاروق خان په دوره کې پر باجوړ جنگ وشو، خو هغه په دې جنگ کې برياً تر لاسه نه کړه؛ نو بيا وروسته جنرال خان محمدخان د نايب الحکومه په توگه مشرقي ته راولېږل شو.

د کونړ د پخواني اسمار ولسوالۍ د بارگام کلي اوسېدونکی غلجی د محمدجان زوی د وزير غلام فاروق خان په اړه وايي:

((تر بريکوټ پورې سرک پخوا وهل شوی و. کامدېش او برگمټال ته سرک د وزير غلام فاروق په دوره کې ووهل شو. ميرزاگل په اسمار کې حاکم و. دانگام ته سرک هم هغه وهلی دی. سرک ولس

په بېگاري ډول جوړاوه، ډوډۍ به يې هم خپله خوړه. د کار وسايل هم ساده وو، لکه جبل، ماتور او نور. پښتنو به سرنگان وهل او شېخانو(نورستانو) به تيري اړولې. په تيره کې به يو نيم فوټ سرنگ وهل کېده، يو اسماری و، هغه به د دورمې په کچ کوت، چې پوره به و؛ نو بيا به يې ډکاوه او ډز به يې په کې کاوه. سرک وهل ډېر سخت وو، خو کسان په کې مړه هم شول. هغه وخت موټرې کمې وې د پوستې په نامه به اول يو ترک راته او بيا

د وطن معماران

وروسته د پوستې په نامه بس راته. کله چې موږ د سرک له کاره رارخصت کېدو نو درې نیم منه غنم یې هر کس ته ورکړه.

وزیر غلام فاروق بڼایسته سړی و، سر یې سپین و او ږیره یې

پاکه خریپلې وه.

یو بل ځل د کامدېش خلکو بغې کړې وه، حکومت پسې ولس لښکر ولېږه، مشري یې جلاله خان کوله. کله چې لښکر درې ته ننوت او کلیو ته ورنلډ شو، نو د کلیو خلک له بنځو سره د دوی مخې ته راووتل، بنځې مخکې وې او قرآنونه یې په سر وو. نرینه و شپېلی او چمبې وهلې. دا یې د ننوتې او تسلیمې نڅبنه و. کله چې دا احوال وزیر غلام فاروق ته راورسېده، هغه په بریکوټ کې ناست و؛ نو امر یې وکړ چې نور راوځي.

بل ځله د افغانستان حکومت د ښار له نواب سره وران شوی و. په نواب پسې یې لښکر راټول کړ، مشر یې جلاله خان و. خلکو وزیر غلام فاروق ته عرض وکړ، چې موږ خو نه وسله لرو او نه نور د جنگ سامان نو په تشو لاسو به څنگه جنگ وکړو؟! هغه له خلکو سره په پښتو آزادي خبرې کولې، ویل، لار به شی او د ښاري (موخه یې د ښار نواب و) سر به په گټو وچقوي.

دېر توند خوږه سړی و، هېڅ ډول خیانت یې نه مانه. د قانون په پلي کولو کې یې دېر سخت چلند کاوه. یو ځل په بریکوټ کې یوه حکومتي ودانې چا جوړه کړې وه. څه به په کې خراب نو وایي چې په هغه کې یې د پاشنګر وکیل چې تېکه دار و، را ځملاوه او په لغتو یې وواهه.

ځانگړې کارنامې:

- د هېواد ډېرو ليرې پرتو او ستغو سيمو ته يې د ولس په همکارۍ سرکونه وغځول.
- د حکومتوالۍ په چارو کې جدي؛ خو صادق انسان و، د قانون په عملي کولو کې يې د هيچا لحاظ نه کاوه.
- د خپل واک په سيمو کې يې ښه امنيت رامنځ ته کړی او ولسونه يې ډاډمن ساتلي وو.

***

***

بهرنی نړۍ لیدلو ترې خپل کور - کلی او ټاټوبی هېر نه کړ؛ له بهرنۍ نړۍ یې الهام اخیسته؛ خو په رنگ یې نه رنګېده. هغه د هېواد او ملت پرمختګ غوښته؛ خو په افغاني قالب کې. هغه له ګاونډیو سره د کلکو اړیکو ساتلو پلوي و؛ خو د خپلواکۍ د توغ راتیتولو په بیه نه. هغه د تکبر په نیلي سپرو جنرالانو او کرنلانو ته سر تیت نه کړ، خپل حیثیت او سر یې هسک وساتل او هسکه غړۍ یې له هېواد او هېوادوالو سره خدای په امانی وکړه، دا ښاغلی **عزیز الله واصفي** نومېده.

عزیزالله واصفي د عبدالرشیدخان زوی او د عبدالرحمن خان الکوزي لمسی و. واصفي د کندهار ښار د دویمې ناحیې د الکوزو په کوڅه کې زېږیدلی دی. د کندهار ښار له مشرقي لېسې او بیا د کابل پوهنتون د ادبیاتو له پوهنځي څخه فارغ شوی دی. د کندهار په احمدشاه بابا لېسه کې د معلمۍ پر سپېڅلې دندې

د وطن معماران

وگومارل شو. تر معلمی وروسته د کندهار بناووالی منتخب مرستیال هم وټاکل شو.

د محمد ظاهر د پاچاهۍ پر مهال د ولسي جرگې په ۱۲مه دوره کې د خاکرېز او په ۱۳مه دوره کې د ارغنداب د خلکو استازی و. د نغلو د بند د جوړېدو په سر په رامنځ ته شوي اختلاف کې د ولسي جرگې له خوا د ستونزې د حل د کمېسیون مشر و.

د سردار محمد داؤد خان په جمهوریت کې د ننگرهار والي او بیا په ۱۳۵۴ل = ۱۹۷۵م کې د کرنې وزیر وټاکل شو. همدا رنگه یې په ۱۳۵۵ل کې د لویې جرگې د رئیس په توگه هم دنده اجرا کړې ده.

واصفي د غوايي تر کودتا وروسته ونيول او د بېرک کارمل د دورې په وروستیو کې د نورو بندیانو په کتار کې له بنده راخوشې شو. واصفي ځیر پښتون او ملي شخصیت و. د پښتونستان په موضوع کې ډېر جدي و او په رښتینې توگه یې د پښتنو حقوق غوښتل.

ارواښاد واصفي د جهاد په دوران کې د مجاهدينو ملگرتيا وکړه او په وروستيو درېو لسيزو کې يې په هېواد کې د سولې او امنيت د رامنځ ته کولو لپاره هلې ځلې د هېرولو نه دي.

د ۱۳۶۹ل = ۱۹۸۰م په وروستيو کې يې د هېواد د ژغورنې لپاره "د افغانستان ملي اسلامي متحده جبهه" په نامه د يوه غورځنگ د تاسيس اعلان وکړ، چې موخه يې د ملت يو کول او تر يوې قوماندې لاندې راوستل وو. په کوټه کې جوړې شوې دغې جرگې ته د افغانستان له ټولو سيمو او ټولو قومونو څخه ۳۶۰۰۰ زره کسان راغلي وو.

کله چې په ارواښاد واصفي باندې په پښتونخوا کې د پاکستان له خوا سياسي چاپيريال راتنگ شو؛ نو په ۱۳۶۲ل کې امريکا ته مهاجر شو.

ارواښاد واصفي د يوه ځيرک سياستوال په توگه د طالبانو سرسخت مخالف و. هغه به ويل چې طالبان پر افغانستان د پاکستان مستقيم پوځي تېرى دي. څه شي ته چې مقاومت ويلای شو؛ نو د طالبانو پر وړاندې رښتيني او نړيوال مقاومت تر ټولو زيات عزيز الله واصفي کړی دی.

امريکا ته تر مهاجرت وروسته يې له پخواني پاچا سره تل اړيکي ټينگ ساتل. وايي، چې د ۱۳۸۰ل = ۲۰۰۱م کال د سپتمبر په ۳مه روم ته پاچا وغوښت. دغه مهال قوماندان عبدالحق هم په روم کې له پاچا سره و. ارواښاد واصفي، قوماندان عبدالحق او ځينو نورو منورو اشخاصو غوښتل چې د کندهار او ننگرهار له خواو د طالبانو پر ضد وسله والې مبارزې پيل کړي او په دې کار کې د پاچا ملاتړ تر لاسه کړي؛ خو پاچا وسله والې مبارزې ته چمتو نه و؛ نو ارواښاد قوماندان عبدالحق ترې همداسې راروان شو.

عزت الله واصفي وايي: د سپتمبر په ۹مه مسعود ترور شو او د سپتمبر په ۱۱مه په نيويارک کې له نړيوال سوداگريز مرکز سره الوتکې وځنگول شوې؛

عزیز الله واصفي له امان الله امان سره د مرکې پر مهال

نو دا هرڅه تصادفي نه وو، بلکې مخکې له مخکې طرحه شوی پلان و، چې په پایله کې د طالبانو واکمني له منځه لاړه او افغانستان ته د امریکا او متحدینو د ځواکونو د رانوتلو لاره هواره شوه.

په افغانستان کې د طالبانو د واکمنۍ تر نړېدلو وروسته نوی نظام واکمن شو. ارواښاد واصفي هم د یوه ملي مشر په توګه د دوه

درې کلونو په اوږدو کې د یوه سالر ملي افغاني نظام د جوړولو په نیت د هېواد چارواکو ته د مشورو ورکولو دريځ غوره کړ.

ارواښاد واصفي ډېره قوي حافظه درلوده، زیاتره به یې په خپلو خبرو اترو کې د عظیم الشان قرآن آیاتونه، احادیث او یا د پارسي کلاسیک اشعار په ځانگړي ډول د بېدل او مولانا رومي بیتونه ویل. په اسلامي فقهي مسایلو کې یې هم خورا ښه معلومات درلودل.

استاد باتور خوگيانی د واصفي صاحب په اړه په لنډو ټکو کې داسې وايي:

((عزیزالله واصفي ډېر ځیرک او هوښیار انسان و. د ښه ژور سیاسي تحلیل څښتن و؛ په یاد مې نه دي، چې له کومې راډیو سره یې مرکه وه؛ خو کومه بهرنۍ راډیو وه. د هغو خلکو په ځواب کې چې وايي د هلمند اوبه د پاچا په پاچاهۍ او د موسی شفیق د

صدا رت په دوره کې په ايران پلورل شوي دي، داسې وويل:

استاد باتور خوگياني له اسدالله ځل سره د مرکې پرمهال

هغه خلک چې دا چينغې سورې وهي، يوازې د شوروي اتحاد
په اشاره غواړي، په افغانستان کې گډوډي رامنځ ته کړي. په دې
تړون کې اصلاً د ايران يادونه نه ده شوې، دغو کسانو نه تړون
لوستی او نه پرې خبر دي.

په تړون کې راغلي چې د هلمند په اوبو کې سيستان او بلوچستان حقا به لري؛ خو زه وایم چې سيستان او بلوچستان د ايران خاوره نه، بلکې دا زمور د هېواد خاوره ده او چې هر وخت مو لاس ورسېږي او توان ولرو، دا به خپلوو.

نو د هلمند اوبه نه دي پلورل شوي، د سياسي بصيرت په رڼا کې دا يو ښه سياسي تړون دی. ايران په هغه صورت کې په دې اوبو کې حق لري، چې له ما زياتې او ورروانې شي او يا هم د دې اوبو د سېلابونو او توپانو په وخت کې ايران ته زيان وراړوي، بيا په دې کې د نړيوالو حقوقو په رڼا کې برخه لري، له دې پرته زمور په اوبو کې هيڅ حق نه لري))

عزت الله واصفي د ارواښاد واصفي زوی د هغه په اړه وايي:

((ارواښاد واصفي لکه چې له پيله يو ښوونکی و، د ژوندانه په ټولو چارو کې که د کور وې او که د سياست، که ټولنيزې وې او که علمي، هغه يو ښه لارښود و. که به يې په چا کې څه نيمگړتياوې وليدې؛ نو د هغو اصلاح به يې کوله. هغه له مور سره د انډيوالۍ ژوند درلود، مور ته يې په ډېره نرمه لهجه لارښوونه کوله. هغه يو معلم و او تل يې له اولادونو او ټولو خلکو سره د

معلم په خپر چلند کاوۀ او د ژوند تر پای همداسې پاتې و. هغه مور ته د پلار تر څنگ د یوه ښه ښوونکي حیثیت درلود. هغه به ویل چې زه چې څوک خپرېم نو له هغه څخه څه زده کوم او له تاسو څخه هم زده کړه کوم.

ارواښاد واصفي په سیاسي چارو کې یو ځانگړی دریځ درلود. هغه د سیاست په برخه کې له خپل وړ نیکه څخه الهام درلود. هغه ته له وړ نیکونو څخه د مشروطیت نظر او دریځ راپاتې و، چې اوس ورته ډیموکراسي ویل کېږي. ارواښاد واصفي په سیاسي چارو کې تل د وارده ایډیالوژیو مخالف و. هغه تل هڅه کوله خلک دې ته وهڅوي، چې آینده نسلونه په خپله داخلي یا افغاني ایډیالوژی متکي سیاست وکړي. هغه په مذهبي او شرعي علومو کې ښه مطالعه درلوده، ښه پرې پوهېده. همدا رنگه یې ادبیات هم ډېر قوي وو، په پارسي پخوانیو متنونو کې یې هم ښه مطالعه درلوده، په ځانگړي ډول د بېدل او مولانا رومي اشعار به یې تل په خپلو صحبتونو کې د مثال په ډول راوړل.

هغه به تل مور ته ویل چې هوښیار سړی کښېني او اوري چې مشران څه وايي، له هغو برداشت کوي او زده کړه. دا متل به یې

تل کاوۀ چې "ښه خبره ښه ده لکن د نه کړې په سر نه ده" هر خبره خپل ځای لري؛ نو چې څوک کومه خبره کوي باید ځای یې وسنجوي، چې له هغه ځای سره موافق وي.

ارواښاد واصفي به تل په هغه څه نیوکه کوله چې د ټولني له سیاسي او مذهبي شئونو سره به یې ټکر درلود، مثلاً د نغلو بند پر کار یې نیوکه وکړه، چې دلته درغلي شوې ده، بیا حکومت د دې موضوع د پلټنې د هیئت مشر هم دی وټاکه او چې درغلي یې ثابته کړه؛ نو هغه تللی مال روسانو او افغاني چارواکو بېرته بیت المال ته وسپاره.

دی داسې یو څوک و، چې موقف او څوکۍ ورته اهمیت نه درلود. ده ته خپل اصول ډېر مقدس تر وو، دی په خپل مسیر روان و، د ده سیاست یو افغاني زایده سیاست و، وارده سیاست نه و. دی یه دې معتقد و چې واکداري باید د ولس په لاس کې وي او خدمات باید ولس عرضه کړي، نه یو پاچا. د ده سیاست د ځینو خلکو له سیاسته بېل و. ده د نامعقول سیاست په وړاندې هیڅکله سر نه دی ټیټ کړی. دی یو ملنگ سړی و، ده ته د خپل ملت گټو

او خپل تاریخ اهمیت درلود او هیڅکله یې په دې اړه له چا سره ناسالمر جوړ جاری ونه کړ.

د افغانستان د جنگ د ختم په اړه د ده دريځ دا وه، چې دا جنگ یوازې د جرگې او تفاهم له لارې پای ته رسېدای شي. هغه خپل دا دريځ هر ځای په ډاگه او جرأت سره وایه. د هغه له همدې فلسفې څخه ډاکټر نجیب الله هم الهام واخیست او د جرگو جوړولو اقدام یې وکړ. بهرنيانو په ځانگړي ډول غربيانو د هغه دا دريځ سبوتازر کاوه او نه یې پرېښودل چې د جرگې له لارې دې د افغانستان ستونزه حل شي؛ خو چې کله د سپتمبر د یوولسمې ټکان وځپل؛ نو هماغه غربيان بیا اړ شول چې د واصفي لاره ونيسي. د بن غونډه او نورې یې ادامه ده؛ نو د ارواښاد واصفي نظریات معقول، منطقي او د افغانستان او نړۍ په خیر وو او باید گټه ترې واخیستل شي.))

ارواښاد واصفي د ۸۸ کالو په عمر د ۱۳۹۴ ل د غوايي پر ۱۲مه د شنبې په ورځ د ورپېښې ناروغۍ له امله په کندهار کې د خپل زوی عزت الله واصفي په کور کې له دې فاني نړۍ څخه سترگې پټې کړې.

ځانگړې کارنامې:

- یوازینی کس و، چې تر وروستي وخت پورې د بن پر پرېکړو ودرېده او ناروا کړنو ته یې سر تیت نه کړ.
- هغه د ولس غوښتنو او پرېکړو ته درناوی درلود او د جنگ پای یې په تفاهم کې لټوله.
- د مهاجرت په سختو شرایطو کې یې هم د هېواد او ملت گټې له پامه ونه غورځولې.
- د ملي تفاهم لپاره یې ډېر زیار وگاله؛ خو له بده مرغه چې دښمنان په خپل هوډ کې بریالي شول او هغه ارواښاد یو ځل بیا په خپل ژوندانه، متحد او یو موټی افغانستان ونه لیده.

په ۱۳۲۲ل کې د پاچا محمدظاهر د واک پرمهال د بنځو عالي مؤسسه چې شل کسه غړې یې درلودل، په کابل ښار کې تاسیس شوه. د بنځو عالي مؤسسه د بنځو د زده کړو او ذهني تنوير په موخه رامنځ ته شوه. د امان الله خان د خور مېرمن زینب په وړاندیز او تعقیبولو سره یوه ټوټه ځمکه دې مؤسسې ته ځانگړې شوه، چې په هغې کې ورکتون، ښوونځی، سینما او د کار دفترونه جوړ شول. د بنځو دا مؤسسه چې بیا "د مېرمنو ټولنه" په نامه ونومول شوه، په فني او حرفوي زده کړو پورې محدوده وه. څارنه یې د کار او ټولنیزو چارو وزارت کوله. بنسټیزه موخه یې په مهمو چارو کې د بنځو ونډه وه، چې په دې توگه په افغاني ټولنه کې د بنځو دریځ په سالر ډول لوړ کړي. دې سپېڅلې موخې ته د رسېدو یوه مخکښه هم **صالحه فاروق اعتمادي** وه.

کله چې صالحه فاروق اعتمادي د مېرمنو ټولني مدیره شوه، هغې د مېرمنو ټولني مسلکي بنوونځي ته ځانگړې پاملرنه درلوده او له افغان نجونو سره يې په بهر کې د زده کړو کولو لپاره مرسته کوله.

صالحه فاروق اعتمادي د مير امام الدين خان لور پر ۱۳۱۰ل = ۱۷ اگست ۱۹۳۱م په کابل کې زېږېدلې ده. پر ۱۳۲۷ل کال يې له ملالی لېسې څخه په درېيمه دوره کې د بکلوريا سند اخيستی دی. له ۱۳۲۸ل - ۱۳۳۱ل پورې يې د کابل پوهنتون د ادبياتو او اجتماعي علومو په پوهنځي کې لوړې زده کړې کړي او له دغه پوهنځي څخه يې د لسانس سند اخيستی دی. لومړۍ دنده يې په ملالی لېسه کې د بنوونکې په توگه وه. وروسته بيا د همدغې لېسې مرستياله او په ۱۳۳۸ل کې د همدغې لېسې مدیره مقررې شوې ده. دولس کاله يې په ملالی لېسه کې دنده اجرا کړې ده.

صالحې فاروق اعتمادي په ۱۳۳۴ل کې له پروفيسور ډاکټر غلام فاروق اعتمادي سره واده وکړ. په ۱۳۴۰ل = ۱۹۶۱م کې په داسې حال کې چې د ملالی لېسې سرپرسته مدیره وه، ترڅنگ يې دوه کاله په ادبياتو پوهنځي کې تدريس هم کاوه.

په ۱۳۴۶ل کې صالحې فاروق اعتمادي ته د مېرمنو ټولني رياست وروسپارل شو. په ۱۳۵۴ل كال كې گوښه شوه او وروسته يې پنځلس كاله رسمي دنده نه درلوده.

صالحې فاروق اعتمادي د وړكتونو، د رضاكارو مېرمنو د انجمن، د فاتحې اخيستني د سالونونو، د مور او كوچني د ملاتړ د لومړني مركز او د مور د صندوق په تاسيس كې ډېره لويه ونډه درلوده.

مېرمن اعتمادي زموږ د ټولني يوه مخكښه روڼاندې او د امانيه دورې له تحصيل كړيو ښځو څخه ده، چې د خپلې پوهې، ځيركۍ او وړتيا له امله ورته د پاچا محمدظاهر په دوره كې د مېرمنو ټولني رياست ورکړی شو.

د ښځو د حقوقو، پرمختگ، زده كړو او روزنې لپاره د هغې هاند و هڅې په افغاني ټولنه كې د ځانگړې ستاينې وړ او نه هېرېدونكي دي. د هغې په وړانديز او د شهيد محمد هاشم ميوندوال په منظوري د غبرگولي ۲۴ مه نېټه د مور د ورځې په نامه ونومول شوه. په دې ورځې به كارگرې، د دولت او خصوصي مؤسساتو مامورينې، ښوونكې او استادانې رسماً بامعاشه رخصت

وې. د دې ترڅنگ به هغه مېرمنې په گوته کېدې، چې غوره خدمات به يې ټولنې ته وړاندې کړي وو او د کال د غوره مېرمنې په نامه به د شاندارو مراسمو په ترڅ کې ستايل او نازول کېدې. دغه مراسم به د خپرونو له خوا خپرېدل او ملکې حمېرا به وروسته ډالۍ هم ورکولې، چې په دې توگه نورې ميندې هم وهڅېږي. د ساري په ډول د مور د ورځې د لومړني جشن لومړۍ ممتازه مېرمن گلجان حبيب وه، چې پنځه اولادونه يې (ډاکټره شريفه حبيب، ډاکټره نجيبه حبيب، ډاکټره حبيبه حبيب او ډاکټر عبدالله حبيب د طب په څانگه کې او راحله حبيب يې هم د کوچنيانو په برخه کې د قاضۍ په توگه ټولنې ته وړاندې کړي وو.

صالحه فاروق اعتمادي د خپلې وړتيا او صداقت له مخې د وزارت تر چوکۍ ورسېده او د ډاکټر نجيب الله په دوره کې په ۱۳۶۹ل کې د ناپېيلې شخص په توگه د کار او ټولنيزو چارو وزيره مقررې شوه.

د مېرمن اعتمادي بل لوی خدمت د رضاکارو مېرمنو د ټولنې تاسيس و. د هېواد دې منورو او بافرهنگه مېرمنو له بېوزلو کورنيو

سره د هغو د ستونزو د حل په لارښوونه کې مادي او معنوي مرستې کولې. نالوستو مېرمنو ته يې په ټولو دولتي او خصوصي ادارو او ان زندانونو کې د سواد زده کړې لپاره کورسونه جوړ کړل. په ځانگړو حالاتو لکه زلزلي يا سېلابونو کې به يې د سرې مياشتې له مؤسسې سره همکاري کوله.

کله چې په ۱۳۵۰ل کال کې په افغانستان کې په ځانگړي ډول په شمالي ولايتونو کې سخته وچکالي او قحطي راغله، اعتمادي د مرستو لپاره کمېټه جوړه کړه، چې د هېوادوالو او نړيوال پاملرنه يې دې موضوع ته راواړوله او په خپله د خپلو ځينو رضاکارو ملگرو په ملتيا د هېواد ليرې پرتو او ستغو سختو سيمو لکه غور، قادس، موريچاق، د بدخشان فيض آباد خندود، د پامير قلعه پنج، واخان، خواهان، حضرت سعيد، لعل و سرجنگل، دولتيار او نورو ته يې سفرونه وکړل او مرستې يې ورورسولې.

په دې سفرونو کې يې يو بشپړ رپوټ هم چمتو کړ، چې د هغه په وسيله هېوادوال او نړيوال د افغانانو له ستونزو خبر او مرستو ته چمتو شول.

صالحې فاروق اعتمادي د هېواد بېلابېلو سيمو ته پر سفرونو او مرستو رسولو سرېره په سيمپوزيمونو، کنفرانسونو، سيمينارونو او غونډو کې د گډون لپاره چين، ايران، پاکستان، هند، ترکيې، فرانسې، پخواني شوروي اتحاد، مصر، هالنډ، سويس او نورو هېوادونو ته هم سفرونه کړي دي، چې ځينې يې دا دي:

په ۱۳۳۹ل = ۱۹۶۰م د يونسکو په عمومي غونډه کې گډون.

په ۱۳۴۶ل = ۱۹۶۷م کې په مسکو کې د بنځو په بين المللي

سيمپوزيم کې گډون.

په ۱۳۴۹ل = ۱۹۷۰م کې په ډهلي کې جوړ شوي د ځوانو

سرپرستانو او مربيانو په بين المللي سيمپوزيم گډون.

د بنځو د بين المللي شورا له خوا په بينکاک کې په جوړ شوي

بين المللي کنفرانس کې گډون.

په ۱۳۵۱ل = ۱۹۷۲م کې د ملکې مېرمن دېبا او شاه زې شنهاز تر

سرپرستۍ لاندې په تهران کې جوړ شوي د ځوانو سرپرستانو او

مربيانو په بين المللي سيمپوزيم گډون، چې مېرمن اعتمادي په کې د

لومړۍ کمېټې د رئيسې په توگه وټاکل شوه.

د بنځو د بين المللي فدراسيون له خوا د بلغاريا په "وارنا" کې په جوړ شوي بين المللي سيمينار کې گډون.

په ۱۳۶۶ل=۱۹۸۷م کې د بنځو د بين المللي فدراسيون له خوا په مسکو کې په جوړ شوي بين المللي کنفرانس کې د بنځو د استازي په توگه گډون.

پر (۱۳۶۹ل=۱۹۹۰م) په ژنيو کې د کار په بين المللي کنفرانس کې گډون.

پر (۱۳۷۰ل=۱۹۹۱م) د دويم ځل لپاره په ژنيو کې د کار په بين المللي کنفرانس کې گډون.

پر (۱۳۷۰ل=۱۹۹۱م) په چين کې د آسيا پسفیک هېوادونو د کار وزيرانو په دولسم کنفرانس کې گډون.

پر (۱۳۷۰ل=۱۹۹۱م) په تونس کې د ناپيلو هېوادونو د کار وزيرانو په څلورم کنفرانس کې گډون.

د ۱۳۷۱ل=۱۹۹۲م په فبرورۍ کې د ملکې فيوله تر سرپرستۍ لاندې د کليوالو بنځو د اقتصادي او ټولنيز پرمختگ په اړه جوړ شوي د بنځو بين المللي کنفرانس کې گډون.

په افغانستان کې د سولې لپاره د امریکا په متحده ایالاتو (۱۳۷۶ل=۱۹۹۷م) امستردام (۱۳۷۷ل=۱۹۹۸م)، بن (۱۳۷۷ل=۱۹۹۸م) او (۱۳۷۹ل=۲۰۰۰م) هامبورگ په جوړو شویو کنفرانسونو او سیمینارونو کې گډون.

صالحه فاروق اعتمادي د روسانو د يرغل او اوږدو کورنيو جنگونو پر مهال هم د هېواد له غېږې جلا نه شوه؛ خو د ۱۳۷۲ل=۱۹۹۳م د دسمبر په لسمه د خپلې ناروغۍ د درملنې لپاره ډهلي ته لاړه. د هغې په غياب کې يې د کابل په شش درک کې د هغې پلرنی کور لوت او بيا يې وسوځول شو. په وزير اکبرخان مېنه کې د هغې شخصي کور هم دولت ضبط کړ؛ نو هغې ته هېواد ته راستنېدل خورا ستونزمن شول.

د خپل هېواد دوسته او مبارز مېړه پوهاند ډاکټر اعتمادي تر مړينې (۱۳۷۴ل=۱۴جون ۱۹۹۵) وروسته يې د سويس د ناپيېلي هېواد ويزه تر لاسه او هلته لاړه.

صالحه فاروق اعتمادي د خپل رښتيني او ارزښتناک خدمت په دوره کې د پوهنې، مينه پال او رښتین د سرو زرو په نښانو، د

د وطن معماران

فرانسې د پالم اکاډمیک په نښان او د جاپان د دوستۍ په نښان
اخیستلو بریالی شوې او نازول شوې ده.

صالحه فاروق اعتمادي لا تر اوسه ژوندۍ ده او په سویس

هېواد کې اوسېږي.

ځانگړې کارنامې:

➤ په افغانستان کې د بنځینه مدني خوځښت له مخکښانو څخه وه.

➤ د عامه گټو د ادارو لکه د رضا کارو مېرمنو ټولنه، د فاتحې د سالونونو، د مور او کوچني د ملاتړ د لومړني مرکز او د مور د صندوق په تاسيس کې يې فعاله ونډه درلوده.

➤ د غبرگولي ۲۴مه د هغې په وړانديز او د ميوندوال په منظوري د مور د ورځې په نامه ونومول شوه.

➤ د افغانستان په معاصر تاريخ کې د کار او ټولنيزو چارو لومړنۍ بنځينه وزيره وه.

هېواد او هېوادوال د هغه چا درناوی کوي، چې خادم يې
واوسي او د ملت جوړونې په پار خپل افغانيت او مليتوب ثابت
کړي. د هېوادوالو په درد ودردېږي او په خوښيو يې خوښ شي.

غزني زموږ د هېواد هغه مشهوره سيمه ده، چې د تاريخ په
بېلابېلو پېړيو کې يې په علم، ادب، سياست، نظاميتابه او نورو
ډگرونو کې داسې څېرې افغاني ټولنې ته وړاندې کړي، چې يوازې
د يوه قوم او يوې سيمې وياړ نه بلکه د ټول ملت او هېواد وياړ
گرځېدلي دي.

خواجه عمري د غزني هغه سيمه ده، چې له دې سيمې
همداسې څېرې راپورته شوي او په صداقت، رښتينولي او مېړانه
يې د هېواد او ملت خدمت کړی دی.

د هېواد له صادقو، زړورو، لایقو او زړه سواندو څېرو څخه
يو هم جنرال **میراحمد مولاي** دی.

میراحمد مولايي د شیراحمدخان زوی د تاج محمد خان لمسی
د میرزامحمد کړوسی او د محمدخان کودی دی. د محمدخان پلار
مولابردی نومېده، په خټه بیات و. سوداگري یې کوله او له
نېشاپور څخه غزني ته راغلی و. د میراحمد مولايي پلار شېراحمد
د امیر حبیب الله خان په دوره کې د مالستان او بیا د جاغوري او
مالستان د حاکم په توگه دنده ترسره کوله.

د میراحمد تره مسجدی خان بیات هم د حبیب الله خان پر
مهال د بندرونو د سرپرست او د وردگو د حاکم په توگه رسمي
دنده ترسره کوله.

امیر حبیب الله له مسجدی خان سره ښه اړیکي درلودل او دوه
ځله امیر په غزني کې د هغه مېلمه شوی هم و؛ خو بیا پرې امیر
وځنمېده، مسجدی خان یې په توپ کې والوځاوه، شیراحمد یې
بندي او کورنۍ یې ورجلا وطنه کړه. د حبیب الله خان تر مړینې
وروسته د امان الله خان په دوره کې د دې کورنۍ سره اړیکي ښه
شول، شیراحمدخان له بنده خلاص او جلاوطن شوې کورنۍ یې له
بلخ او کندهاره بېرته غزني ته راغله. شیراحمدخان د خپلواکۍ په
جگړه کې د سردار عبدالقدوس خان سره د کندهار جبهې ته لاړ؛

خو د ۱۳۳۷ل په زمري مياشت کې ومړ. په دې وخت کې میراحمد
خوان و؛

مولايي هغه مهال له بنو بنوونکو درسونه پیل کړل، چې پلار
یې په مالستان او جاغوري کې حاکم و. سید محمدهاشم بکاوولی
یې مشهور استاد و. میراحمد مولايي په ۱۳۱۱، ۱۳۱۴ او ۱۳۱۶ل کې
درې دورې پوځي زده کړې په لوړو نومرو او ممتازې درجې سره
پای ته ورسولې او د خپلو آلمانیو استادانو د ځانگړې پاملرنې وړ
وگرځېده.

مولايي د غزني د حاکم عبدالحکیم خان په دوره کې د نفوس د
تحصیل مامور وټاکل شو.

د امان الله په واکمنۍ کې د کتواز د بنوربن پر مهال (۱۳۰۳ل)
د خواجه عمریو او قیاقو د یوه سپاره کنډک قوماندان وټاکل شو.
په ۱۳۰۴ل کې د خوست د پلي کنډک کنډکمر وټاکل شو. په
۱۳۰۵ل کې د جنوبي د اعلی حکومت د کوټوالۍ (امنې) قوماندان
وټاکل شو.

د محمد نادرشاه په دوره کې (۱۳۰۸) د لومړۍ فرقي د ۳ غونډې،
غونډمشر وټاکل شو. د ۱۳۰۸ل د تلې په ۲۵ مه د نایب سالار

د وطن معماران

شاه ولي خان د ياور په توگه وټاکل شو. د ۱۳۰۹ل په سلواغې کې د شمالي د غونډ، غونډمشر وټاکل شو. د ۱۳۱۷ل په پسرلي کې د شاهي فرقې رئيس ارکان وټاکل شو. د ۱۳۱۸ل په لومړيو کې د شاهي فرقې د کفيل په توگه وټاکل شو.

په ۱۳۱۸ل کې چې کله محمداؤد د سردار محمدهاشم خان په ملاتړ بريالی شو، له حربي وزارت د مستقل تشکيل په چوکاټ کې مرکزي قواوې رامنځ ته کړې. د دې قواو اصلي هسته شاهي فرقه وه، چې ميراحمدخان مولايي د غونډمشر په رتبه د هغې رئيس ارکان او کفيل و. دې قواو محمداؤد خان ته دا شونې کړه چې رسماً د واک ميدان او د خپل نظر عملي کولو ډگر ته راووحې. د ۱۳۲۰ل په تله کې د شمالي د لوا قوماندان وټاکل شو. د ۱۳۲۳ل د وري په ۲۲ د مشرقي د فرقې قوماندان وټاکل شو او د همدې کال په زمري کې د فرقه مشري رتبې ته لوړ کړای شو. د ۱۳۲۵ل په زمري کې پر فرقه مشري سربېره د مشرقي نايب الحکومه گي هم وروسپارل شوه.

د سردار محمداؤد خان د صدارت پر مهال په ۱۳۳۲ل کې درې مياشتې بندي و او په ۱۳۳۵ل کې تقاعد ته سوق شو.

په ۱۳۴۳ ل کې د لويې جرگې غړی و. جنرال مولايي يو ځيرک جنرال و، هغه د لوېديځوالو افسرانو په څېر د خپلې دندې هره لحظه او هره پېښه د نېټې، ځای، وخت او اشخاصو په ښوولو سره ثبت کړې ده. له معلوماتو يې د عمومي او پوځي تاريخ په ليکلو کې خورا ښه گټه اخيستل کېدای شي. په ۱۳۵۷ ل کې مړ او په ځانگړو پوځي مراسمو سره د کابل په افشارو کې خاورو ته وسپارل شو.

ځانگړې کارنامې:

- شپه او ورځ يې د هېوادوالو د هوساينې او امنيت لپاره ځان ناآرامه کړې و.
- ډېر سرغړوونکي يې حکومت ته ايل کړي او د دولت واکمني يې پراخه کړې وه.
- هېواد او نظام ته وفادار افسر و، د خوست د پلي غونډ هغه يوازینی غونډ و چې له چور چپاول وساتل شو او بېرته روغ رمټ دولت ته وسپارل شو.

چې پیدا شوې تا ژړل خلکو خندل
داسې مړ شه چې ته خاندې خلک ژاړي

هغه شخص چې پر خپل سوگند ټینگ پاتې شو؛ هغه شخص
چې له مسلک سره یې خیانت ونه کړ؛ هغه شخص چې مرگ او
ژوند یې د هېواد او هېوادوالو لپاره وو؛ هغه شخص چې په دین،
هېواد او ملت یې سر وښانده؛ خو اغیار ته یې د درناوي په دود
ټیټ نه کړ! او همېشني ویاړمن ژوند یې وگاټه!!! دا شخص شهید
عبدالحکیم کتوازی دی.

عبدالحکیم کتوازی د حاجي پهلوان خان سلېمانخېل زوی، په
۱۳۰۴ل = ۱۹۲۵م کې د پکتیکا ولایت د کتوازی په خیرکوټ کې
زېږېدلی دی.

کتیوازي د ژوندانه لومړي کلونه د خپلې متدینې کورنۍ په انگرې کې د خپل معزز پلار تر څارنې او روزنې لاندې تېر کړل. اته کلن و، چې په کابل کې یې له خپل پلار او تره سره استوګنه غوره کړه. دا هغه مهال و چې په کتیوازي کې د "یارو" او "شاشي" په نامه دوه کسانو بلوا جوړه کړې وه. د همدې بلوا په تیس کې په کابل کې د کتیوازي پلار پهلوان خان او تره دواړه بنديان شول. اووه کاله یې د زندان کړاوونه وگالل.

د دوی د زندان په دوره کې ارواښاد کتیوازي او د هغه کوچني ورور عبدالحبيب په عسکري رشديه ښوونځي کې پر زده کړو بوخت وو. له پسرلي تر مني پورې به یې زده کړې کولې او د ژمي رخصتۍ به یې په زندان کې له پلرونو سره تېرولې. د کوچنیتابه دې پخې تجربې د گاندې د ژوندانه د ثبات او مېړانې په اړه کتیوازي ته ډېر څه ورزده کړل.

کتیوازی په ۱۳۲۲ل = ۱۹۴۳م کې د کابل له حربي ښوونځي څخه فارغ او په حربي پوهنتون کې شامل شو. په حربي پوهنتون کې د زده کړو تر بشپړولو وروسته کتیوازی په ۱۳۲۵ل = ۱۹۴۶م کې په حربي علومو کې د نورو لوړو زده کړو لپاره هند ته لاړ. په

د وطن معماران

برياليتابه سره د زده كړو د دورې تر بشپړولو وروسته په ۱۳۲۶ل = ۱۹۴۷م كې بېرته هېواد ته راستون شو.

تر راستنېدو وروسته د خور د ضابطانو ښوونځي د قوماندان په توگه وگومارل شو؛ خو د دې درندې دندې ترڅنگ يې په حربي پوهنتون كې هم تدريس كاوه.

ارواښاد كټوازی په ۱۳۳۲ل = ۱۹۵۳م كې يو ځل بيا د نورو تخصصي زده كړو لپاره د تركيې جمهوريت ته ولېږل شو. په ۱۳۳۵ل = ۱۹۵۶م كې يې په پياده مسلک كې په اعلى درجه سره تخصص بشپړ كړ.

تر راستنېدو وروسته په ۱۳۳۶ل = ۱۹۵۷م کې د دفاع وزارت په چوکاټ کې د هوايي ځواکونو د ښوونې او روزنې د عمومي مدیر په توګه وګومارل شو، چې بنسټ یې نوی ایښودل شوی و. تر ۱۳۳۹ل = ۱۹۶۰م پورې یې په همدې پست کې دنده تر سره کړه. د ۱۳۳۹ل کال په وروستیو کې د نورو لوړو حربي تحصيلي مدارجو د تر لاسه کولو لپاره د ترکيې جمهوریت د استانبول د ارکان حرب پوهنتون ته ولېږل شو.

په ۱۳۴۱ل = ۱۹۶۲م کې یې د ارکانحرب ټول مدارج په بریالیتابه سره پای ته ورسول او بېرته هېواد ته راستون شو. تر راستنېدو وروسته د دفاع وزارت د ښوونې او روزنې د عمومي مدیر په توګه وټاکل شو. د دفاع وزارت په چوکاټ کې تر نه هېرېدونکو حربي ښوونیزو خدمتونو وروسته د ریشخورو د اوومې فرقې رئیس ارکان او ورپسې په ۱۳۴۴ل = ۱۹۶۵م کې د کابل ښار امنیه قوماندان مقرر شو. په ۱۳۴۸ل = ۱۹۶۹م کې د ژاندارم او

پوليسو عمومي قوماندان مقرر شو او بريد جنرالۍ ته يې ترفيع وکړه. په ۱۳۵۱ل = ۱۹۷۲م کې ارواښاد کتيازی د ريشخورو د اوومې فرقې د قوماندان په توگه مقرر شو او د ۱۳۵۲ل کال د چنگاښ د ۲۶مې تر سپينې کودتا پورې په همدې دنده پاتې شو. تر کودتا وروسته د ځينو ځايينو او هېواد پلورو د پلمو په پايله کې زندان ته ولېږل شو. د ۱۳۵۵ل = ۱۹۷۶م تر سپتمبر پورې يې تر درېو کالو زيات بند تېر کړ؛ خو کله چې له بنده خوشې شو؛ نو په کور کښېنول شو.

د ثور تر خونړۍ کودتا وروسته ارکانحرب جنرال کتيازی يو ځل بيا زندان ته واچول شو؛ خو له حتمي مرگه په دې خلاص شو، چې جنرال سيدعبدالغني وردگ سوگند وکړ، چې جنرال کتيازی د کمونستي رژيم پر وړاندې په کودتا کې ونډه نه درلوده.

د شهيد ارکانحرب کتوازي وراه رحمت الله کتوازي او ډگروال صاحب جان
کتوازي د مرکې په حال کې

کتوازي د جهادي دورې په اوږدو کې هم له دين، هېواد او
ولس سره بې کچې ژورې مينې له هېواده وتلو ته پرېښود او د ډېر
ستونزمن ژوندانه پېټي ته يې په کابل کې اوږه ورکړه. کله چې د
مستبد او خونړي رژيم په وروستيو کې خلکو ته د نظر
خرگندولو موقع ورکړی شوه، له دې موقع په گټې اخيستنې سره د
ځينو نورو ملي او مخورو سياسي شخصيتونو په همکارۍ يې

په ۱۳۶۸ ل = ۱۹۸۹ م کې د "ملي رستگاری ټولنې" بنسټ کېښود او د هېواد ژغورنې او خپلواکۍ لپاره یې عملاً هلې ځلې پیل کړې.

کله چې د اسلامي دولت پر مهال گوندي او خپلمنځو جنگونو کابل پر سر واخیست، د ارواښاد کټوازي یو زوی هم په دې جنگونو کې شهید شو او حالات دې ته ورسېدل، چې نور نو په کابل کې ژوند ناشونی و. له دې امله کټوازی هم په مات خو هیله من زړه له خپلې کورنۍ سره پېښور ته مهاجر شو. هغه پېښور ته له رسېدو سره سم "د تفاهم او ملي یووالي شورا" سره یو ځای شو. څه موده د نوموړې شورا مرستیال او یو کال یې هم د هغې د انسجام د رئیس په توگه دنده تر سره کړه. په دغه دوران کې کټوازي د شورا لپاره داسې کارونه وکړل، چې د افغانانو او بهرنيانو پام یې ځانته راواړاوه. د افغانستان د هغه مهال حکومت هم دی کابل ته د خپلو طرحو سره راوغوښت. هغه خپلې طرحې له نږدې له حکومت سره شریکې کړې. د حکومت له خوا هم تایید شوې او ده ته وویل شول، چې د دغو طرحو د عملي کولو لپاره یو مېکانیزم جوړ کړي. کله چې دی د مېکانیزم په جوړولو

بوخت شو، د هېواد د دښمنانو له خوا ورته ډول ډول اخطارونه ورکول کېدل.

د شهيد کټوازي کلکه او سمه عقیده، اغېزناک کار، له هېواد سره مينه، پر ژمنه وفا، په خلکو باور او د ملت په پراخو پراخو پراخو کې د هغه نفوذ د دې لامل شول، چې د افغانستان دښمنان او پردیپال خپلو شومو موخو ته د رسېدو په لاره کې، هغه خنډ وبولي؛ نو هغه وو، چې دغه کرغېړنې خپرې د هېواد د دې زړور، بادسپلینه، رښتیني او اتل بچي د وینو تویولو په لټه کې شوې او په پای کې یې ارکانحرب جنرال عبدالحکیم خان کټوازی د ۱۳۷۴ل د لړم په ۱۱مه=۱۹۹۴م نومبر ۲مه نېټه د پېښور په بورډ کې د سهار پر نهو بجو د خپل دفتر مخې ته شهيد کړ. د ده په مړینه کورنیو او بهرنیو سیاسي مشرانو او نړیوالې ټولنې خپله ژوره غمرازي څرگنده کړه. په ډېرو ځایونو کې خلکو د هغه د غيايي جنازې لمونځونه ادا کړل.

د کټوازي په خواشینونکي مړینه عبدالله غمخور دا مرثیه

ویلې ده:

نه پوهېږمه چې نمر پرېوت، که غر پرېوت
که افسر کړ چا ترور که لښکر پرېوت
خلک وايي سل دې ومري يو دې نه مري
د سرونو چې و سر هغه سر پرېوت
جنرالان دې خاورې باد کړي په سرونو
د اردو د لاسه تور سپر پرېوت
په مرگ نه يم په درد نه يم غم دا دی
په مورال د افسرانو شرر پرېوت
بيا به څوک د نام ونگ قوماندو ورکړي
چې عبدالحکيم په هسې محشر پرېوت
په سیرت او په صورت کې و بې مثله
سرو قدو، که شمشاد که نبت پرېوت
رنا ورغ په افغانانو توره شپه شوه
په کنډو ختلی نمر چې سحر پرېوت
تروزمی د لارو چې پرې رنا وي
د فلک له بامه هغه قمر پرېوت
د هجرت لمنه سره شوله په وینو

په افق د مهجورانو خادر پر پوت
د سپين غر د زړه نه شنې لوخړې خپږي
چې عقاب يې د بې دردو په در پر پوت
قرباني شو د خواږه وطن له سره
پانې پانې لکه گل د احمر پر پوت
د شورا د تفاهم جنازه وځي
چې د لاسه يې درياب ته گوهر پر پوت
اوس که خاورې بادوم نه کوي سود
چې مې غشی د جفا په ځيگر پر پوت
ستا يادونه به ژوندي ساتو جنرال له
په سر مو د غمونو دفتر پر پوت
ته شاهين د دنگو غرونو د افغان يې
ته سالار د شهيدانو د کاروان يې

نومبر ۱۹۹۵م پېښور

شهید کټوازي دوه دېرش کاله نهه میاشتي او څلېرویشته ورځې هېواد ته پوځي خدمت کړی دی. د عسکري منصبونو کلونه یې په دې ډول دي:

په ۱۳۲۵ ال کې ضابط، په ۱۳۲۶ ال کې درېیم بریدمن، په ۱۳۲۸ ال کې دویم بریدمن، په ۱۳۳۰ ال کې لومړی بریدمن، په ۱۳۳۲ ال کې تورن، په ۱۳۳۶ ال کې جکتورن، په ۱۳۳۸ ال کې جگړن، په ۱۳۴۳ ال کې ډگرمن، په ۱۳۴۷ ال کې ډگروال او په ۱۳۵۱ ال کې یې برید جنرالۍ ته ترفیع وکړه.

په انځور کې کټوازی له جنرال عبدالولي سره لیدل کېږي

ارواښاد عبدالحكيم کټوازی که څه هم پوځي شخص و؛ خو ولس سره يې ډېر ولسي او نرم چلند کاوه. ډېر مهربان او خدمتگار شخص و. له سپين رږرو او ځوانانو سره يې ټينگ اړيکي ساتل. په ځانگړي ډول د لويې پکتيا له سپين رږرو او ځوانانو سره تل په ټولنيزو چارو کې نږدې او ان شريک و.

څرنگه چې په خپله يو پوځي جنرال و، نو ډېر ځوانان يې هڅول، چې په پوځي زده کړو کې ځان شامل او په دې ډول هېوادوالو ته خدمت وکړي. په ډېرو پوځي ادارو کې لا تر اوسه هم داسې اشخاص شته چې د ارواښاد کټوازي په هڅونه او مرسته يې په دې ډگر کې زده کړې کړې دي او د هغه د لاس د نيالگيو حيثيت لري.

د افغانستان د پوليسو د اکاډمي قوماندان سيد نورالله ځل، چې هغه مهال تازه له اکاډمۍ فارغ شوی و، د ارواښاد کټوازي په اړه وايي:

((۱۳۵۱ کال د جدي په وروستيو کې مور د پوليسو له اکاډمۍ فارغ شو. په همدغه وخت کې کتوازی د کابل له امنیه قوماندانۍ څخه د افغانستان د ژاندارم د عمومي قوماندان په توگه مقرر شو. امر يې کړی، چې مور ورسره ووينو، مور چې ورغلو تر ستړي مشو وروسته يې وپوښتل، چې ستاسو اول نومره څوک دی، زه پورته شوم. راته ويل يې چې ته د خپلې خوښې د انتخاب حق لرې، د کومې ولسوالۍ د امنیه قوماندان په توگه ځې، که د ولايت د ترافیکو د مدير په توگه او که د جنایي امير يا د سرحد د کميسار په توگه؟! ما ويل نه صاحب زه غواړم چې په اکاډمۍ کې

پاتې شم، هغه ويل دا خو ستا حق دی، خو چې يو ځل عملاً له ولس سره کار وکړې نو بيا به راشي.

هغه په خپله هم پوهېده، نور پوه او وړ خلک يې هم خوښول او په پرنسيپ معتقد او ولاړ صاحب منصب و.

په ۱۳۴۹ ل کې د پوليسو په نامه مجلې په خپرېدو پيل وکړ. ما لا د مکتب له دوره لږې لږې ليکنې کولې او شعرونه به مې هم ويل. په ۱۲ ټولگي کې وم، چې د هېواد ورځپاڼې له خوا د خبريال کارېد راکړی شو؛ خو ما په اکاډمۍ کې چا ته نه ښوده، ځکه هغه وخت پوځي کسانو ته دا اجازه نه وه.

هغه وخت کې د نظاميانو شعار دا و:

خدای، پاچا، وطن

هغه وخت په کوټه سنگي کې د غلو پر ضد په علمياتو کې يو صاحب منصب چې محمدجان نومېده ټپي شو. د ميوندوال دوره وه، صدراعظم امر وکړ، چې آريانا الوتکه چارټر کړئ او ژر تر ژره يې بېروت ته يوسئ چې درملنه يې وشي. محمدجان هلته ومړ؛ نو بيا ما په پوليس خپرونه کې د هغه په اړه دا شعر خپور کړ:

خدای وطن پاچا سهار لري پولیس
نبه تکره ځوانان بیدار لري پولیس
تور شپو کې چې د غلو په لاس شهید شو
محمدجان شهید نامدار لري پولیس

نور شعر مې ټول نه دی یاد؛ خو مقطع یې وه:

د وطن د اعتلا لپاره ځله
په عامه نظم ټینگار لري پولیس

کله چې دا شعر خپور شو؛ ارواښاد کټوازي خوښ شوی و،
زه یې غوښتی وم؛ غوښتل یې چې ومې نازوي؛ خو د هغه وخت
امرینو زه ور نه وستم، ځکه نه یې غوښتل چې یو ځوان کس دې
ونازول شي او مخه دې پیدا کړي.

نو کټوازی ډېر علمدوسته، وطندوسته او فرهنگدوسته سپری
و. ډېر دیانتدار او باپرنسیپه انسان و. له خپلې چوکۍ او مقامه یې
هیڅکله ناوړه گټه نه ده اخیستې. زما یادېږي، چې د کابل په ده
بوري کې د بېرک خان ځاځي په کور کې خیرات و، بېرک خان
هم پوځي صاحب منصب و، چې د وینس زلمیانو له غړیو سره یې
ټینگ اړیکي درلودل. زه هم د بېرک خان ځاځي خوري خیرات

ته بللی وم. هلته ما د کتووازي صاحب په تن کې داسې څه وليدل چې اوس مې هم نه هېرېږي. د هغه تور کمرنگه پتو په ځان و، څادر مېنودې معلومېده او د پلو له پتې سره يې يو ځای ته پيوند لگېدلی و؛ نو له دې معلومېږي، چې هغه د شخصي گټو سرې نه و.))

اخلاقو، ديانت، سپېڅلتيا، دسپلين او ژمنتيا کتووازي ته د هېوادوالو په زړونو کې ځای ورکړی و. خليل الله ناظم باختري د هغه تر شهادت وروسته د هغه په اړه په يوې ليکنې کې داسې وايي:

((خاصتاً اين فرموده شان را هرگز فراموش نخواهم کرد که می گفتند، اگر پوليس، څارنوال و قاضي عادل نباشند، بجای گرگ، گوسفند جزا خواهد دید. من شخصیت جنرال کتووازی را چه در قوماندانی عمومی پوليس و ژاندارم، چه در فرقه ریشخوړ چه بعد از رهائی از زندان محمداؤدخان همان یافتم که در اول دیده بودم.))

شهید کتوازی له شهید سردار محمد داؤد خان سره

ارواښاد کتوازی ډېر دینداره سړی و؛ تل به یې کونښن کاوۀ، چې پنځه وخته لمونځ په خپل وخت او په جمعی سره وکړي. د قرانکریم د تلاوت کلکه پابندی یې کوله. ارواښاد کتوازی داسې خاکساره شخص و چې د ژوندانه تر اخره یې شخصي موټر او ساتونکي نه درلودل.

لیکوال شاه محمود میا خېل چې هغه مهال په پېښور کې د امریکا غږ خبریال و، کتوازی یې له نږدې پېژانده او کله کله به یې ورسره کتل وایي: کتوازی صاحب یو ملي شخصیت و، ارام

د وطن معماران

صحبت يې کاوۀ. د اخري ځل لپاره يې د پېښور په ټاون کې د افغان خبري آژانس په دفتر کې د دغه اژانس د مشر حاجي سيد داؤد په شتون کې له ماسره وليدل، ارواښاد کټوازی په دې هيله و چې د سولي او تفاهم له لارې د افغانستان ستونزې ته بايد د حل يوه معقوله لاره پيدا شي، هغه د جنگ د دوام مخالف و.

جنرال کټوازی د وسله والو ځواکونو له افسرانو سره

ځانگړې کارنامې:

- له لومړنيو مسلکي، رښتينو، ديانندارو او هېواد مينو پوځي افسرانو څخه و.
- که څه هم د سخت پوځي انضباط غوښتونکي افسر و؛ خو له ولس سره يې په کلکه ولسي اړيکي پالل.
- له دولتي مقاماتو يې هيڅکله ناوړه گټه وانه خيسته او په لوړو دولتي پستونو له کار سره سره يې د عادي افغان په څېر ژوند تېر کړ.
- د هېواد د رښتيني خپلواکۍ لپاره يې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کولې؛ ځکه خو هېواد دښمنو اشخاصو شهيد کړ.

د ملت جوړونې ملي، مترقي او د هوساينې مفكورې، د خدمت لېوالتيا او په پاى كې په نړيوال پرمختگي بهير كې هېواد وركډول هغه معنوي شتمنى دي، چې انسان له دنويي او اخروي بېوزليو ژغورې؛ خو د افغانستان په څېر هېواد كې دا معنويات ډېر لږ كسان درك كولاى او په قدر يې پوهېدلای شي. يو له دغه ډول دراکو شخصيتونو څخه هم **عبدالحكيم طبيبي** و.

عبدالحكيم طبيبي د ۱۳۰۴ل كال د تلې په مياشت كې په كابل كې زېږېدلى دى. له حبيبي ليسي څخه فارغ او د كابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو په پوهنځي كې شامل شو. په ۱۳۲۵ل كې له پوهنځي فارغ او په بهرنيو چارو وزارت كې پر دنده گومارل شوى دى.

په ۱۳۲۷ل كې د امريكا په متحده ايالاتو كې له سردار محمدنعيم خان سره د افغان سفارت د آتشه په توگه مقرر شو. د

دې تر څنګ یې زده کړو ته دوام ورکړ او د جورج واشنگټن له پوهنتون څخه یې په ۱۳۳۱ل د ماسټرۍ دیپلوم تر لاسه کړ.

بیا په دې بریالی شو، چې په ۱۳۳۳ل له امریکن پوهنتون څخه د ډاکټرۍ عالی دیپلوم واخلي.

هېواد ته تر راګرځېدو وروسته په ۱۳۳۴ل کې د بهرنیو چارو وزارت په درېیمه شعبه کې د سیاسي خدماتو د ادارې مدیر او رئیس شو. له ۱۳۳۵ل راهیسې یې په ملګرو ملتونو په سازمان کې د افغانستان په دایمي نماینده ګۍ کې د لومړي منشي، مشاور او مختار وزیر په توګه دندې ترسره کړې.

له ۱۳۴۴-۱۳۴۵ل پورې د افغانستان د عدلیې وزیر و. له ۱۳۴۶-۱۳۵۲ل پورې یې په یوګوسلاویا، جاپان، هند، بلغاریا، فلپین او نیپال او د ملګرو ملتونو په سازمان کې د افغانستان د لوی سفیر په توګه دندې ترسره کړې.

د روسانو تر یرغل وروسته یې له دې دندې استعفی ورکړه. طبیي ۲۵ کاله په بین المللي غونډو او بین المللي حقوقي کنفرانسونو کې د افغانستان په استازولۍ ګډون کړی دی. د دې فعالیتونو په ترڅ کې یې د " حقوق دریایی " او " حق ترانزیت " کتابونه ولیکل

چې په ۱۹۵۹م کې په سویس کې په انګلیسي ژبه، بیا په ۱۹۶۰م کې په پراګ کې په حقوق مجله او په ۱۹۷۱م کې د کتاب په بڼه د هند د حقوقي مشورتي کمیټې له خوا او په ۱۹۷۲م کې د حقوق وین په بین المللی مجله کې چاپ شوی دی.

طیبي پر سیاسي شخصیت سربېره یو لیکوال او شاعر هم و. د ځوانۍ له مهال یې لیکوالي او شاعري کوله. د غوايي تر کودتا وروسته یې ژنیو ته هجرت وکړ او هلته یې د عروۍ الوثقی په نامه مجله خپروله.

آثار یې زیاتره په دري؛ خو څه یې په انګلیسي او عربي ژبو دي.

دموکراسی تطبیقي، حق ترانزیت مهالک بی بحر با نتیجه مجادله افغانستان در راه تثبیت این حق، حقوق بین الدول، افتخارات افغان، سیاست بین المللی، تلاشهای سیاسی سید جمال الدین افغانی، حق ترانزیت و به رسمیت شناختن آن، حق کشورهای محاط به خشکه برای ترانزیت آزاد، سیر تصوف در افغانستان، شگوفای هرات در عصر تیموریان، رساله در رابطه به تراژیدی افغانستان، خلافت یا مراجع اداره در اسلام، خاطرات

عبدالحكيم طبيبي، افغانستان و هند، اوضاع افغانستان و اقداماتي که بايد صورت گيرد او خاطرات پريشان يې رامعلوم آثار دي.

عبدالحكيم طبيبي د تکره غړي په توگه د افغانستان د اساسي قانون په تدوين او د اساسي قانون د تصويب په لويه جرگه کې گډون درلود.

د ژمن او وياړ مډالونه يې هم تر لاسه کړي دي.

د شعر بېلگه:

فدای تربت مشکین مولینا سر و جانم	شود قربان خاک پای وی صد کفر و ایمانم
زخاک بلخ رفتم تابوسم مرقد پاکش	هوای قونیه مستانه ام کرد و غزل خوانم
تو در تاب و تب شمسى و من در عشق تو نالان	به قربانت شوم مولا که هستی جان جانانم
شده اواره ملکیت منم دیوانه کویت	ترا چنگیز آفت گشت مرا روس شیطانم
بخارا رفت از دست و کنون بلخ است در آتش	سرت گرم تجلی کن که من در سوز و افغانم
جوانان مست چون شیران شهیدان هر طرف خندان	ولسی آتش به جانم شد زگریان یتیمانم
وطن ماتم سرا گردید و کشور شد نزار	تو ای مولای درویشان نجاتم ده زطوفانم

طبيبي شکوه ها دارد زغربت قصه ها دارد
به سوزنی علاجم کن ويا بارقص مستانم

ځانگړې کارنامې:

➤ د افغانستان له تکره او غوره ديپلوماتانو څخه و، چې
ډېر وخت په بېلابېلو هېوادونو کې د سفير په توگه
پاتې شوی دی.

➤ يو عالم، فاضل او تکره ليکوال و فرهنگپال شخص
و، په لسگونو کتابونه يې چاپ او ټولني ته وړاندې
کړي دي.

په جهادي دوره کې يې هم ونډه اخيستي او په ژنيو کې يې د
عروة الوثقى په نامه مجله خپروله.

د نړۍ ټول تمدنونه د انسان په لاس رامنځ شوي دي او لا رامنځ ته کېږي به. دغه تمدنونه د انسان د تعقل، تفکر، تدبیر او کړاو پایله وه او وي به. د تمدنونو د رامنځ ته کېدو مخکښ او لومړنی محرک هغه څوک دی، چې په پیل کې لږ تر لږه شپږ اووه کاله د یوه سالر، عاقل، مفکر او مدبر انسان د روزلو دنده پر غاړه اخلي؛ دا شخص مېرمن نومېږي. د حضرت محمد مصطفی ﷺ لومړنی روزنه هم الله په خپل حکمت مېرمن ته وسپارله، ځکه چې مېرمن د لورپینې، زړه سواندی، زغم او په مجموع کې د انساني معنوي بنکلا سمبول دی.

بویه، چې په ټولنه کې دا پور تثبیت او له وړتیاو یې د ټولني د هوساینې او پرمختګ لپاره ګټه واخیستل شي. بېځایه او نامعقول خنډونه یې له مخې لیرې او د اسلام د سپېڅلي دین له ارشاداتو سره سم د هېواد او هېوادوالو د خدمت موقع ورکړی شي. له بده مرغه

چې تر اوسه لا د افغاني ټولني اڪثريت يا بنځه د بېخايه، نامعقولو او ناسلامي دودونو په پړو بند پر بند تړل شوې ده؛ خو انسان بايد خپل همت له لاسه ورنه كړي؛

كه اسمان دې د مزري په خوله كښي ورکا
د مزري په خوله كښي مه پرېږده همت
د عمل ذخيره واستوه د وړاندې
دا يو خو ورځي ژوندون دي غنيمت

همت له لاسه وركول، بدمرغيو او ناخوالو ته غاړه اېښودل دي. د انسان همت دا نه مني، چې تل دې له بدمرغيو او ناخوالو سره مخامخ وي؛ خو داسې انسانان ډېر لږ پيدا كېږي، چې د زمري په خوله كې هم همت له لاسه ورنه كړي؛

لطيفه كبير سراج هم له دغو باهمتو انسانانو څخه وه، چې په دودپاله افغاني ټولنه كې د ژورناليزم په ډگر كې بنځينه مخكښه شوه او د تل لپاره يې د افغانستان د ژورناليزم په تاريخ كې خپل نوم په خپل همت ثبت كړ.

د امير حبيب الله خان مشر زوى، سردار عنايت الله په ۱۲۸۹ل = ۱۹۱۰م كې د ارواښاد محمود طرزي له مشرې لور

خیریه سره واده وکړ. «خیریه» د هغه مهال تر ټولو ښه خطاطه او ژباړنه وه. د خیریه د واده ثمره دولس اولادونه وو، لسم اولاد یې «لطیفه» نومېده، چې په ۱۳۰۲ل = ۱۹۲۳م کې یې نړۍ ته سترگې وغړولې او په لطیفه کبیر سراج مشهوره شوه.

کله چې غازي امان الله خان له واکمنۍ گوښه شو، مشر ورور یې سردار عنایت الله خان درې ورځې د سلطنت چارې په لاس کې واخیستې؛ خو کله چې د انگلیسانو په پلمو پوه شو او حبیب الله کلکانی واک ته ورسېد، هغه د خپلې کورنۍ له ټولو غړیوسره په ۱۳۰۸ل = ۱۹۲۹م افغانستان پرېښود. لومړی هندوستان ته ولاړ او بیا عراق ته وخوځېد. هغه مهال امیر فیصل د عراق پاچا و. د ایران پاچا رضاشاه پهلوي هغه ته بلنه ورکړه؛ نو بیا د بصري ښار له لارې ایران ته لاړ او په تهران کې استوگن شو. هغه مهال لطیفه سراج یوه کوچنوتې وه. هغې په خپل گاونډي هېواد کې له لومړي سره زده کړې پیل کړې. په ۱۳۲۵ل = ۱۹۴۶م کې یې پلار سردار عنایت الله خان په تهران کې ومړ. څه وخت وروسته د افغانستان د هغه مهال صدراعظم شاه محمود خان د محمدظاهر خان

په دوره کې د سردار عنایت الله خان کورنۍ ته افغانستان ته د راتگ اجازه ورکړه او بېرته هېواد ته راوگرځېدله.

لطیفه سراج کابل ته له رارسېدو وروسته د دري، تاريخ او جغرافيه د ښوونکې په توگه په ملالۍ لېسه کې وگومارل شوه؛ خو تر څنگ يې د مستوراتو په روغتون کې د دري د ښوونکې په توگه د هغه روغتون نرسانو ته تدريس هم پيل کړ. هغه يوازې ښوونکې نه وه د ښځو د نهضت ممثله او هڅوونکې هم وه. په ډېره مهربانۍ سره يې پېغلې او پېغلوتې د پرمختگ، هوساينې او ډيموکراسۍ لپاره هڅولې. لطيفه سراج او خور يې زينب عنایت سراج د زينب نندارې د تياتر هڅوونکې هم وې او د زينب نندارې په پرمختيا او پياوړتيا کې ډېر کړاوونه وگالل. د دريخ تر شا پر کارونو سربېره يې د ډرامونو په ليکلو کې هم مرسته وکړه. (افسانه) يې مشهور ډرام دی، چې په زينب نندارې کې نندارې ته وړاندې شوی و.

دې مخکښې مېرمنې هغه مهال په وياندۍ پيل وکړ، چې زياتره وگړي او په ځانگړي ډول ښځينه پور ان له لومړني سواده هم محروم و. کله چې ښاغلی عبدالغفور برېښنا د افغانستان راډيو

عمومي آمر و، لومړی به یې پروگرامونه د هغې په غبر د هغې په کور کې ثبتول او بیا به د راډیو له خپو خپرېدل؛ خو په ټولني کې د زغم تر غبرگون وروسته رسماً راډیو ته ورغله او نېغ په نېغه به یې خبرونه، سیاسي تبصرې او بېلابېل پروگرامونه لوستل او د راډیو له خپو به خپرېدل. مېرمن آمنه ملکزاده او رقيه حبيب ابوبکر هم لومړنۍ بنځینه ویاندانې وې، چې له مېرمن سراج سره راډیو ته راغلې او ویاندي یې پیل کړه.

کله چې د نړینه و تر څنګ په راډیو کې د بنځینه و نرم او لورنده غبر انگازه وکړه، تر هغه وروسته د خبرونو اورېدو ځانګړی خوند او رنگ پیدا کړ او اورېدو یې ستړیا نه رامنځ ته کوله. د هغې په زړه وړونکي خواږه غبر او نرمې لهجې، خبرونو اورېدو یو ځانګړی خوند درلود او له یو نواختۍ څخه راووتل.

لطيفې کبير سراج د بنځمنو ویاندي ته لاره خلاصه کړه؛ نو د هغې نوم به د افغانستان د بنځینه ویاندي په تاریخ کې د لطيفې په څېر په حافظو کې خوندي وي.

په تياتر کې د يوه هنرمند تمثيل نقش دی، چې په حرکاتو او غبرونو سره نندارچیان بوخت ساتي؛ خو په دريځ کې د ډرام

بنسټيزه بشپړوونکې برخه د دريځ تر شا چارې دي، چې لطيفې سراج له خپلې خور زينب عنايت سراج او نورو مېرمنو سره په گډه ترسره کولې.

هغو فرهنگي خدمتونو ته په کتنې چې د هېواد په فرهنگي ډگر کې يې ترسره کړل، د هېواد د مطبوعاتو له خوا وستايل او ونازول شوه. لومړۍ جايزه د ارواښاد "بېنوا" له خوا ورکړې شوه او د هغه وخت د اطلاعاتو او کولتور وزارت له خوا شو ستاينليکونه ورکړې شول.

لطيفه کبير سراج هغه مهال يو ځل بيا د هېواد له نازينې غېږې جلا شوه، چې په ۱۳۵۸ل پخواني شوروي اتحاد په افغانستان يرغل وکړ. لومړی پېښور ته لاړه او له هغه ځايه يې بيا امريکا ته پناه يوره.

هغې تر هېواد بهر هم د پام وړ فرهنگي خدمتونه کړي دي. پر ۱۹۸۰م کال په امريکا کې د استوگنې پر مهال د امريکا د دولت له خوا د دري برخې د وياندې په توگه په امريکا غږ راډيو کې وگومارل شوه. لس کاله يې دنده ترسره کړه؛ خو د ژوندانه د خواره ملگري د زړه ناروغۍ له امله، د عملياتو لپاره له ورجينيا

د وطن معماران

څخه کلفورنيا ته لاره او څه موده هلته د مېړه تر څنگه پاتې شوه؛
خو له هغې سره هم ژوند وفا ونه کړه او له دې فاني نړۍ يې
سترگې پټې کړې.

لطيفي کبير سراج په ۱۳۳۸ ل = ۱۹۵۹ م کې له کبير سراج سره
واده وکړ او د واده حاصل يې پنځه زامن او دوه لوڼې دي.

ځانگړې کارنامې:

- د کابل راډيو لومړنۍ بنځينه ويانده وه.
- په افغانستان کې د بنځينه مدني خوځښت مخکښه وه.
- په وياندي کې بې جوړې او د ځانگړي سبک څښتنه وه.

لکه چې د بشریت څېرې بدلې دي، همدا رنگه يې خوږونه او مزاجونه او پرېکړې او قضاوتونه هم بدل دي. که د يوې مسألې په اړه د يوه سل کسيز انساني ټولې نظر وپلټل شي، بنايي د دوه کسو نظرونه هم کټ مټ سره ورته نه وي؛ د هر انسان ليد او نظر بېل وي؛ هيڅ داسې مسأله نه شي پيدا کېدای چې سل په سلو کې دې پرې اتفاق وي.

د اشخاصو په اړه د قضاوت هم دا حال دی؛ خو د کوم کس په اړه چې د ټولنې اکثريت مثبت يا منفي ليد ولري؛ هغه د ټولنې منلی او يارد کړی کس بللای شو.

علي احمد جلالي هم د افغاني ټولنې له منلو کسانو څخه دی، چې د افغاني ټولنې اکثريت يې په اړه مثبت ليد لري. د کارونو او

لیدلورو ستاینه یې کېږي، په درنه سترگه ورته کتل کېږي او د هېواد په معنوي بیا رغاونه کې ترې تمې کېږي.

علي احمد جلالي د مرحوم استاد غلام جېلاني جلالي زوی چې پر ۱۳۱۹ ل = ۱۹۴۰ م په کابل کې زېږېدلی، له آره د غزني ولایت د واغز ولسوالۍ د شهزادگانو کلي اوسېدونکی دی.

علي احمد جلالي لومړنۍ او منځنۍ زده کړې د کابل په حبیبیه لېسه کې پای ته رسولې دي. له حربي پوهنتون څخه یې د لیسانس سند اخیستی دی. له حربي پوهنتونه تر فراغت وروسته یې د امریکا په متحدو ایالتونو کې لوړو پوځي زده کړو ته ادامه ورکړه. بیا یې د انگلستان د شاهي اردو د کیمبرلی له کالج څخه د ارکانحرب ډیپلوم ترلاسه کړ او د امریکا د کلیفورنیا د سمندري عالي تحصیلاتو په کالج کې یې د دفاعي مدیریت په چارو کې زده کړه وکړه. جلالي د مقایسوي سیاسي علومو په څانگه کې د فوق لیسانس ډیپلوم یې د متحده ایالاتو په بوستین پوهنتون پورې اړوند د واشنگتن د سیاسي علومو له انستیتیوت څخه تر لاسه کړ.

علي احمد جلالي په یوه عالمه او فاضله کورنۍ کې زېږېدلی دی. پلار یې د افغانستان د معاصري علمي او فرهنگي ودې له

مخکښانو څخه وو، چې د امان الله خان په دوره کې یې د لویې پکتیا د معارف د لومړني مدیر په توګه عصري ښوونځي تاسیس کړل. تر دې دندې د مخه هغه په قطغن کې د "بیدار اخبار" مؤسس مدیر و. په سقوي دوره کې ده خپله دنده پرېښوده او خپل اصلي ټاټوبي د شهزادگانو کلي ته لاړ. کله چې نادر شاه قدرت ونيوه نو یو شمېر علمي کادرونه یې راټول کړل او د "انجمن ادبي" په نامه یې یوه علمي او فرهنگي ټولنه تاسیس کړه، چې د مرحوم استاد په ګډون د هېواد نامتو شخصیتونه لکه غلام جېلاني خان عظیمي، قاري عبدالله ملک الشعراء، میر غلام محمد غبار، میرمحمد قاسم رشتیا، امین الله خان زمريالی، سرور خان ګویا، عبدالباقي لطيفي، عبدالغفور برشنا او داسې نور نوميالي کسان یې غړي وو.

استاد غلام جېلاني جلالي په وروستيو کلونو کې په معارف، مطبوعاتو او کابل پوهنتون کې دندې تر سره کړې. په پښتو، دري او عربي ژبو یې په سلهاوو مقالې او کتابونه ولیکل چې ډېر یې په افغانستان، ایران، لبنان او مصر کې چاپ شوي دي.

د علي احمد جلالي مینې له تحقیق سره د پلار په همدې علمي چاپیریال کې وده وکړه. ده په دولسم صنف کې د "شېرشاه سوري" راډیويي فیچر ډرامه ولیکله چې له نشر وروسته یې ستر شهرت وموند. له هغه وروسته د دۀ ارتباط له راډیو ژورنالیزم سره هیڅکله پرې نه شول. جلالي د حربي پوهنځي په درسته تعلیمي دوره کې هر کال عمومي اول نومره گي وگټله او له فراغت سره سم د شاهي فرمان په اساس د بریال په نښان وویارل شو. دی په پوځي قطعاتو کې تر خدمت او په حربي پوهنتون کې د یوې مودې تر تدریس وروسته د لوړو زده کړو لپاره امریکا ته لاړ. هلته یې د لوړ پوړو صاحب منصبانو عالي کورس ولوست. کله چې له امریکا راغی؛ نو د افغانستان پوځي تاریخ یې ولیکه چې په دوو ټوکونو کې په (۱۳۴۳-۱۳۴۷ل=۱۹۶۴-۱۹۶۸م) کلونو کې چاپ شو. تر دې وروسته، جلالي د افغانستان راډیو او تاریخ ټولنې په غوښتنه شپږ کاله په پښتو او دري ژبو «د تاریخ یوه پاڼه» او «صفحه ای از تاریخ» اونیز راډیويي پروگرامونه ولیکل او نشر یې کړل. څلور کاله یې د اطلاعاتو او کلتور وزارت په غوښتنه د افغانستان د تاریخي آبداتو د تاریخ په اړه په پښتو او دري ژبو د

«لرغوني خاطرات» او «راز هایی از دل باستان» راډیویي
ډراماتيزې اونيزې خپرونې وليکلې او په کابل راډيو کې يې نشر
کړې.

هغه له ۱۳۴۷ - ۱۳۵۶ ل = ۱۹۶۸-۱۹۷۷ م پورې د ملي دفاع په
وزارت کې پر مسلکي دندې سربېره په حربي پوهنتون، هوايي
پوهنځي او د افسرانو په عالي کورس کې د پوځي تکتيک،
اوپراتيفي صنعت، ستراتيژي او د حرب تاريخ، استاد پاتې شوی
دی. له ۱۳۴۵ نه تر ۱۳۵۶ ل = ۱۹۶۶-۱۹۷۶ م کال پورې يې په اردو
مجله کې تقريباً هره مياشت د نړۍ د مهمو سياسي او ستراتيژيکي
پېښو تحليلي مقالې خپرې شوې دي.

په ۱۳۵۳ ل = ۱۹۷۴ م کې جلالي د مرحوم جمهورئیس سردار
محمد داؤد په امر د بهرنیو چارو وزارت د ديپلوماسۍ په نوي
تأسیس شوي انستیتیوت کې د «حرب او ديپلوماسۍ» د استاد په
توگه وگومارل شو.

په هغه انستیتیوت کې د بهرنیو چارو وزارت پر مامورینو
سربېره د دفاع، کورنیو چارو، ماليې او ځینو نورو وزارتونو

جگپوړو مامورينو د ملي ستراتيژۍ په چارو کې مسلکي زده کړې کولې.

د انستيتيوت په نورو استادانو کې ډاکټر روان فرهادي، مرحوم ډاکټر حسن کاکړ، پوهاند عبد السلام عظيمي، پوهاند غلام سخي مصئون، ډاکټر اکبر خرد، توريالی عثمان او ډاکټر ذبيح الله انتظام د يادونې وړ دي.

جلالي درې کاله په دې انستيتيوت کې تدريس وکړ او دولس لکچرونه يې وليکل، چې يوه ۴۵۰ پانيزه تدريسي مجموعه ترې جوړه شوه او په خارج کې د افغانستان ټولو سفارتونو ته توزيع شوه.

جلالي په ۱۳۵۵ ل = ۱۹۷۶م کې د جمهور رئيس په امر د هغه پوځي مسلکي کمپسيون د سکرتر جنرال په توگه وټاکل شو، چې هدف يې په ملي بڼه د ټولو پوځي مسلکي تعليم نامو او عسکري دکتورين تعديل او تنظيم و.

علي احمد جلالي د افغانستان په اردو کې تر شل کاله خدمت وروسته د شوروي يرغلگرو پر ضد جهاد کې ونډه واخيسته. په دغه وخت کې د يوه پوځي افسر په توگه د مجاهدينو په لیکو کې

يو لوړپوړی پوځي پلان جوړوونکی و. په ۱۳۶۱ لمريز کې يې د امريکا متحدو ايالاتو ته پناه يوړه او هلته يې له ۱۹۸۲ - ۲۰۰۲م = ۱۳۶۱-۱۳۸۱ل کال پورې له امريکا غږ راډيو سره د خپلې دندې پر مهال د پښتو، دري او پارسي ژبو د خپرونو مشري پر غاړه درلوده. په دغو کلونو کې جلالي پر اداري چارو سربېره د امريکا غږ لپاره سياسي، خبري او کلتوري پروگرامونه په پښتو، دري او انگليسي ژبو هم ليکل او خپرول.

په پورتنیو ډگرونو سربېره جلالي په ادبياتو او لرغونپېژنه کې هم د يادولو وړ او مهم کارونه ترسره کړي دي. په دې لړ کې «د بېديا گلونه» هغه ادبي مياشتنی پروگرام و، چې جلالي په کې د پښتو د ولسي موسيقۍ او ادبياتو پيغامونه د امريکا د ولسي سندرو او فولکلور له مضامينو سره پرتله کول. دې پروگرام خو ځلې د امريکا غږ د غوره پروگرامونو تر ټولو اوچتې کلنۍ جايزې وگټلې.

د يوه ژورناليست په توگه جلالي له ۱۹۸۲ - ۱۹۹۳م = ۱۳۶۱-۱۳۷۲ل کال پورې د افغانستان جگړه او له ۱۹۹۳-۲۰۰۰م = ۱۳۷۲-۱۳۷۹ل کال پورې د پخواني شوروي اتحاد او منځنۍ آسيا حالات

څېړلي او ارزولي دي. نوموړي د پخواني شوروي اتحاد د منځنۍ آسيا جمهوریتونو ته زیات ژورنالستیک سفرونه هم کړي دي او د هغې سیمې د سیاسي، اقتصادي، فرهنگي او اجتماعي جریاناتو په اړه یې د امریکا غږ لپاره په انگرېزي ژبه نږدې ۵۰۰ تحلیلي مقالې لیکلي دي، چې د هغې راډیو په مختلفو ژبو ترجمه او خپرې شوې هم دي.

علي احمد جلالي د بناغلي حامد کرزي د جمهوري ریاست په دوره کې د ۲۰۰۳م جنوري - ۲۰۰۵م سپتمبر = ۱۳۸۱-۱۳۸۴ل پورې د کورنیو چارو د وزیر په توگه دنده ترسره کړه. ده په داسې وخت کې د کورنیو چارو د وزارت مشري پر غاړه واخیسته، چې په هېواد کې د اوږدو جگړو له آمله د پولیسو، امنیتي او سیمه ییزو ادارو جوړښتونه (ولایتونه، ولسوالۍ او ښاروالۍ، چې هغه وخت په داخله وزارت پورې تړلي وو) تر ډېره حده ویجاړ شوي وو او د بیارغونې چارې یې د مالي سرچینو د کمښت، سیاسي کړکېچ او امنیتي ننگونو له امله له سختو ستونزو سره مخامخ وې.

جلالي د ملي پولیسو د بیارغونې لپاره د بین المللي همکاريو په مرسته د اصلاحاتو یو پراخ پلان طرح کړ. د دې اصلاحاتو هدف

دا و، چې د افغانستان پولیس د یوه ملي او ناسیاسي قوت په توګه د خلکو د سر او مال د ساتنې لپاره وروزل شي او د قانون د تنفیذ د یوه با صلاحیته اورګان په توګه عمل وکړي. په دې لاره کې ستونزې کمې نه وې. له یوې خوا د دولت دننه او د دولت نه بهر یو شمېر زورواکو ډلو د پولیسو په لیکو کې د خپلو شخصي او ډله ییزو ګټو لپاره د نفوذ او مداخلې هڅه کوله او له بلې خوا په پولیسو کې ځینو عناصرو د نشه یي توکو له قاچاقچیانو او نورو قانون ماتوونکو سره لاره درلوده، چې په دې ډول یې د ټولو خدمتګارو پولیسو نوم بد کړی و.

که څه هم د یو لړ بنسټیزو اصلاحي اقداماتو په نتیجه کې د پولیسو د مسلکي روزنې او تعیناتو په برخه کې چې د مسلکي وړتیا په معیارونو بنا وو، پرمختګ وشو او د مېلېشه سالارانو د شخصي ګټو او سیاسي مداخلو مخه ونیول شوه؛ خو ستونزې لا هم پاتې وې. د تروریزم پر وړاندې د مبارزې په هڅو کې د افغانستان حکومت او بین المللي ځواکونو او مرسته کوونکو هېوادونو، په پخوانو جنگسالارانو او نویو راتوکېدلو زورواکو ډلو باندې اتکا

کوله، په داسې حال کې چې دغه ډلې زیاتره په خپلو شخصي او ډله ییزو گټو پسې وې.

دې وضعې د بیا رغاونې په چارو کې د غرضي ډلو لاس پیاوړی کړی و. د خو ملېشه پالو ډلو مشران، سره له دې چې په دولت کې یې ستر رسمي مقامونه درلودل (د والیانو او د قول اردو قوماندانانو په شمول) د تنظیمي او شخصي مقاصدو لپاره په خپلو کې د درنو وسلو په زور جنگېدل او لویې سیمې لکه پکتیا، بلخ، جوزجان، بادغیس، هرات، فراه او کندهار یې د ولس لپاره نامنه کړې وې. په ۱۳۸۲ - ۱۳۸۳ ل = ۲۰۰۳ - ۲۰۰۴ م کلونو کې د کورنیو چارو د وزارت زیات وخت د همدې تنظیمي کورنیو شخړو د ختمولو او د امن د بیا ټینګولو پر هڅو تېر شوی دی.

په هر حال په ۱۳۸۲ - ۱۳۸۴ ل = ۲۰۰۳ - ۲۰۰۵ م کلونو کې ۵۰۰۰۰ کسه ملي پولیس، ۱۲۰۰۰ کسه سرحدي پولیس، د مخدره موادو د قاچاق پر ضد د مبارزې پولیس، د عامه نظم پولیس، د تروریزم پر ضد د مبارزې پولیس او د جنایي او درندو جرایمو پر ضد د مبارزې قوتونه تشکیل او وروزل شول.

دغو ځواکونو د ۱۳۸۲ م کال د لویې جرگې، د ۱۳۸۳ = ۲۰۰۴ م کال د جمهوري ریاست او د ۱۳۸۴ = ۲۰۰۵ م کال د پارلماني انتخاباتو د امنیت په خوندي کولو کې اساسي ونډه درلوده او دا کار یې په بري تر سره کړ؛ خو د مؤثرو وسلو، تخنیکي وسایلو او د ځمکنیو او هوایي انتقال د امکاناتو د محدودیت له امله ځینې اصلاحي پروگرامونه نیمگړي پاتې شول.

بله ستونزه چې د پولیسو د مسلکي ودې مخه یې ونیوله د وسله والو مخالفینو سره د مقابلی په کار کې له پولیسو نه د یو جنګي ځواک په توګه کار اخیستل وو. دا کار د دې سبب شو چې پولیس خپله اصلي دنده- د خلکو د امن ساتل او د جرایمو پر ضد مبارزه- په بشپړ ډول تر سره نه کړای شي. د درندو وسلو او تجهیزاتو د نشتوالي له امله یې په جګړه ییزو عملیاتو کې د ملي اردو او بین المللي ځواکونو په پرتله څو ځلې زیات تلفات ورکړل.

جلالي هڅه کوله، چې په افغانستان کې د بشري امنیت له لارې پایداره ثبات رامنځ ته شي. د دې معنی دا وه چې عام ولس له ویرې او احتیاج نه آزاد شي. په هغو شرایطو کې خلک د ترهګرو د ظالمانه حملو او وژنو، د زورواکانو د خپلسریو، د متشکلو

جنایتکارو ډلو د لوټماریو او د فاسدو سیمه ییزو حکومتي چارواکو د بېباکيو نه په ویره کې وو. له بلې خوا د څو لسيزو جنگونو او بې ثباتۍ د ولس اکثریت د فقر او احتیاج په منگولو کې ښکېل کړی و، ځکه نو رښتونی امنیت له ویرې او احتیاج نه د خلکو خلاصون و.

د دې کار د ترسره کولو لپاره جلايي د خپل نژدې درې کلن وزارت په موده کې په درېو عمده ساحو کې پرلپسې هڅې وکړې: لومړۍ: ده د یو شمېر نورو اصلاح طلبه مشرانو او متخصصینو په ملتیا هڅه وکړه، مرسته کوونکې هېوادونه په دې قانع کړي چې تر هر څه د مخه پر سترو اقتصادي زېربنايي پروژو - د مواصلاتي لارو بیارغول، د زراعتي سکتور وده او د اوبو او برېښنا برابرول- پانگونه وکړي.

د دغو ساحو پراختیا د سترو مثبتو سیاسي، امنیتي، اقتصادي او اجتماعي بدلونو لامل ګرځېدای شوه او د بشري امنیت د راوستو لپاره یې لازم شرایط را منځ ته کولای شول؛ خو د مرستندویه هېوادونو لومړیتوب د بېرنيو او کوچنیو لنډ مهاله اقتصادي پروژو

تمویل و، چې د دوی په اند یې د تروریزم پر وړاندې د مبارزې له ستراتیژۍ سره مرسته کوله؛ خو ستراتیژیک اغېز یې لنډ مهاله و.

دوهم: جلالی د سیمه ییزو ادارو بیارغاونه د ښې حکومتوالۍ او امنیت ستنه او په دې کار کې یې د ولسوالیو جوړول د بیارغاونې اساسي بنسټ باله؛ نو ځکه یې په ۱۳۸۲ل = ۲۰۰۳م کال کې د افغانستان د ۳۶۵ ولسوالیو د فزیکي او اداري بیارغاونې پروگرام طرح او عملي کړ چې بیا «د افغانستان د ملي ثبات تحکیم» په نامه د یوه ملي پراختیایي پروگرام په توګه راڅرګند او سترې بین المللي مرستې یې جلب کړې. که څه هم دا پروگرام ښه په قوت سره پیل شو او د یو شمېر ولسوالیو مرکزونه جوړ شول؛ خو کله چې دا پروگرام د کورنیو چارو له وزارت څخه د یوې ځانګړې پروژې په نامه جلا او د څو وزارتونو تر اختیار لاندې راغی، هغه پخوانی خوند یې ورک شو.

درېیم: جلالی هڅه وکړه چې د امنیتي اصلاحاتو له لارې پولیس او نورې امنیتي ادارې د دولت د قانوني او مشروعو نهادونو په توګه پیاوړې شي او د قوت مشروع استعمال د دولت تر انحصار لاندې راشي. دې هدف ته رسېدلو د مؤسساتو د ودې او مؤثریت

لپاره د کافي پانگونې غوښتنه کوله، چې په هېواد کې د زورواکيو پر ځای قوی مشروع نهادونه را منځ ته شي. د دې کار لپاره جلايي د دوستو او مرستندويه هېوادونو د مرستې جلبولو پرلپسې هڅې وکړې او يو شمېر مسلکي مقالې يې وليکلې. که څه هم څو کاله وروسته د پوليسو او اردو د ودې لپاره زياته مالي پانگونه وشوه؛ خو ډېر مساعد فرصتونه وړيا له لاسه وتلي وو.

کله چې ښاغلي جلايي د بُن د پروسې په پای يعنې د ۱۳۸۴ل په سنبلې = ۲۸ سپتمبر ۲۰۰۵ م کې د ځينو ملحوظاتو له امله د کورنيو چارو وزارت له مقام څخه استعفی ورکړه، دوه اونۍ وروسته يې بېرته د متحده آیالاتو د ملي دفاع په پوهنتون کې د تدريس کار پيل کړ. ده پخوا هم کله ناکله په دغه پوهنتون کې درس ورکاوه. د ۲۰۰۵م کال له اکتوبر را په دې خوا تر اوسه پورې ښاغلی جلايي په دغه پوهنتون کې د ممتاز پروفيسر (Distinguished Professor) په توگه د امنيتي پالیسې، دفاعي ستراتيژۍ، د تروريزم او بلواگانو پر وړاندې د مبارزې او نورو اړوندو مسایلو په اړه تدريس او څېړنې کوي. پر دې سربېره جلايي په همدې پوهنتون کې د ستراتيژيکو مطالعاتو د ملي انستيتيوت د مشر شنونکي غړي په

توگه د نړۍ د مختلفو سياسي او ستراتيژيکو مسألو په اړه څېړنې کړي او لکچرونه يې ورکړي دي.

په دغه موده کې د جلالي ډېرې علمي څېړنې د پوهنتون او نورو امريکايي او اروپايي مؤسسو له خوا چاپ شوي دي. جلالي په متحده ايالاتو، اروپا، جنوبي او مرکزي آسيا او د نړۍ په ډېرو هېوادونو کې د يوه پېژندل شوي پروفیسور په نامه راڅرگند شوی دی.

په تېرو درېو لسيزو کې جلالي همدا رنگه د متحده ايالاتو د ارکانحربۍ او ملي دفاع په کالجونو او د انگلستان په لوړو پوځي مؤسسو کې تدريس کړی او په لس گونو پوځي او سياسي رسالې يې ليکلي دي. ده په امريکا، اروپا، منځني ختيځ، هند، پاکستان، تايليند، سينگاپور، جاپان، چين، منځنۍ آسيا او افريقايي هېوادونو کې په سلهاوو مسلکي سيمينارونو کې ونډه اخيستې او علمي مقالې يې وړاندې کړې دي. د نړۍ زياتو راډيويي، تلوېزيوني او چاپي مطبوعاتو له جلالي سره د نړۍ د روانو حالاتو په اړه په سلهاوو مرکې خپرې کړي، چې په هغو کې NBC FOX, RT,

CNN, BBC, VOA, CBC, ABC نیویارک ٹایمز، واشنگٹن پوسټ، گارډینز، شپینگل، ډیلی ټیلگراف او نور شامل دي.

جلالي د خدمت په دوره کې ډېر دولتي نښانونه، مډالونه او جایزې تر لاسه کړې دي، چې په هغو کې د وزیر اکبرخان دولتي مډال، د لویې جرگې د عالي خدمت مډال، د بريال درې نښانونه، لومړۍ درجه نښان (د سرو زرو) دوهمه درجه (د سپینو زرو) درېیمه درجه (د برونزو) دوه د وړتیا مډالونه، پنځه د امریکا غږ او یو د ملي دفاع د پوهنتون د غوره خدمت ستاینلیکونه او یوولس د امریکا غږ د غوره پروگرامونو جایزې شاملې دي.

علي احمدجلالي په انگلېسي، فرانسوي، عربي، روسي، اردو او ترکي ژبو پوهېږي او په خپلو څېړنو کې یې د دغو ژبو له منابعو څخه گټه اخیستې ده.

د جلالی مهم چاپ شوی آثار:

● جلالی د لیکوالۍ په ډگر کې هم یوه ډېره یاده او نومیالی څېره ده. د افغانستان او منځنۍ آسیا د سیاسي، پوځي او فرهنگي حالاتو په اړه یې ډېر کتابونه او مقالې لیکلې دي او د امریکا په متحدو ایالاتو، انگلستان، افغانستان، پاکستان او ایران کې یې ډېر آثار په انګلیسي، پښتو، دري، عربي، ترکي او فرانسوي ژبو چاپ شوي دي.

د ده تر ټولو نوی کتاب چې په انګرېزي ژبه د امریکا کانزاس پوهنتون چاپ او نشر کړی دی « له سترې لوبې نه د تروریزم پر وړاندې تر نړیوالې مبارزې پورې د افغانستان پوځي تاریخ A Military History of Afghanistan from the Great Game to the Global War on Terror » نومېږي. تر دې مخکې د ده « تر غره هاخوا » کتاب (The Other Side of the Mountain) چې په افغانستان کې د شوروي پوځ پر وړاندې د افغانستان د مجاهدینو جنگي تکتیکونه بیانوي په تېرو شلو کلونو کې په

امريکا او اروپا کې شپږو ناشرانو خو خو ځلې چاپ کړی دی او په خو ژبو ژباړل شوی هم دی.

دا کتاب د جلالی لور "ډاکتر بهار" جلالی په دري ترجمه کړی، چې خو کاله پخوا د امريکا اردو چاپ او خپور کړی دی. په دري ژبه د جلالی "مطالعه تاريخ افغانستان از نگاه عسکری" چې ارواښاد پوهاند حبيبي پرې سريزه ليکلې ده، په دوو ټوکونو کې څه کم پنځوس کاله پخوا د افغانستان د اردو نشراتو له خوا چاپ او خپور شوی دی. د ده نور کتابونه، لکه: (د میوند د تاریخي جگړې پوځي څېړنه، د خوشحال خان د عصر او چاپیریال پوځي څېړنه، منتخبات اشعار استاد غلام جیلانی جلالی) په دې وروستیو وختو کې په افغانستان کې چاپ او خپاره شوي دي.

د جلالی هغه نور عمده آثار چې په انگریزي، فرانسوي او هسپانوي ژبو چاپ شوي دي:

۱. *Afghanistan National Defense and Security Forces in Transition*, USIP, Washington DC, May ۲۰۱۶
۲. *Afghanistan's bubble of Optimism bursts*, The Hill, Congress Blog, and November ۱۸, ۲۰۱۵
۳. *Renewing Afghanistan's Social Contract*, IPI Global Observatory, December ۸, ۲۰۱۵
۴. *Forging Afghanistan National Unity Government*," a Peace Brief Paper at USIP (December ۲۰۱۴) on discussing the Challenges facing the Afghanistan National Unity Government.
۵. *The Security Sector reform in Afghanistan-Achievements and Setbacks*, published by the Journal of International Peace Operations (JIPO), March ۲۰۱۲
۶. *Non-State Armed Groups-Challenges and Opportunities*, published by the Special Issue of the International Red Cross Journal, Geneva, Summer ۲۰۱۱
۷. Commentary on the Kandahar Jail break (*Pervasive Corruption and Public Distrust*), published in New York Times' opinion page on April ۲۶, ۲۰۱۰.
۸. *"Afghanistan in Transition,"* published in the autumn ۲۰۱۰ issue of Parameters which is available on line.
۹. Commentary on *U.S. Strategy Review for Afghanistan* in New York Times' opinion page on December ۱۶ ۲۰۱۰.
۱۰. *What to expect from General Petraeus*, New York Times, June ۲۴, ۲۰۱۰

۱۱. *Afghanistan: Long-term Solutions and Perilous Shortcuts*, Prism Quarterly (NDU), published in September ۲۰۱۰ Issue
۱۲. *Is Fair Election in Afghanistan Possible*, New York Times, October ۲۱, ۲۰۰۹
۱۳. *Is it Time to Negotiate with the Taliban*, New York Times, Sep ۱, ۲۰۰۹
۱۴. *Afghanistan: A Long Hot Summer and A Call for Change*, Far Eastern Economic Review, July/August ۲۰۰۹ issue
۱۵. *Winning in Afghanistan, Parameters*, Spring ۲۰۰۹ issue, Carlisle Barracks, Penn, USA, May ۲۰۰۹
۱۶. *How to Win in Afghanistan*, OP-ED, The Washington Times, March ۱, ۲۰۰۹
۱۷. *Afghanistan: Regaining Momentum, Parameters*, winter ۲۰۰۷-۲۰۰۸ issue, Carlisle Barracks, Penn, USA, Jan ۲۰۰۸
۱۸. *Expeditionary Forces: Superior Technology Defeated - The Battle of Maiwand*. ۲۰۰۶. Coauthored with Lester W. Grau. A book chapter in "The British Army ۱۸۱۵-۱۹۱۴," Harold E. Raugh Jr. Ed. Ashgate Publishing Limited, England, USA. ۲۰۰۶
۱۹. *Trans-national Crime and the challenge for regional cooperation* – a book Chapter in "the Non-Traditional Security Challenges in Asia," Routledge India, June ۲۰۱۰.
۲۰. Monograph: *Afghanistan - Challenges of the Transition to Peace*, Emirate Center for Strategic Studies and research(ECSSR), Abu Dhabi, December ۲۰۱۲

۲۱. ***The Challenge of Security Transition in Afghanistan*** – Book Chapter, Singapore National University, July ۲۰۱۲
۲۲. ***The Future of Security Forces in Afghanistan***. Book chapter in “*The Future of Afghanistan*,” United States Institute of Peace (USIP). January ۲۰۰۹
۲۳. ***The Challenge of Regaining Momentum in Afghanistan***. A book chapter in “Asian Security” by the Institute of Defense and Strategic Analysis (IDSA), New Delhi, India, February ۲۰۰۹
۲۴. **Countering Narcotics in Afghanistan.** ”A book chapter in the Institute of National Strategic Studies (INSS) “*Global Security Assessment*,” National Defense University. October ۲۰۰۸
۲۵. ***Afghanistan: The Challenge of State Building***. A book chapter in “*Afghanistan: transition Under Threat*,” Geoffrey Hayes, editor, and Mark Sedra, editor, Wilfrid Laurier University Press, August ۲۰۰۸
۲۶. ***Afghanistan: The legacy of War and the Challenge of Peace Building***. ۲۰۰۶. A book chapter in “*Building a New Afghanistan*,” by Robert I. Rotberg ed. edited by Brookings Institution Press and the World Peace Foundation, ۲۰۰۶
۲۷. ***A Historical Perspective on Iran-Afghan Relation***, a chapter in the book titled “*Iran and Eurasia*” edited by Ali Mohammadi, Ithaca Press, London, ۲۰۰۰
۲۸. ***The Theory of Combat***, Institute of Military Conflict, ۱۹۸۹, Participated as member of the Institute in authoring a theoretical understanding of the nature of the combat process as a basis for model and simulation development,

۲۹. ***Combating Opium in Afghanistan***. ۲۰۰۶. Coauthored with Robert B. Oakley and Zoe Hunter. Strategic Forum No. ۲۲۴, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, November ۲۰۰۶, Washington D.C.
۳۰. ***Forbidden Cross-Border Vendetta: Spetsnaz Strike into Pakistan during the Soviet-Afghan***, Journal of Slavic Military Studies, December ۲۰۰۶
۳۱. ***Five Years later Afghanistan Pays for Sins of Omission***. Baltimore Sun, October ۸, ۲۰۰۶. It was also published by several other major papers across the country and the Khalij Times. The article reviewed the past five years and made suggestions on ways to improve the security situation in Afghanistan.
۳۲. ***Nation Building on the Cheap***. ۲۰۰۶. The Washington Post, May ۲۸, ۲۰۰۶
۳۳. ***The Future of Afghanistan***, Parameters, Spring ۲۰۰۶ issue, Carlisle Barracks, Penn, USA, Feb ۲۰۰۶
۳۴. ***Afghanistan in ۲۰۰۲: The Struggle to Win Peace***, Asian Survey, University of Berkley, Ca. January ۲۰۰۳
۳۵. ***Demobilizing War machines: Making Peace last***, a paper presented at and published by the U.N. conference on Rebuilding Societies Emerging from Conflict (September ۹-۱۱, ۲۰۰۲)
۳۶. ***Rebuilding Afghanistan's National Army***, Parameters, US. Army War College, Autumn, ۲۰۰۲
۳۷. ***Afghanistan: Political Participation and Security***, Georgetown University, Center for Muslim-Christian Understanding, Summer ۲۰۰۲

٣٨. ***Russian-Iranian Strategic Partnership***, Parameters, US. Army War College, Winter ٢٠٠١
٣٩. **A detailed Military Analysis of the Battle of Maiwand** (Pashto), Afghan Cultural Association, Peshawar, ٢٠٠٠
٤٠. ***Expeditionary Forces: Superior Technology Defeated - The Battle of Maiwand***, " U.S. Military Review, May-June ٢٠٠١
٤١. ***Afghanistan: the Anatomy of an Ongoing Conflict***, Parameters, US. Army War College, spring ٢٠٠١
٤٢. ***The Campaign for the caves : the battles of Zhawar in the soviet-Afghan war - la guerre des grottes : la bataille de Zhawar pendant la guerre soviétique en Afghanistan***, Journal of slavic military studies (the) , ٢٠٠١, vol. ١٤ n^o٣, p. ٦٩-٩٢ Vértitable guerilla, la bataille de Zhawar a montré les insuffisances de tactique des deux armées.
٤٣. ***Iran-Central Asia: Reminiscing the Past and Looking to the Future***, Central Asia Monitor, No. ٤, ٢٠٠١
٤٤. ***Islam as a Political Force in Central Asia: The Iranian Influence***, Central Asia Monitor, No. ٢, ١٩٩٩
٤٥. **Kashmir: Flashpoint or Safety Valve?** By Mr. Lester W. Grau Foreign Military Studies Office, Fort Leavenworth, KS. And Mr. Ali A. Jalali. This article was previously published in ***Military Review*** July-August ١٩٩٩.
٤٦. **Night Stalkers and Mean Streets: Afghan Urban Guerrillas**, by Mr. Ali A. Jalali and Mr. Lester W. Grau, Foreign Military Studies Office, Fort Leavenworth, KS. This article was previously published in ***Infantry*** January-April ١٩٩٩.

٤٧. ***Wither the Taliban? Taliban—A Model for “Islamicising” Central Asia?*** The Cyber-Caravan, Johns Hopkins University, vol. ١, No. ٤, March, ٦, ١٩٩٩
٤٨. ***Underground Combat: Stereophonic Blasting, Tunnel Rats and the Soviet-Afghan War*** - Lester Grau and Ali Ahmad Jalali. *Engineer* article November ١٩٩٨
٤٩. ***The Break-up of State Structures in Afghanistan, in Persian***, Mehragan (Iranian Journal), Summer ١٩٩٨
٥٠. ***The Clash of Values and Interests in Afghanistan***, Institute of World Politics, Washington D.C. ١٩٩٥
٥١. ***Identity Issues in Central Asia*** (١٩٩٤), Institute of World Politics, Washington D.C. ١٩٩٤
٥٢. ***Russia’s Military Establishment in Transition***, Institute of World Politics, Washington D.C. ١٩٩٣
٥٣. ***Strategic and Operational Aspects of the Soviet Invasion of Afghanistan***, International Conference on Light Infantry, Seattle, ١٩٨٥
٥٤. ***U.S.-Kazakhstan Strategic Partnership***: An hour-long documentary published and broadcast by VOA in several languages, ١٩٩٤
٥٥. ***Civil-Military Relations in a Democracy***: An hour-long documentary published and broadcast by VOA in several languages, ١٩٩٥
٥٦. ***Intellectual Property Rights***: A seven-part series of reports published and broadcast by VOA in several languages, ١٩٩٥
٥٧. ***Poppies Along the Silk Road***: An hour-long documentary

published and broadcast by VOA in several languages, ۱۹۹۵

- ۵۸. *Afghanistan- The War of the Neighbors*: An hour-long documentary published by VOA and broadcast in several languages, ۱۹۹۶ More than ۴۰۰ **reports** and news analyses in English on Iran, Afghanistan and Central Asia published and broadcast by the Voice of America

شاه محمود میاخیل، د کورنیو چارو پخوانی وزیر علی احمد جلالی او مشوانی

ځانگړې کارنامې:

- د سیمې په کچه لا څه چې په نړیواله کچه یو نومیالی پوځي شخص دی.
- په نړیوالو سیاستونو پوه، تجربه کار او مخکښ ژورنالیست او د افغانستان له گوتوپه شمېر دیپلوماتانو څخه هم دی.
- تکړه ادیب او لیکوال دی، چې ځینې آثار یې په نړیواله کچه مقبولیت او د لومړي لاس د ماخذ حیثیت لري.
- د رښتینولۍ، وړتیا او تجربې پلوي او مدبر چارواکی دی.

***

***

هغه چې هر مهال او هر ځای یې د هېواد او ملت خدمت ته ملا تړلې وي، ملت یې هم هیڅکله له یاده نه باسي. خادم او فرهنگي نه مري، په فزيکي ډول له ټولني څخه جلا کېږي؛ خو په معنوي ډول د هغو په سینو کې ژوند کوي، درناوی یې کېږي، ستایل کېږي او له الله تعالی یې د بخښنې غوښتنې کېږي. له همدغو څېرو څخه یو هم **محمد رحيم شيدا** دی.

شيدا محمد رحيم د علي رضا خان زوی پر ۱۳۰۰ل د فارياب ولايت په ميمنه کې زوکړی او په خټه ازبک دی. شيدا لومړنۍ زده کړې تر متوسطې پورې په خصوصي او غير رسمي ډول تر سره کړې دي او بيا په دولتي ادارو کې پر دندو بوخت شوی دی. په ۱۳۲۹ل کې د ميمنې ښاروال مقرر شوی دی. درې دورې (نهمه، يوولسمه او ديارلسمه) په ملي شورا کې د ميمنې د خلکو له خوا

استازی و. له ۱۳۳۴-۱۳۳۶ ل پورې په ملي شورا کې د میمنې د خلکو استازی او د ملي شورا لومړی منشي و.

د تخار او بغلان د والي په توگه یې هم دندې ترسره کړي دي. دلیکوال شاه محمود میاخېل پلار سید محمود "حسرت" په تخار کې له محمدرحیم شیدا سره کار کړی دی. میاخېل هم شیدا لیدلی دی. میاخېل وایي:

محمد رحیم شیدا د داؤد خان سره نږدې اړیکې درلودل او نهایت پاک او دینداره شخصیت و. کله چې داؤد خان د دویم ځل لپاره خپله کابینه اعلان کړه، زه هم د خپل پلار لیدو ته تخار ته ورغلي وم؛ نو یوه ورځ محمد رحیم شیدا خپل موټر زما پلار پسې راوړلېږه. موټروان ویل چې والي صیب درسره کار لري؛ نو زه هم د خپل پلار سره د شیدا صاحب لیدو ته ورغلم. شیدا صاحب مې پلار ته وویل چې نن مې زړه ډېر خفه دی، څه چې د سیند پر غاړه چپرته سره کښېږو. هماغه وو چې د تخار د سیند غاړې ته لاړو. زما پلار ته یې وویل چې زه ډېر زیات ځکه خفه یم چې افغانستان له سخت خطر سره مخامخ دی. نوې کابینې ته یو څه امېد و؛ خو کله چې کابینه اعلان شوه نو دا امېد مې هم ختم شو او داؤد خان

نه پوهېږي چې د هغه شاوخوا خرابو کسانو نیولې ده. هماغه وو چې څه موده وروسته د ثور کودتا وشوه.

وکیل گل محمد خان د خاص کونړ چې هغه هم د محمدرحیم شیدا سره د ولسي جرگې دویم منشي و، یوه ورځ یې ما (لیکوال) ته په پېښور کې وویل چې کله مور له شیدا سره مسکو ته په رسمي سفر لاړو؛ نو هغه وخت گاګارین سپورمي ته ختلی و؛ نو شیدا ترې په یوه مېلمستیا کې پوښتنه وکړه چې هلته په سپورمي مو څه ولیدل؟ گاګارین بې له دې چې معلومات ورکړي، شیدا ته یې وویل چې ستاسې خدای مو ونه لیده. شیدا ډیر زیات په قهر شو او ورته یې وویل چې ستا غوندې ناوړي زموږ خدای چیرته لیدلی شي او هماغه و چې د پخواني شوروي سفر یې لنډ کړ.

شیدا په خپل خدای ډېره کلکه عقیده درلوده. ما ته وکیل گل محمد خان یوه بله کیسه هم وکړه چې کله دوی امریکا ته په یو رسمي سفر تلل؛ الوتکې په هوا کې څه معمولي خرابي پیدا کړه، پیلوټ اعلان وکړ، چې په الوتکه کې معمولي خرابي شته دی خو د تشویش وړ نه ده؛ نو ټول وارخطا شول اما شیدا وخنډل او مور ته

يې وويل چې پروا مه كوي زمور خدای په هوا كې هم له مور سره
معاونت كولى شي.

شيدا د نورو اړخونو تر څنگ په فرهنگپال شخص هم پېژندل
كېږي. شيدا د فارياب د مطبوعاتو په تاريخ كې لومړنى كس دى،
چې په ۱۳۳۰ل كې يې د فارياب په ميمنه كې د "اتوم" په نامه د
خپلواكې خپرونې بنسټ كېښود. پنځه كاله يې دغه خپرونه
وچلوله او د پنځه گڼو تر خپرېدو وروسته د يو لړ ستونزو له امله
بيا له چاپه ولوېده.

شاعري ورته له پلاره په ميراث پاتې وه. پلار يې منشي عليرضا
رضا ميمنه گي خوږ ژبى شاعر و. محمدرحيم شيدا هم شاعر و،
چې شعرونه يې په بېلابېلو خپرونو كې خپاره شوي دي.

محمدرحيم شيدا د روسانو تر يرغل وروسته پېښور ته هجرت
وكړ او د هجرت ستونزې او كړاوونه يې تجربه كړل. په مهاجرت
كې يې هم د شعر و شاعرۍ لړۍ وپالنه او د خليل الله خليلي له
تجربو يې گټه واخيسته.

هغه د شعر ويلو دومره وړتيا درلوده، چې خپلې ځينې ويناوې
يې هم ملي شورا ته د شعر په خوږه ژبه وړاندې كړې دي. په ملي

شورا کې يې د اعتماد رايو په غونډو کې همدغه ډول دوه شعرونه اورولي وو، چې د "دو شعر شيدا" په نامه ټولگه کې چاپ شوي دي.

شيدا له تصوف او عرفان سره هم ډېره مينه درلوده. د ستورپېژندنې يا نجوم په علم کې يې هم لاس درلود، په دې اړه يې "هفت کواکب" د يادولو وړ اثر دی؛ خو لا تر اوسه چاپ نه دی. محمد رحيم شيدا د هجرت او غربت په دوره کې د ۱۳۶۴ کال د جوزا په ۱۸مه وېر او د پېښور د رحمان بابا په هديره کې د خليل الله خليلي د مړيستون تر څنګ خاورو ته وسپارل شو.

دا هم د شيدا د شعر يوه بېلگه:

کجاست می که مرا عالم ديگر ببرد به پا گر نروم مرا به سر ببرد
غم و نشاط جهان صد هزار درد سر است بيار می که زمن درد سر ببرد
گرفت محتسبم بی خبر به ميخانه خدا کند که به رندان کسی اين خبر ببرد
فلک به شام سحر جز غم نصيب نه کرد دعا کنيد که زمن شام و اين سحر ببرد
اگر به کام دلر آسمان نمی گردد چه ميشود ز دلر آرزو به در ببرد
فلک به داغ جدایی چنان کبابم کرد به روز حشر مگر داغم از جگر ببرد
محبت است که شيدا دهم به مردم دل
و گر نه کیست دل ما به زور و زر ببرد

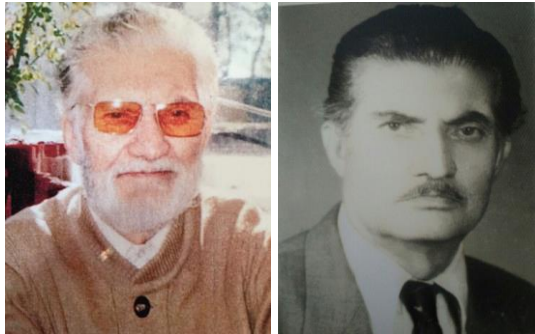
ځانگړې کارنامې:

- له ولسه راپاڅېدلی و، ولس یې پاله او ولس یې نازاوه.
- د حکومتي څوکیو پر مهال یې هم د هېواد او ولس گټې تر شخصي گټو زیاتې وپاللې.
- پر چارواکیتابه سربېره یو فرهنگپال شخص او شاعر هم و.
- په میمنه کې د لومړۍ خپلواکې خپرونې مؤسس دی.

***

***

قضا د عدالت نوم دی او قاضي د عدالت او قانونیت سمبول؛
خو ځینو اوسنیو د دې سپېڅلې او لوړې دندې نوم داسې سپک
کړ، چې د قاضي د نامه په یادېدو د خلکو خوا بدېږي او د چا
خبره استفراغ کوي؛

خو په همدې هېواد کې مو داسې قاضیان درلودل چې نومونه
یې یوازې د هغو د کورنۍ نه بلکې د هېواد او هېوادنۍ قضا د بهیر
ویارونه دي. همدغو قاضیانو له ځانه وروسته د هېواد او
هېوادوالو خدمت ته داسې اشخاص پرېښودي چې نومونه به یې د
خادمانو په تاریخ کې د تل لپاره خوندي وي؛

له همدغو سپېڅلو اشخاصو یوه هم **عبدالقادر قاضي** دی، چې
دنیوي بېوزلۍ یې اخروي هغې ته کوم زیان ونه رسولای شو.

عبدالقادر قاضي د پروان ولايت د قره باغ ولسوالۍ د داؤدزيو د يوې عالمې او بانفوذه كورنۍ غړى او پر ۱۳۰۳ ل كال په كابل ښار كې زېږېدلى دى.

عبدالقادر قاضي د قاضي عبدالرحمن زوى د قاضي عبدالواحد لمسى، د قاضي روح الله كړوسى او د قاضي فتح الله بابا كودى دى. قاضي روح الله بابا د ننگرهار ولايت د خوگيانو له بهار څخه د كوهدامن داؤدزيو كلي ته راغلى او دلته د قضا پر دنده بوخت شوى دى. له همدې امله عبدالقادر هم قاضي تخلص غوره كړى و. دا هم هغه ليك، چې عبدالقادر قاضي په خپل قلم كښلى دى، د خپل ځان او كورنۍ د پېژندگلو په اړه كښلى دى:

نام منى عبدالقادر متساعى بى مائى، نام پدرم قاضى ميرالهي
 مير رکړنم قاضى عبدالواحد چه بزرگوارم قاضى روح الله
 پدر است قاضى فتح الله بابا
 قاضى روح الله بابا از پاره کلتانى ولدیت سرگړه په
 قره باغ داؤدزيو كوه داسې نسل گان منو په بود و در
 كوه داسې په نسل گان منو ل بودا از اول رو
 - كلتانى قاضى ا...
 (۱۳۰۳ ل كال په ۱۰ مه نېټه)

د عمر لومړي کلونه يې د یتیمۍ او محرومیت په حالت کې تېر کړل؛ خو د کورنۍ مرسته، لاسنیوی او همت يې د دې لامل شول، چې د زده کړو له محرومیته وژغورل شي. دی لا درې کلن و، چې مور يې مړه شوه او دوه کاله وروسته يې پلار قاضي عبدالرحمن هم د حبيب الله کلکاني (په بچه سقاو مشهور) له خوا په بې رحمانه ډول شهید کړی شو.

د حبيب الله کلکاني تر واکمنېدو د مخه قاضي عبدالرحمن د کابل ولايت د مرافعيې رئیس و، چې د حبيب الله په ورور سيدحسن يا ملک محسن يې د اعدام حکم کړی و. کله چې کلکاني واک ونيو؛ نو له قاضي عبدالرحمن څخه يې وغوښتل چې له هغه سره بيعت وکړي، ځکه قاضي عبدالرحمن د شمالي سيمې يو متنفذ شخصيت و. قاضي عبدالرحمن د کلکاني غوښتنه ونه منله، کلکاني ته يې وويل چې ته مشروع پاچا نه يې او ما له امان الله خان سره بيعت کړی دی. قاضي عبدالرحمن دې ته حاضر نه و، چې تور ته سپين ووايي؛ نو په دې ډول کلکاني د کابل قصابان راټول کړل او ترې ويې غوښتل چې قاضي عبدالرحمن د حيواناتو په څېر قصابي کړي. نور قصابان دې کار ته چمتو نه شول؛ خو يو

کس دې جنایت ته اوږه ورکړه. لومړی یې د قاضي عبدالرحمن لاسونه او بیا یې پښې ورپرې کړې او په دې ډول د کابل په څلورلارې (۱) کې شهید کړی شو. افغانستان در مسیر تاریخ دا پېښه په دې ډول خوندي کړې ده: ((... ازین بعد بچه سقاو ملک محسن و عبدالغنی قلعه بیگی و غیره عصبی شدند و به مظالم آغاز نمودند. اینها قاضی عبدالرحمن خان را که مثل مولوی عبدالواسع خان از قضات متجدد بود در چوک کابل بند از بند بریدند.... (۲) له دې سره نورو کسانو ته امر وشو چې د کابل د باغ علیمردان په علیرضا کوڅه کې د قاضي عبدالرحمن کور لوت او وسوځوي او ټوله اولاده یې ووژني. کسان ورځي کور لوت او سوځوي؛ خو کوم کس د ماشومانو د وژنې مخنیوی کوي او په دې ډول دغه بې مور و پلاره ماشومان د مرگ له کومي ژغورل کېږي. د قاضي عبدالرحمن اولادونه (پنځه زامن او یوه لور) ډېر کوچني وو، خو ورځي یې بې کوره تېرې کړې او چاځای هم نه

۱ - هغه مهال په کابل کې د شور بازار څلورلارې مشهوره وه؛ نو ښايي همدلته دا پېښه رامنځ ته شوې وي.

۲ - غبار، میر غلام محمد، افغانستان در مسیر تاریخ. چاپ دوم، پیام مهاجر، ایران، قم، اسد ۱۳۵۹ ش. ص

شو ورکولای. بیا د خپل مورني نیکه قاضي عبدالحمید کور ته وروستل شول، چې د غوربند په سیاه گرد کې قاضي و. نیکه یې تر څلورو کالو پورې سرپرستي وکړه؛ خو وایي کانی ځي ځي د یتیم په سر لگي؛ قاضي عبدالحمید هم روح خپل مالک ته سپاري.

عبدالقادر او دهغه مشر ورور عبدالحی له خپل نیکه او ماما قاضي عبدالسلام څخه لومړنی دیني زده کړې وکړې او ځینې کتابونه لکه خلاصه، منیه المصلی، قدوری، کنز او تر څه بریده میراث هم لولي.

عبدالقادر نهه کلن و، چې نیکه یې مړ شو، نو ماما یې دوی دواړه وروڼه کابل ته راوستل او په غازي لېسه کې یې شامل کړل. دوی لا د مخه دیني کتابونه لوستي وو؛ نو تر ازموینې وروسته دواړه په پنځم ټولگي کې شامل کړی شول.

که څه هم دوی د بېوزلی په حالت کې ژوند کاوه؛ خو لوړ همت دوی له زده کړو محروم نه کړل او دواړه وروڼه د دغې لېسې له دولسم ټولگي څخه په ۱۳۲۵ ل کې په اعلی درجو فارغ شول.

عبدالحی چې اول نومره و، د انجینرۍ په برخه کې د لوړو زده کړو لپاره امریکا ته ولېږل شو؛ خو قاضي عبدالقادر په ۱۳۲۶ ل کال د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځي کې لوړو زده کړو ته دوام ورکړ.

عبدالقادر چې کله د حقوقو او سیاسي علومو له پوهنځي په ۱۳۲۹ ل کې فارغ شو، د ۱۳۳۰ ل په کب میاشتې کې په لومړي ځل په کورنیو چارو وزارت کې د پاسپورټ د آمر په توګه وګومارل شو. دوه کاله وروسته د کابل د جرایمو د آمر په توګه وګومارل شو، چې په ډېرې سپېڅلتیا یې دغه دنده ترسره کړه. ۱۳۳۵ ل کې د بګرامیو د ولسوال په توګه مقرر شو. په بګرامیو ولسوالۍ کې د پاچا له خوا نازول کېږي، ځکه چې هلته حکومت صنعتي فابریکه جوړوله نو پاچا به تل د کار بهیر څارلو ته ورته او د ولسوال فعالیتونه به یې لیدل.

په ۱۳۳۷ل کې يې د کوچنيو حکومتونو د ادارې په څانگه کې د ترکيې له انقري پوهنتون څخه فوق لسانس ډيپلوم تر لاسه کړ. په ۱۳۳۸ل کې له بگراميو څخه د ننگرهار د سره رود ولسوالۍ ته د ولسوال په توگه تبديل شو. کله چې د خوگياڼيو بازار اور واخيست او وسوځېد؛ نو قاضي عبدالقادر په ۱۳۴۰ل کې د اعلى حاکم په توگه خوگياڼيو ته ولېږل شو. هلته يې د يوه انجينر په مرسته د خوگياڼيو د کږې د بازار نقشه ترتيب او پلې کړه.

تر خوگياڼيو وروسته قاضي عبدالقادر په ۱۳۴۴ل کې د کښويز د لوی ولسوال په توگه دنده ترسره کړه. په همدې کال د زده کړو لپاره د امريکا متحده ايالاتو ته لاړ او له پنسلوانيا پوهنتون څخه يې د عامه ادارې، سيمه ييزو او ولايتي حکومتونو په څانگه کې پر ۱۳۴۵ل د ماستري ډيپلوم تر لاسه کړ.

هېواد ته تر راستنېدو وروسته د لويې پکتيا د ولايت مرستيال وگومارل شو. څه وخت وروسته په ۱۳۴۶ل کې د نيمروز د والي په توگه وټاکل شو. دی د نيمروز دويم او د هغه وخت تر ټولو ځوان والي و. د نيمروز تر ولايت وروسته د ميدان وردگو د والي په توگه وټاکل شو. بيا د محمد موسی شفيق په دوره کې د فارياب د والي په توگه وگومارل شو. دغه مهال په افغانستان او په ځانگړي ډول په شمالي ولايتونو کې سخته وچکالي راغله. وچکالي دومره ځپونکې وه، چې ځينو خلکو خپل اولادونه خرڅول. عبدالقادر قاضي په دغه وخت کې خورا لوړ نوښت وکړ؛ د ملگرو ملتونو په مرسته يې "د کار په مقابل کې غنم" پروگرام پيل کړ. دا پروگرام له دې ځايه د افغانستان نورو سيمو ته هم وغځېد.

له دې کاره د قاضي عبدالقادر موخه دا وه، چې خلک د سپکاوي او تحقير احساس ونه کړي او داسې ونه گڼي چې گوندې شوک ورته خيرات ورکوي، بلکې د کار په بدل کې اجوره اخلي. دا د هغه د ارواپوهنې تجربه وه، چې خيرات او بلا عوضه مرستې د انسان غرور راتيتوي.

عبدالقادر قاضي تر فارياب وروسته شپږ مياشتې د کورنيو چارو وزارت د تفتيش رئيس وگومارل شو او بيا د لغمان ولايت د والي په توگه معرفي شو، دوه کاله يې هلته ترسره کړه.

عبدالهادي صديقي د عبدالرؤف زوی چې ۴۳ کاله پخوا ښوونکی و، د عبدالقادر قاضي په اړه وايي:

((هغه په لغمان کې د داؤدخان د دور لومړی والي و، چې دوره يې له ۱۳۵۲ تر ۱۳۵۴ل پورې وه. هغه د حسن خان گردېزي تر لومړي وار ولايت وروسته دلته راغی. دغه مهال حسن خان گردېزی په بغلان کې والي و. قاضي قادر له معارف سره ډېره مينه درلوده، په ايشنگ او الينگار کې د ځينو ښوونځيو د بنسټ ډبرې د همدې والي په لاس ايښودل شوې دي. د لغمان د ښوراوې د سيمې اوسېدونکی معلم ظاهرخان هم دا خبره تاييدوي، وايي چې هغه

د وطن معماران

مهال زه په روښان لېسه کې ښوونکې وم، له والي قاضي قادر سره يو ځای د مستورې لېسې ته ورغلم، هلته د ښوونکو کمېټت و. والي صاحب ما ته منځ راواړاوه ويل ته به دلته څه وخت د خدمتي ښوونکي په توگه تدريس وکړي.

د اب ديو پول سروې چې د حسن خان پر مهال شوې وه، د قاضي قادر په وخت کې بشپړ او پرانيسته يې وشوه. د نورستان او گنده لېوک د سرک چارې د حسن خان په دوره کې پيل شوې وې خو قاضي قادر ورته ادامه ورکړه.

معلم ظاهر وايي چې د دغه سرک په کار کې زه هم له والي صاحب سره وم، د والي صاحب په گډون به ټولو خلکو گډ کار کاوه او د غرمې ډوډۍ به مو يو ځای له پيازو سره خوړله.

حاجي عبدالشکور چې د قاضي قادر په وخت کې د لغمان ښاروال او وروسته يې په پوهنې رياست کې اداري چارې ترسره کولې، د دې موضوع په اړه يوه نوې خبره کوي وايي، چې کله قاضي قادر د نورستان او گنده لږوک سرک جوړاوه نو خلکو داسې گونگوسې اچولې وې، چې والي صاحب هلته د لاجوردو او زمرودو کانونه موندلي دي.

همدغه مهال د داؤدخان د جمهوريت کودتا وشوه. د ده په دوره کې په لغمان، پنجشېر او کونړ کې اخوانيانو حملې وکړې؛ خو ده ته کوم زيان ونه رسېده.

مرکچي جاويد سيال او معلم عبدالهادي صديقي

د لغمان د پېښې په اړه معلم صديقي وايي:

((د والي قاضي قادر په وخت کې يوه ستره پېښه دا وه، چې په لغمان کې د حزب اسلامي گوند مشر مولوي حبيب الرحمن د هرمل اوسېدونکي، د قاضي قادر په وړاندې د ۱۳۵۴ ل کال د زمري په پنځمه مازيگر مهال پاڅون وکړ. پاڅون کوونکو د ښاروالۍ تر څنگ د داؤدخان څرېدلي انځورونه د توپکو په گوليو وويشتل او د ولايت په مقام يې برید وکړ. قاضي قادر د ولايت مقام خوشې کړ او د ده ملخ په سيمه کې يې پناه واخيسته. په

جگړه کې له دولتي لوري یو سرمامور او درې کسه ساتندویان او له ولسي لوري دوه کسه مړه شول.

د دولتي ځواکونو د ملاتړ لپاره په دې پېښه کې له ننگرهار څخه د یونس خان په مشرۍ پوځیان راغلل او پاڅون تر سهار د مخه پای ته ورسېد. مولوي حبيب الرحمن له دوه نورو کسانو سره ونيول او بندي شو. تر قاضي قادر وروسته یو ځل بیا حسن خان گردېزی د والي په توگه لغمان ته راغی.))

تر دې حملو وروسته د ده کشر ورور عبدالمجید چې په ملک شمس مشهور او د سیمې ملک او مشر و، په قره باغ کې شهید کړای شو. قاضي عبدالقادر هم له دندې گوښه شو.

بیا په ملي بانک کې بالمقطع حقوقي مشاور په توگه مقرر شو. په دې دنده د غوايي تر کودتا او د کښتمند د صدارت تر دورې پورې پاتې شو کله چې په دغه دوره کې سرتاسري شورا جوړېده؛ نو عبدالقادر قاضي یې د پروان د استازي په توگه انتصاب کړ؛ خو هغه دې دندې ته حاضر نه شو او له شورا څخه ووت. وروسته دولت دی د انقلاب ضد کس په نامه له ملي بانک څخه منفک کړ.

نوموړی ډېر سپېڅلی او متدين انسان و، د خپل ماموریت په ټوله دوره کې يې په صداقت کار وکړ. وايي کله چې له نيمروز څخه رخصتېده نو خلکو ورسره څه مالي مرسته وکړه. په همدغې مرستې يې د کابل په درېيمه کارته کې په هغې ځمکې يو عادي کور جوړ کړ، چې دولت ورته ورکړې وه. دا د ده د ټول عمر شتمني وه.

کله چې به له يوې دندې تر بلې پورې وزگار پاتې کېده، د خپل عادي ورځني ژوندانه لگښتونه به يې نه شو پوره کولای. تر مياشت دوه وروسته به پور اخيستلو ته اړ کېده.

د خپل هېواد او ملت سره يې بې کچې ځانگړې مينه درلوده. سپېڅلې او متدين ژوند يې تېراوه، د خدمت په دوران کې يې د چا ډالۍ او تحفې هم نه اخيستې. د خپلو دندو پر مهال يې د پوهنې چارو، د ښوونځيو ودانيو او تجهيز، د کلينیکونو او سرکونو جوړولو ته د خلکو په مرسته ځانگړې پاملرنه کوله. د خوگياڼو د کږې بازار د هغه په پاملرنه جوړ شو. په فارياب کې يې "د کار په مقابل کې غنم" پروگرام يې يو نوښت و، چې هم خلک له قحطۍ

وژغورل شول، په کار بوخت شول او په دې سره ډېر پلونه، پولچکونه او سرکونه هم جوړ شول.

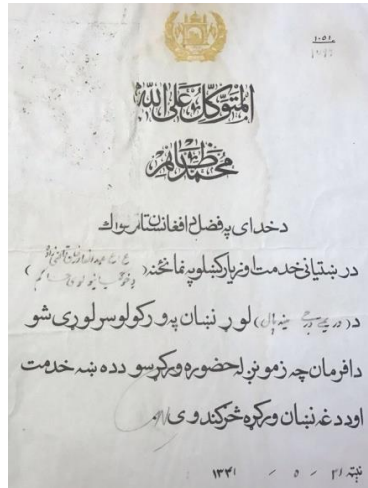

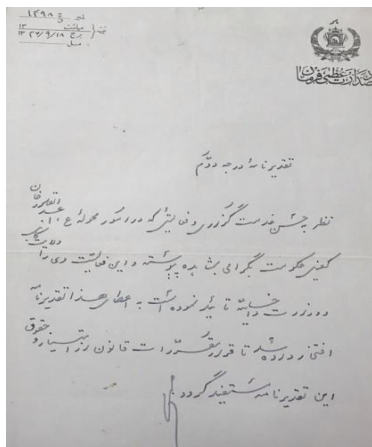
ارواښاد عبدالقادر قاضي د لغمان د جوگي پله په پرانيسته کې

د يوه چارواکي په توگه د عبدالقادر قاضي نرم، قانوني، زړه سواندي، معقول او متمدن چلند، د ځينو نورو چارواکو پرعکس هغه د خلکو په زړونو کې ځاياوۀ. هغه هڅه کوله چې ښځې د قانون په سيوري کې ژوند وکړي او د نرينه و په څېر حقوقي خونديتوب ولري. د ولسونو د اذهانو تنوير ته يې ځانگړې پاملرنه

د وطن معماران

کوله. له پوهنې سره یې نېغ په نېغه اړیکې درلودل او هڅه یې کوله چې د ښوونځیو اړتیاوې لیرې کړي. په خپله یې هم ښوونځیو ته سر ورنسکاره کاوه او ان چې په تدریس کې یې هم ونډه اخیسته. د ښځینه ښوونځیو ترویج ته یې ډېره پاملرنه کوله. له ښځو سره د نېک او ښه چلند پلوي و. ځوانان یې د رغاوونکي ځواک په توګه ګیل او ډېر درنښت یې ورته درلود. د همدې ځانګړنو له امله د وخت د حکومتونو له خوا په نښانونو، مډالونو او ستاینلیکونو هم نازول شوی دی:

قاضي يو کمينه، اديب او ظريف انسان و. له انگليسي ژبې يې په دري ژبه ژباړې هم کولې. له بده مرغه چې ليکنې او يادښتونه يې لا تر اوسه ډېر ناچاپ پاتې دي.

د قرآن عظيم الشان پر تلاوت او د نبوي سيرت پر مطالعې سخت مين و. د فلسفې، ټولنپېژندنې، شرقي عرفان او په ځانگړي ډول د مولوي له عرفان سره يې ځانگړې مينه درلوده. د سعدي گلستان يې ډېر زيات په حافظه کې و او شيخ شيرازي د کلام خوږلني يې په ورځنيو خبرو اترو کې ډېره محسوسېده.

قاضي ټولو افغاني قومونو ته په درناوي قايل و، هغه په دې باور و، چې هېواد په فرهنگي او هويتی رنگارنگۍ سره د پرمختگ او هوساينې لاره وهلاي شي.

قاضي په کورنۍ کې ښه مېړه او مهربانه پلار و. مېلمه پال او صميمي انسان و. تر خبرو يې اورېده ډېر کول، د کورنۍ غړو او اولادونو ته يې ډيالوگ ورزده کاوه.

کله چې له ملي بانک څخه منفي شو، په خپل کور کې يې د چرگانو په روزلو پيل وکړ، حقوقي دارلوکاله يې هم جوړه کړه او په دې ډول يې په بېوزلۍ کې د خپل هېواد په پتمنه غېږه کې ژوند تېر کړ.

هغه نه غوښتل چې خپل هېواد پرېږدي، که نه هغه ته دا لاره هواره وه چې بهر ته لاړ شي. په دغه وخت کې حالات نور هم پسې خراب شول؛ نو د هغه دويم زوی وليد چې له اقتصاد پوهنځي فارغ و او حکومت جبراً عسکرۍ ته جلباوه، پېښور ته مهاجر شو او له هغه ځايه امريکا ته لاړ.

وليد قاضي وايي چې پلار يې ده ته سپارښتنه کوله چې په هر حالت کې په خپل گران هېواد کې پاتې شي او له هېواده ونه وځي، ځکه ده غوښتل چې پاکستان ته مهاجر شي.

په کابل کې چې حالات ډېر خراب شول نو عبدالقادر قاضي "پولېنډ" ته لاړ، چې هلته يې لور اوسېده. له هغه ځای نه د خپل

زوی په بلنه په ۱۹۹۰م کې امریکا ته لاړ. دا چې په افغانستان کې حالات نور هم پسي خراب شول؛ نو هغه په امریکا کې پاتې شو؛ خو ډېر به خواشینی و.

ولید وایي چې ده د عمر تر پای د امریکا تابعیت وانه خیست، که څه هم ده په امریکا کې زده کړې کړې وې او د تابعیت اخیستنه ورته اسانه وه. د تابعیت اخیستنې خبره چې به ورته وشوه، بده به پرې لگېدله او هیڅکله د پردي هېواد تابعیت اخیستو ته چمتو نه شو. وایي چې د امریکا د متحده ایالاتو د نیویارک د پناه ورکونکو په دفتر کې د هغې ادارې د افسرانو له خوا د امریکا د تابعیت او له هغه څخه گټې اخیستو ته وهڅول شو، چې د هغه د نظر تر څرگندولو وروسته د هغه مقام د ډېرې ستاینې وړ وگرځېد. د هغه ځواب مقاماتو ته داسې و:

"مننه کوم بڼاغلیه، چې ما ته مو د سیاسي پناه غوښتونکي په توگه د امریکا په متحده ایالاتو کې د استوگنې اجازه راکړه؛ خو هیڅکله حاضر نه یم، چې د خپل بېوزله او جنگ ځپلي هېواد تابعیت د امریکا د متحده ایالاتو د تابعیت په وړاندې چې

پرمختللی او متحول دی، پرېږدم، ان چې د دوه گوني تابعیت
اخيستو ته هم چمتو نه یم"

غوث الدين وليد قاضي له شاه محمود ميخپل سره د مرکې پر مهال

هغه په مهاجرت کې د هېواد حالاتو ډېر درد او روغتيا يې
ورځپله. هغه په خپلو يادښتونو کې د افغانستان په اړه کښلي دي:
" د افغانستان جيوپوليتيک موقعيت له بده مرغه تر گټې ډېر
د هغه په زيان دی " د هغه ارواښاد بله دا خبره ډېر د پاملرنې وړ
ده، چې د هر اتنيک يا قوم اکثريت تر افغانستان د باندې او اقليت

يې په هېواد کې دى، چې دا ډول جوړښت په هېواد کې پرلپسې
ناکرارۍ ته لاره هواروي.

ارواښاد قاضي د عمر په وروستيو ورځو کې کورنۍ ته وصيت

وکړ، چې:

" زما په پلرني ټاټوبي کې تاو تريخوالی پردی و، په ټوليز ډول
انسان په خپل ذات کې ښه فکره او نېک دى، باور مې دى، چې يو
وخت به مې په ټاټوبي کې جنگ او وېره پای ته رسېږي؛ په داسې
ورځو کې چې هېوادوال مې هېوادوال په وسيله په مرميو نه
ويشتل کېږي او د اور په دې ویرځي او په وينو کې ډوب هېواد
کې امن او سوله راشي او پر جنازو د ویر او ژړا پر ځای، ځوانان
له ډهل او سړني سره د ودونو مراسمو ته روان شي، خاورې مې هغه
ټاټوبي ته یوسئ "

عبدالقادر قاضي د ۲۰۰۰م په اکتوبر کې د امریکا د نیویارک
ایالت په الباني ښار کې خپل سپېڅلی روح الله ته وسپاره.
عبدالقادر قاضي خپلې شخصي لیکنې او ژوندانه یادښتونه
خپلې کورنۍ ته پرېښودې دي؛ خو له بده مرغه تر اوسه پورې نه

د وطن معماران

دي چاپ شوي. د هغه يوازې يو کتاب په پېښور کې چاپ شوی
چې د بشپړ لمانځه په اړه معلومات لري.

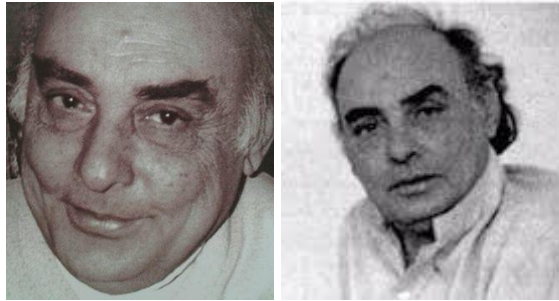
مشر زوی يې عبدالرحمن خالد قاضي چې د حقوقو پوهنځي

استاد هم و، دوه کاله د مخه په جرمني کې ومړ.

ځانگړې کارنامې:

- د عزم او ارادې يوه ښه بېلگه وه، چې بېوزلې او يتيمولۍ يې هم د زده کړو مخه ډب نه کړې شوه.
- هغه بېوزلي ليدلې وه؛ خو د دندو پر مهال يې هم پردي مال ته حيلې جوړې نه کړې او د تحفو په نامه يې ولس ونه لوټه.
- د وطن دوستۍ ښه بېلگه يې دا ده، چې د عمر تر پای يې د هيڅ بهرني هېواد تابعيت وانه خيست.

فلسفه، علم او ادب يې د بدن ښکلا وه. هغه د دغو مفاهيمو په حقيقي او ژوره معنی پوه و. فلسفه، علم و ادب يې د هېواد او هېوادوالو د يوون، پرمختگ، سوکالی او نړيوالې سيالې لپاره وو. د يوه ماهر فلسفي په توگه د هغه په عادي خبرو او حرکاتو کې هم ټولني ته لوی درسونه پراته وو؛

وايي هغه به په کابل پوهنتون کې شاگردانو ته د تدريس په پيل کې ويل چې دا معلومات ډېر دقيق، باوري او نوي دي؛ خو تر تدريس وروسته به يې پرې د شک کړنښه راکښله او شاگردانو ته به يې ويل، چې دا معلومات تر دغه مهاله سم وو، نور دا سم نه دي، د سمو په اړه پلټنه ستاسو دنده ده.

د هېواد دا ستر فلسفي، علمي- ادبي او سياسي شخصيت پوهاند سيد **بهاوالدين مجروح** د سيد شمس الدين مجروح زوی دی.

نيکه يې سيد حضرت شاه ديني عالم او د (تيرگرو په پاچا صاحب مشهور و).

بهاؤالدين مجروح د ۱۹۲۸م کال د فبرورۍ په يوولسمه د کونړ ولايت د اسمار ولسوالۍ په شينکورک کلي کې دې نړۍ ته سترگې وغړولې او د خپل پلار تر سرپرستۍ او روزنې لاندې رالوی شو.

سيد بهاؤالدين مجروح لومړنۍ زده کړې د شينکورک کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي ادب ځينې مشهور کتابونه لکه: گلستان، بوستان او سکندرنامه يې ولوستل. څه موده وروسته له خپل پلار سره کابل ته راغی، څرنگه چې بهاؤالدين کلاسيک ادبيات لوستلي وو او پر ليک لوست ډېر ښه پوهېده؛ نو د ۱۳ کلنۍ په عمر د استقلال لېسې په څلورم ټولگي کې شامل شو. په ۱۹۵۰م کال کې د دغې لېسې د فلسفې له څانگې څخه په لومړۍ درجه فارغ او د هغه وخت د دولت له خوا د لوړو زده کړو د بشپړتيا لپاره فرانسې ته ولېږل شو.

په ۱۹۵۱م کال د فرانسې د (سوربن) پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې شامل شو او په همدې پوهنتون کې يې خپلو زده کړو

ته دوام ورکړ. بیا یې له ۱۹۵۲-۱۹۵۸م کال د فرانسې د مونت پیلیه (Montipiller) پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي د فلسفې، ارواپوهنې او اجتماعیاتو په څانګه کې لسانس واخیست. په همدې دوره کې یې وکړای شول، چې د الماني ادبیاتو دوه سمستره په مونشن او هامبورګ او د انګرېزي ادبیاتو دوه سمستره په انګلستان پوهنتون کې تعقیب کړي. په دې توګه پر پښتو- دري ژبو سربېره له فرانسوي، الماني او انګرېزي ژبو سره هم بلد شو.

شهید مجروح په عربي ادبیاتو کې هم ښه لاس درلود. د ۱۹۶۴م کال په وروستیو کې یې په غربي المان کې د کلتوري ریاست ترڅنګ د خپلې ډاکټرۍ لپاره کار پیل کړ. په ۱۹۶۸م کال کې یې د "مونت پیله" له پوهنتون څخه د فلسفې په څانګه کې ډاکټري واخیسته او په ۱۹۶۹م کال بېرته هېواد ته راستون شو.

له راستنېدو سره سم د کابل پوهنتون په ادبیاتو پوهنځي کې استاد، بیا مرستیال او ورپسې د همدې پوهنځي د رئیس په توګه وټاکل شو. له ۱۹۶۳-۱۱۹۶۴م کال پورې یې د کاپیسا ولایت د والي په توګه دنده اجرا کړه. بیا د څه مودې لپاره فرانسې ته ولاړ. له ۱۹۶۹-۱۹۷۲م پورې د دوهم ځل لپاره د کابل پوهنتون د ادبیاتو په

پوهنځي کې استاد شو. په همدې دوره کې نوموړی د پوهنځي
انتخابي رئیس وټاکل شو او له ۱۹۷۲-۱۹۷۳م پورې د افغانستان د
تاریخ ټولني رئیس و.

له ۱۹۷۳-۱۹۷۸م پورې یې د درېم ځل لپاره د کابل پوهنتون د
ادبیاتو په پوهنځي کې د استاد او د فلسفې څانگې د مشر په توگه
دنده اجرا کړه. د ۱۹۷۸-۱۹۷۹م کلونو په دوران کې استاد او
ورسره د علمي او ادبي خپرونو قلمي همکار و. په علمي او ادبي
حلقو کې یې د آثارو تود هرکلی کېده او د یوه ښه لیکوال او شاعر
په توگه پېژندل شوی و.

سید بهاوالدین مجروح پر رسمي دندو سربېره د ۱۳۳۸ل کال
په حمل کې د وږمې مجلې په کتونکې ډله کې شامل شو او د
همدې کال د زمري له میاشتې څخه د ۱۳۳۹ل کال د تلې تر میاشتې
پورې په افتخاري ډول د وږمې مجلې درېم مسوول مدیر و.

کله چې په افغانستان کې د غوايي کودتا وشوه؛ د نورو
افغانانو په څېر پوهاند مجروح هم د هېواد پرېښودو ته اړ شو او
د ۱۹۸۰م کال د فرورۍ په ۱۲مه نېټه د پښتونخوا پېښور ته مهاجر
شو. د هجرت پر مهال په پېښور کې د مجاهدینو د جهادي هلو

ځلو په څنگ کې د فرهنگي کار تشې ته متوجه شو؛ نو د "افغان اطلاعاتي مرکز" په نامه يې يوه اداره پرانيستله، چي وکړای شي نړيوال د افغانستان له دننه حالاتو څخه خبر او د افغان مظلوم او مسلمان ملت په مقابل کې د روسانو او د هغوی د پلويانو ظلمونه نړيوالو ته په ډاگه کړي.

د دې مرکز له لارې يې په نړيوالو کنفرانسونو کې د افغانستان په نظامي، سياسي، اقتصادي او اجتماعي حالاتو تبصرې او تحليلونه کول. افغان اطلاعاتي مرکز د مياشتني انگليسي خبري بولتن له لارې دغه کار ته ملا وتړله، چې په دې سره افغان جهاد ته رښتيني او ويانده ژبه پيدا شوه، د جهاد اصلي څېره نړيوالو ته وځلېده او د ناسمو تبليغاتو او قهرمان جوړونې بازار يې مات کړ. دغو هلوځلو تر ۱۹۸۸م کال پورې دوام وکړ.

مجروح يوازي په دغه بولتن بسنه ونه کړه بلکې د کتابونو او مقالو په خپرولو او هم يې په اروپا او امريکا کې د کنفرانسونو په ورکولو پيل وکړ. د دۀ ټوله هڅه دا وه چې د نړۍ بېلابېل ولسونه په دې متيقين کړي، چې روسانو د افغانستان د متدينو او هېوادپالو

خلکو پر ټولو بشري حقوقو پښې ايښې دي، له بين المللي حقوقو څخه يې تېرى او پر يوه ازاد او مستقل هېواد يې يرغل کړى دى.

د شهيد پوهاند مجروح آثار که د کميت له مخې ټيټ دي؛ خو د کيفيت له مخې خورا لوړ دي. په افغاني ټولنه کې به د ادبي او فلسفي اړخونو له مخې د هغه د آثارو غوندې نور ډېر لږ وموندل شي. د هغه د هر اثر په هر سرليک او هر پاراگراف ځانگړى او مستقل اثر ليکل کېدای شي. په افغاني ټولنه کې د هغه د ټولو چاپي آثارو ډېر تود هرکلى شوى دى، خو پر افغاني ټولني سربېره په بهرنيو هېوادونو کې هم ډېر مينه وال لري او ځينې يې بهرنيو ژبو لکه فرانسوي او الماني ته ژباړل شوي هم دي.

د افغانستان نوميالى څېړونکى او فرهنگي شخصيت استاد حبيب الله رفيع د شهيد مجروح په اړه وايي:

ډاکټر بهاؤالدين مجروح، خداى دې يې وبخښي، د افغانستان يو نامتو فيلسوف و، واقعاً ژور فکر يې درلود او د افغانستان د ټولني ژوره مطالعه يې کړې وه. "ازدهاى خودى" چې يې ليکلى په دې کې د راتلونکو پېښو وړاندوينه شوې ده. لومړى ټوک يې په ظاهرشاهي دوره کې ليکلى، چې د داؤدخان په اړه وړاندوينې

د وطن معماران

لري. دوهم ټوك يې د داؤدخان په دوره كې ليكلې، چې د كمونستي دورې په باره كې وړاندوينې لري او وروستي ټوكونه يې په پېښور كې ليكلي، چې د افغاني ټولني وروستي گډوډۍ په كې انځور شوي دي.

مجروح د افغاني ټولني په نبض پوه و او د ټولني له حالت نه يې برداشتونه كول او په خپلو يادښتونو كې يې ليكل. زه ډېر درناوی ورته لرم، واقعاً د افغانستان د ټولني ډېر لوی پېژندونکی او د دردونو انځورونکی و. د پېښو په برخه كې يې

ښه قضاوت کړی دی. شاعري یې همداسې ده، ازاده شاعري یې کړې ده. د ډېرو مسایلو په اړه یې په خپله شاعری کې داسې خبرې کړي دي، چې هغه نور شاعران نه لیکي؛ خو هغه راوړي دي. د داؤدخان په باره کې هم شعر لري او په وطن کې د کودتاگانو په اړه هم وړاندوینې لري.

ما له نږدې ډېر ورسره لیدلي او یو وخت ورسره ما کار هم کاوه. د کار په برخه کې هم ده د وطن لپاره ډېرې هیلې درلودې، د همدې لپاره ده ولایت هم منلی و. یو وخت دی والي و، د پوهنتون رئیس هم و او د تاریخ انجمن رئیس هم. هر ځای ته چې تللی خدمت یې کړی او د افغانستان د خلکو لپاره یې فکر کړی او دا فکر یې په لیکنو کې منعکس کړی دی.

له همکارانو سره د ښه چلند په اړه یې ښاغلی رفیع وايي:
له همکارانو سره یې چلند عادي و، د کتاتورانه او آمرانه مسایل په کې نه وو. د کار په باره کې یې پوښتنه کوله، کار یې کاوه او کار یې غوښته. د کار کولو سړی و، له کار سره یې مینه درلوده؛ نو په دې اساس یې له همکارانو سره هم مینه وه او هغوی هم غوښته چې له ده سره د ټیم په حیث کار وکړي.

د شهید مجروح رامعلوم آثار دا دي:

۱. ازدهای خودي (په شپږو دفتر او درې ټوکو کې)
۲. ځانځاني بنامار
۳. د جبر او اختیار دیالکتیک
۴. اجتماعي احساس د الفرد ادلر په روانشناسۍ کې د ماسترۍ تیزېس
۵. د ځان تریبه زمور په روانشناسۍ کې
۶. د بنمن وپېژنئ
۷. صوفي او نوې دنیا
۸. زردشت وویل داسې
۹. پیام صوفي بت شکن به بت پرستای قرن ۲۰
۱۰. بودا چنین گفت
۱۱. سید جمال الدین و برخورد شرق و غرب
۱۲. منازل السایرین یا صد میدان حکیم سنایی
۱۳. نا آشنا سندري
- ۱۴.

Afghan Intellectuals in Exile: Philosophical & Psychological Dimentions

د ۱۹۸۸م کال د فرورۍ په ۱۱مه نېټه په پېښور کې پردیپالو افغانانو د پېښور په شاهین ټاون کې په خپل کور کې شهید کړ. لیکوال شاه محمود میاخېل چې هغه وخت په پېښور کې د امریکا غږ رادیو سره خبریال و او د شهید بهاؤالدين مجروح سره په یوه کوڅه کې اوسیده وایې چې په دې وخت افغان اطلاعاتي مرکز په پاکستان کې د افغان مهاجرینو یوه سروې خپره کړه چې اويا سلنه افغانان د پېښور له مشرانوڅخه ناراضه وو او د پخواني پاچا ظاهرشاه د راتگ طرفدار وو. د افغان اطلاعاتي مرکز دغه سروی د پاکستان حکومت او ځینو جهادي مشرانو لپاره د منلو وړ نه وه او ویل کېدل چې همدا سروې د دې باعث شوه چې پوهاند ډاکټر بهاؤالدين مجروح په ډېره بې رحمانه توگه په داسې حال چې د کور دروازه یې پخپله بېرته کوله، د نامعلومو کسانو له خوا وویشتل شو. د نوموړی جسد لومړی د ده له کور سره نږدې د شاهین ټاون په هدیره کې خاورو ته وسپارل شو او بیا د خپل پلار له جنازې سره هم مهاله راوړل او د کونړ په شین کورک کې په خپله پلرنۍ هدیره کې خاورو ته وسپارل شو.

ځانگړې کارنامې:

- د سره بنکېلاک پر وړاندې د افغان ملت اتلولۍ ته ځير شو، چې سرښندۍ دوی کوي؛ خو رهبران يې په وينو سوداگري کوي، نو جهاد ته يې يوه رښتيني او گويا ژبه پيدا کړه او د انگرېزي بولتن په خپرولو سره يې د افغان جهاد اصلي څېره نړيوالو ته وښوده.
- په پېښور کې د هغه دفتر د مهاجرو استادانو، عالمانو، پوهانو او ټولو روڼاندو د راټولېدو او د جهاد او هېواد په اړه د زړه خوالو ځای و.
- زړور او باثباته انسان و، لکه ونه مستقيم پر خپل مکان و، له مرگه ونه ويرېده او د ژوند تر پای د افغان ولس تر څنگ پاتې شو.

وايي ښه وکړه او په درياب کې يې واچوه
د دې متل پر مفهوم په بیره پوهېدل يو څه ستونزمن کار دی؛
خو چې کله چې پرې ښه سوچ وشي؛ نو هاله يې انسان په ژورتيا
پوهېږي او دا درک کوي، چې د انساني ژوندانه د هوساينې او
سپېڅلتيا لپاره په کې څومره ښېگڼې نغښتې دي. پر دې سربېره که
په ټولنه کې هم په عملي توگه د ښو کولو او شاه غورځولو يا
هېرولو بهير ته ځير شو؛ نو ډېرو اشخاصو ښه کړي؛ خو د هغو په
مقابل کې يې د ځان ستايلو او راځلولو هيڅ هڅه نه ده کړې. آيا
فکر کواست چې دغه ډول اشخاص به هماغسې بې نومه او بې
نښانه پت پاتې شي؟!

نه هيڅکله نه! د هغو کارنامې، ټولنې ته د هغو خدمتونه، د
ټولنې پر وړاندې د هغو ژمنتيا او رښتينولي هغه توکي دي، چې

هغوی یې د ټولنیز درنښت وړ گرځولي، ټولنیزې حافظې ته یې سپارلي او تل به یې نومونه له ټولنې سره ژوندي او خوندي وي.

له دغه ډول اشخاصو څخه یو هم **روشندل خان** و. روشندل خان د کرنل احمدشاه خان زوی او په ۱۲۹۴ل کې د وردگو د جغتو ولسوالۍ په گوڼده کهول کې زېږېدلی دی. پلار یې پر دغه مهال د غزني د توپچي قوماندان و، چې د منگلو او ځدرانیو په پاڅون ځپلو کې یې په مېرانه ونډه اخیستلې وه.

روشندل خان لومړنۍ زده کړې په جوماتونو کې کړې دي او خپل لومړنی ماموریت یې پر ۱۳۱۸ل د ننگرهار ولایت په ډکه کې پیل کړی دی. هلته د شفر مامور و. هغه د څلوېښت کلن ماموریت په دوران کې بېلابېلې دندې درلودلې دي لکه د قبایلو په ریاست کې ماموریت، د خوشحال خان لېسې مدیریت، د خوست حاکم اعلی، د گرشک حاکم اعلی، د جوزجان حاکم اعلی، د غزني والي، د ارزگان والي، د بدخشان والي او نورې.

روشندل یو قومي او ملي شخصیت و. په قومي رمزونو او دودونو پوه او ځیرک انسان و. کله چې به د دندې پر مهال له ځینو پېښو سره مخامخ شو او په حکومتي چوکاټ کې به یې حل

ناشونی یا ستونزمن و، نو سمدواره به یې په قومي او عنعنوي بڼه د هغو د حل هڅې پیلولې.

روشندل خان ډېر ځیرک، متدین، ملي او خادم افغان و. کله چې د ۱۳۳۸ل شاوخوا هغه خوست ته د حاکم اعلیٰ په توګه لاړ؛ نو لومړی یې د خوست ټولو سیمو ته سفرونه وکړل. ولسونه او قومي سپین بریږي یې ولیدل. د هغو ستونزې او عرضونه یې واورېدل او د هغو په رڼا کې یې خپل اجراءات پیل کړل.

هغه په خوست کې یو کال او څو میاشتې دنده درلوده؛ خو په همدغه کم وخت کې یې د یادونې وړ خدمتونه وکړل. هغه به زیاترو ځایونو کې د رغاونې او پوهنې ودې ته ډېره پاملرنه کوله. په خوست کې یې هم ځینې ویجاړ او سوځول شوي ښوونځي بیا ورغاول.

تر خوست وروسته د ګرشک د اعلیٰ حاکم په توګه وګومارل شو. په ګرشک کې یې هم پر رغاونیزو چارو او پوهنیزو ودې لاس پورې کړ. دغه مهال په ګرشک کې د هوسیو ښکار ډېر مروج و، ځینو به دغه ښکار ان د افراط تر بریده کاوه؛ نو د

هوسيو نسل هلته له سخت گواښ سره مخامخ و. روشندل خان دغه ښکار بند کړ او پر سرغړوونکو يې درنده جریمه کېښوده.

روشندل خان په گرشک کې هم يو کال او شو میاشتي تېرې کړې او بيا جوزجان ته د اعلى حاکم په توگه ولېږل شو. هغه په جوزجان کې خورا زيات کارونه وکړل. اقتصادي، زراعتي او صنعتي برخو ته يې کلکه پاملرنه وکړه او په دې ډگرونو کې يې د يادولو وړ لاسته راوړنې هم درلودې.

هغه د شبرغان ښار جوړولو چارې په نوې بڼه پيل کړې. سرکونه يې پاڅه کړل، ودانۍ يې په نوي او ښاري سيستم جوړ کړې. کومو پانگوالو چې په ښار کې د ودانيو جوړولو توان درلود، په هغو يې دا ومنله چې په شبرغان ښار کې به ځمکه حکومت ورکوي او يوه يوه وداني به په کې دوی جوړوي. په همدې پروگرام کې د آقچې، سرپل او اندخوی د واټونو په لور شاوخوا اويا ودانۍ جوړې شوې. دې کار که څه هم ځينې حساسيتونه له ځانه سره درلودل، يعنې ځينو خلکو تر کابله پورې منډې ترې ووهلې او له هغه ځايه يې د معاف کېدو امرونه

د وطن معماران

راوړل؛ خو دا هر څه د روشندل خان د قوي هوډ پر وړاندې نه شو خنډ کېدای.

د دولتي ودانيو د جوړولو لپاره د آفچې، سرپل او سنچارک له ښارواليو پور واخيستل شو او په دوو کالو کې بېرته ور خلاص شو. د مالياتو راټولونې ته زياته پاملرنه وشوه او د دولت خزانه غني شوه. د روشندل خان د حاکمۍ پر مهال شبرغان د هېواد د نورو ښکليو ښارونو په کتار کې ودرېد.

په همدې دوره کې د لویو ولسوالیو ښارگوټي هم له ښاري سیستم سره سم پراخ شول، د ساري په توګه په همدې وخت کې د سنچارک ښارگوټي نقشه پلې شوه. د دودیزو لوبو د پرمختګ او هڅونې لپاره کار وشو او په دې برخه کې د سیالیو امکانات برابر شول.

روشندل خان په جوزجان کې هم اوږد وخت پاتې نه شو،
خو په همدغه لږ وخت کې یې دومره رغاونیز کارونه وکړل، چې
پاچا د شبرغان د لیدلو پر مهال داسې وویل:

د جوزجان یوازینی تفریحی بڼ چې د روشندل خان د خدمت د نخبې په توګه تر اوسه
راپاتې دی؛ خو د اوسنیو خادمانو!! د خدمت په دوره کې خړ پر او ځنګلي شوی دی.
(وا و، نام خدا شهر شبرغان را اکنون در میان شهرهای دیگر
افغانستان په مثابه یک شهر کاملاً عصری میبینم که به زحمات
خسته گی ناپذیر والی روشندل خان در سرزمین این دشت، سبز

شده است، واقعاً باور نه کړنښت چنين شهر زيبا که با چند سال قبل آن قابل مقايسه نښت.))

د روشندل خان کارونه او فعاليتونه پر چارواکو سربېره ولس هم ستايي دي، سانجې يې په اړه ليکي:

((حال بايد مردم شهيد پرور شبرغان انتظار زماني را بکشند که تا مادر وطن گرامي شان چون قبل فرزندان ديگري به مانند سيد آقاخان حاکم کلان، عبدالجبارخان حکمران، روشندل خان وردگ حاکم اعلي، انجينر احمد الله والي، عبدالرازق صاعد منشي و غيره خدمتگاران صديق و دلسوز شبرغان دوست را تقديم جامعه نمايد، تا آنان به مثل اسلاف پيشين دولتمدار خویش بمنظور کار و خدمت به شبرغان بيابند و اين شهرک خاک باد را آباد و يکبار ديگر از بيخ و بن ساخت و ساز نمايند.))

د روشندل خان او د هغه د کارونو انځورونه لا اوس هم د خلکو په سترگو کې اوږي راوړي. د شبرغان د لغمانيو د کوچي مخامخ يو اوسېدونکی حاجي نبي خان هوتک يې په اړه وايي:

په شبرغان بنار کې لغمانیو کوڅې ته مخامخ حاجي نبي خان هوتک
((دا آبادی چې اوس دي، دغه نقشه د روشندل خان د وخت
ده. دلته هيڅ شی نه وو، د اوسنی بناروالی په ودانیو کې دوه
خونې وې، ولایت هلته و، نور هيڅ شی نه وو. دغه چې اوس
ورته قصر وايي دا د سرپل بندر هغه وخت و؛ خو نورې آبادی نه
وې. دا نقشه هغه ويستی او هغه تطبيق کړې ده.

هغه د قانون په پلي کولو کې ډېر تکړه والي و، په ټولو يې قانون يو ډول پلي کاوه. غلام رسول پرمخ هم دلته ښه خدمت کړی، هغه په ميمنه کې هم والي و.

روشندل خان يو آرام سړی و، هر کس يې شعبي ته آزادانه ورتللای او خپله عريضه يې وړاندې کولای سوه. هغه وخت دلته خانان وو، بايان وو، ښه خلک وو، روشندل خان له ټولو سره ښه گوزاره کړې ده. که د شبرغان له کوچني هم پوښتنه وکړې زياتره يې پېژني.))

روشندل خان تر جوزجان وروسته غزني ته د والي په توگه ولېږل شو. وايي چې هغه غزني ته ورسېد؛ نو د جمعې ورځ وه، هغه د جمعې لمونځ د موی مبارک په جومات کې له خلکو سره ادا کړ؛ خو جومات ډېر تنگ و؛ نو هغه تر هر څه د مخه د غزني د جوماتونو د ودانولو او پراخولو کار پيل کړ. د جمع اولياء، شلگر دروازي، شمس بابا، شهرنو، بهلول دانا، حکيم سنایي، علي لالا، سلطان محمود غزنوي او خواجه بلغار ولي د جوماتونو د رغاونې کارونه يو په بل پسې پيل شول. بيا يې د غزني د جامع جومات ډېره هم کېښوده.

هغه په غزني کې د جوماتونو پر رغولو سربېره د ولسونو تر منځ هم د يوځايوالي هڅې وکړې، اختلافات يې ختم او ولسونه يې سره متحد کړل. په قومي جرگو مرکو کې به يې په خپله هم گډون کاوه.

له غزني څخه د ۱۳۴۳ ل کال د زمري په ۱۵ مه ارزگان ولايت ته تبديل شو. د روشندل خان په دوره کې د ارزگان مرکزيت ترينکوټ ته رابدل شو. د نورو ولايتونو په څېر يې په ارزگان کې هم سرکونه وغځول، له سيندونو يې لويې ويالې رابېلې کړې، د کرنې سکتور ته يې وده ورکړه او قومي شخړې يې پای ته ورسولې.

له ارزگان څخه بدخشان ولايت ته تبديل شو. د والي په توگه يې په بدخشان کې څلور کاله دنده ترسره کړه. روشندل خان په بدخشان کې هم اخلاصمندانه او د يادونې وړ کارونه وکړل. هغه داسې ستونزمنو ځايونو ته سرکونه وغځول، چې تقريباً هلته يې غځونه ناشونې اټکل کېده. تر هغه د مخه په بدخشان کې سرکونه ډېر محدود وو او ډېرو ځايونو کې د کابل- بدخشان تر منځ سرک هم ستونزې درلودې. هغه په بدخشان کې ډېر پلونه هم جوړ کړل.

له بدخشان څخه د ۱۳۵۰ل کال د وري په ۱۳مه نېټه یو ځل بیا غزني ته د والي په توګه ولېږل شو. په غزني کې تر یو کال تېرولو وروسته پکتیا ته تبدیل شو او څلور کاله یې د پکتیا د والي په توګه دنده تر سره کړه. تقریباً د ده د ماموریت په وروستیو کې شاهي نظام په جمهوري بدل شو.

تر جمهوري نظام وروسته د ډیموکراتیک نظام پر مهال د ۱۳۵۷ د غوايي پر ۳۰مه هغه ونيول او شل میاشتې بندي کړی شو. هغه د قوي هوډ څښتن و، د بند پر مهال یې هم قلم وچ نه شو او هلته یې په زندان کې د (بیست ماه در زندان پلچرخي) په نامه کتاب وکېښ.

روشندل خان د هېواد پر فزیکي رغاوې سربېره فرهنگي رغاوې ته هم ژمن و، د یو خدمتګار چارواکي تر څنګ یو فرهنگپال چارواکی هم و. هغه یو شمېر کتابونه هم کښلي دي. په ۱۵۴۸مخونو کې یې د خاطراتو د دفتر په نامه د خپل ژوندانه خاطرات کښلي دي، چې د افغانستان د شاوخوا یوې پېړۍ ټولې سیاسي او اقتصادي کورنۍ او بهرنۍ پېښې یې په کې خوندي کړي دي. د هغو پنځه ولایتونو (خوست، ګرشک، شبرغان، غزني او

ارزگان) په نامه يې کتابونه کښلي، چې دندې يې په کې اجرا کړې وې. د پښتونستان د تاريخ او جغرافيه او د بلوچستان په اړه يې هم ځانگړي کتابونه ليکلي دي.

پر ليکوالۍ سربېره هغه د شاعرانو په کتار کې هم راځي، چې شعري ټولگې يې شته دي.

روشندل خان په ۱۳۳۹ل کې د صدراعظم محمداؤدخان له خوا په درېيمه درجه ستاينليک نازول شوی دی. په ۱۳۴۱ل کې د شاهي فرمان پر بنسټ د ستوري درېيمه درجه نښان ورکړی شوی. په ۱۳۴۱ل کې د شاهي فرمان له مخې د مينه پال درېيمه درجه نښان ورکړی شوی.

په ۱۳۴۳ل کې د شاهي فرمان پر بنسټ د کرنې نښان ورکړی شوی دی. په ۱۳۴۶ل کې د شاهي فرمان پر بنسټ د ستوري دويمه درجه نښان ورکړل شو. په ۱۳۵۵ل کې د جمهوري فرمان پر بنسټ د جمهوريت نښان ورکړی شو.

ځانگړې کارنامې:

➤ د والي په توگه يې خپل گران هېواد ته تر ټولو زيات خدمت کړی دی.

➤ په هر ولايت کې يې داسې خدمتونه کړي، چې تر اوسه يې لا نخښې پر ځای پاتې دي.

➤ د دولتي قوانينو تر څنگ په ولسي قوانينو هم ښه پوهېده او په ولسي جرگو يې ډېرې ستونزې حلولې.

➤ لا هماغه مهال د عامه ساعتېرۍ او تفريح ځايونو د جوړولو پر اهميت پوه و، ځکه يې د شبرغان د شمال لوېديځ په اوه كيلومترۍ کې په ۴۰۰ جريبه ځمکه کې د ځنگل باغ په نامه بڼ جوړ کړ.

خدايه څه شو هغه ښکلي ښکلي خلق
په ظاهر په باطن سپين سپيڅلي خلق

کميني، مؤدبتيا، منورتيا، زړه سواندي، رښتينولي او خدمت يې
په خټه کې اخښل شوي وو. همدا ورته د خپل باديانته او سپيڅلي
پلار څخه په ميراث پاتې وو. پلار يې هم د سيمې يو مشهور
روحاني او مخور شخصيت و، چې لا تر اوسه يې نوم د ډېرو سپين
ږيرو پر خولو دی.

هغه له ټيټو دولتي دندو تر لوړو دولتي دندو خورا اوږد
وخت هېواد او هېوادوالو ته خدمتونه وکړل؛ خو په خپله سپينه
روحاني لمنه يې هيڅ ډول تور داغونه ونه لگول. دا هغه څه وو،
چې دی يې د هېوادوالو په زړونو کې ځای کړ.

دا شخص **عبدالهادي خلیلی**، د مولوي فقیر الله (په صاحب الحق مشهور) زوی، د مولوي صابر الله لمسی او د مدیح الله کړوسی دی.

خلیلی پر کال ۱۳۱۳ ل د کونړ ولایت د شوکی د دېوه گل درې د چمبېل کلي په یوه عالمه او روحانی کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې له خپل پلار او د کورنۍ له نورو غړو څخه کړي دي. په کال ۱۳۳۳ ل کې د کانکور ازموینې له لارې د کابل په عربي دارالعلوم کې شامل او په ۱۳۴۰ ل کې ترې په عالی درجه فارغ شوی دی.

تر فراغت وروسته په کال ۱۳۴۱ ل کې د مطبوعاتو د مستقل ریاست د کورنیو خپرونو په لوی مدیریت کې د مسلکي غړي په توګه وګومارل شو. تر یو کال ماموریت وروسته د نجات یا اوسنۍ امانی لېسې ښوونکی شو. درې نیم کاله په نوموړې لېسه کې د هېواد د بچیانو پر روزنه بوخت و، بیا یې د کونړ د اسعدآباد په عمرخان منځني ښونځي کې د ښوونکي او سرښوونکي په توګه دنده اجرا کړه. کله چې شهید میوندوال د خپل صدارت په وخت کې کونړ ته راغی؛ نو د عمرخان د منځني ښونځي د ترانې ټیم د ارواښاد خلیلي له خوا ویل شوې ترانه وویل. د وخت د

صدر اعظم له خوا د ارواښاد خلیلی کارونه وستایل شول او خلیلی په غوښتنه د عمراخان منځنی ښوونځی لېسې ته لوړ کړای شو.

یو څه موده وروسته خلیلی د نرنگ د منځني ښوونځي د امر په توگه وگمارل شو. دا ښوونځی هم د خلیلي په هلوځلو لېسې ته پورته شو. خلیلی پر ۱۳۴۹ل په لویه څارنوالۍ کې د څارنوال په توگه وگومارل شو. وروسته یې د چاردهي ولسوالۍ د څارنوال او بیا یې د کونړ، میدان- وردگو، لغمان، کندوز او ننگرهار ولایتونو د څارنوالۍ د رئیس په توگه دندې ترسره کړې دي. له ۱۳۶۵- ۱۳۶۹ل پورې یې د افغانستان د لویې څارنوالۍ د لومړي مرستیال په توگه دنده ترسره کړه. د مرستیالۍ ترڅنگ د افغانستان د اساسي قانون د شورا غړی هم و.

د ډاکټر نجیب الله د حکومت تر راپرځېدو وروسته په پېښور کې د آریانا پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي استاد شو. ارواښاد عبدالهادي خلیلی په ۱۳۹۰ل کې د کابل بانک قضیې د تصفیې د مدیر په توگه د افغانستان بانک او نړیوال بانک له خوا وگومارل شو. تر ۸ میاشتو دندې وروسته د ځینې سیاسي فشارونو

د وطن معماران

له امله له دندې گوښه کړې شو. په دې تصفیه کې د ارواښاد خلیليزې فعالیتونه د ځانگړې ستاینې وړ دي، چې ځینی یې د ۱۳۹۱ ل د تلې په ۲۷ مه د یوه رپوټ په ترڅ کې د جمهوري ریاست مقام ته وړاندې کړي وو او یوه کاپي یې د خبریالانو په واک کې هم ورکړې وه.

ارواښاد خلیلی د ارواښاد نصیرالله مومند په یادغونډه کې

د کوز کونړ ولسوالۍ یو سپین بریږی شیخ محمدحسن د

خلیليزې په اړه وايي:

شيخ محمد حسن له سيد امرالله امېد سره د مرکې پرمهال

((د خلیليزي په خټه کې کرم، شجاعت، مینه او پاکوالی اخېستل شوي وو. د غریبانو او مظلومانو مگرتیا یې کوله او ظالم ته یې تل په بد نظر کتل. د عدالت او انصاف پر مهال یې د خپل او پردي هیڅ پروا نه ساتله. خلیليزی ځیر پښتون، عالم، قومي مشر او جرگه مار انسان و. خبرو به یې پر خلکو ډېر اثر درلود. د چا د زور او زر تر تاثیر لاندې نه راته. د خپلوی په پاللو کې بې مثله و.))

عبدالهادي خلیليزي ته درې مطبوعاتي جایزې ورکړل شوي، د افتخار دوه مډالونه، د خپلواکۍ د شپېتمې کليزي نښان او د غازی

امان الله خان د ستوري لور دولتي نښان يې هم تر لاسه کړی دی. پر درېيمو درجو څلورو ستاينليکونو هم نازول شوی دی. څو ځله پر نقدي مکافاتو اخیستو هم بريالی شوی دی.

دا لومړني ښوونځي د ارواښاد خلیليزي په هلوځلو تأسیس شوي دي: د دېوه گل د چلس، د اسعدآباد د هېوال، د چنار، د برگمټال د آپسي، د نورگل د ارېت، د غازي آباد، شوماش، اسعدآباد او د څپري لومړي ښوونځي. لېسو ته د عمراخان او نرنګ د منځنيو ښوونځيو ارتقا هم د خلیليزي د هلوځلو محصول دی.

ارواښاد خلیليزي د لويې څارنوالۍ په استقلاليت، د ستاژ د کورس په تأسیس، د کریمنال تخنیک ادارې په تأسیس او د څارنوالۍ اداري او مسلکي تشکيلاتو په لوړولو کې هم د یادولو وړ هڅې کړې دي.

خلیليزي د ایران، عراق، کوېټ او روسيې هېوادونو ته رسمي سفرونه کړي دي. سعودي عربستان ته يې هم د حج د فريضې ادا کولو په موخه د يوه ۲۵۰ کسيز پلاوي په ډله کې د حاجيانو د خدمت او لارښوونې لپاره د ځمکې له لارې سفر کړی دی.

عبدالهادي خليلزي تر لنډمهاله ادارې وروسته د لومړي ځل لپاره د جمهوري رياست څوكۍ لپاره ځان نوماند كړ.

خليلزي په علمي- سياسي شخصيت سر بېره يو ليكوال او شاعر

هم و، چې دا آثار يې چاپ او افغاني ټولني ته وړاندې شوي دي:

۱- څارنوال: په دې اثر كې د څارنوالۍ تشكيلات، د څارنوال دندې او په افغانستان او نورو هېوادونو كې د څارنوال موقف په پرتليز ډول خپرل شوی دی.

۲- بنځه په اسلام كې: د دې اثر موضوعات د بنځو په شرعي حقوقو راڅرخي او هره موضوع يې په قرآني آيتونو او نبوي احاديثو روښانه شوې ده.

۳- پوډريان او زموږ مسووليتونه: په دې اثر كې د نېشې په لاملونو، زيانونو او د مخنيوي په لارو چارو يې ښه څېړنه شوې ده.

۴- قرآن حكيم او ننني پرمختگونه: په دې اثر كې اوسمهاله پرمختگونه په قرآني آيتونو كې خپرل شوي دي.

۵- په افغانستان کې حقوقي نظام ته یو لنډه کتنه: په دې اثر کې د نورمحمد تره کي له حکومت څخه د برهان الدین رباني تر حکومت پورې په حقوقي نظام کې پر تغیراتو بحث شوی دی.

۶- په افغانستان کې بهرنۍ لاسوهنې: په دې اثر کې د امیر امان الله خان له واکمنۍ څخه د حامد کرزي تر واکمنۍ پورې سیاسي مسایل تحلیل شوي او د بهرنیو هېوادونو لاسوهنې یې څېړلې دي.

۷- د خلیلو قبیله: په دې کتاب کې یې د خلیل قبیلې شجره په منظم او مسلسل ډول راوړې ده.

۸- نجم الاولیاء: دا د محمدګلاب ننگرهاري او اروانباد خلیلي ګډ اثر دی، چې منځپانګه یې د نجم الدین اخونزاده پر ژوندانه او جهادي هڅو راڅرخي.

۹- د افغانستان د لومړیو ولسمشریزو ټاکنو بهیر: په دې اثر کې لیکوال د وروستي ټاکنیز بهیر نیمګړتیاوې په ګوته کړې دي.

۱۰- صاحب الحق (مثنوي): په دې منظوم اثر کې خلیلي د خپل پلار فقیرالله (صاحب الحق) ژوند او اصلاحی هڅې په نظم کې بیان کړي دي.

د زړه داغونه مې کم نه دي د يعقوب د زړه نه
هغه ورک کړی و خپل زوی زمانه پلار ورک شو

۱۱- ځولۍ: دا د ارواښاد خلیلي شعري ټولگه ده. خلیلي په شعر
و شاعرۍ کې ځان د ننگرهار د چپرهار د للمې د غلام رحمان
(جرار) شاگرد بولي.

۱۲- حضرت انسان ۱۳- په اسلامي قانون کې د اعدام شرایط ۱۴-
یادونه ۱۵- غزل ۱۶- گلپانې ۱۷- وطن ۱۸ او ارمان یې نور آثار دي.
د ارواښاد خلیلي ځینې ناچاپ آثار هم لري، چې دا دي:

۱- اسلامي لارښوونې ۲- د اسلام حقوقي بنیادونه ۳- اخلاق ۴- د خود
ارادیت حق (خپلواکي) ۵- جهاد او هجرت ۶- هندوستان ۷- باجوړ
۸- د مینو راز (شعري غونډ) ۹- پارېدلی احساس (شعري غونډ)
۱۰- یهودیت او نصرانیت په قرآن کې ۱۱- د شپې یادونه (د کیسو
مجموعه) ۱۲- لیلی مجنون (مثنوی) ۱۳- زما ژوند لیک او ۱۴-
ترمې اوښکې (شعري غونډ).

دا هم د ارواښاد خلیلي د نثر یوه بېلگه:

د علامه مولانا کاموي علمي مقام

په پښتو کې يوه لنډۍ ده، چې وايي:

ستا د بنايست گلونه ډېر دي

خولی مې تنگه زه به کوم کوم ټولومه

هر کور، هره سيمه، هر قوم او هره قبیله ځانگړي وياړونه او يادونه لري او راتلونکي نسلونه ورباندې فخر کوي، ياد يې تازه ساتي او حساب ورباندې کوي او دا د هر چا حق دی. بې له شکه زموږ په گران هېواد افغانستان کې د لوی ننگرهار په باب هم خاص امتيازات وجود لري او وياړونه يې له چا پټ نه دي.

د سکندر غاښونه په اسمار کې وتلي دي، چې د کونړ په ولايت کې يوه ولسوالي ده، برايدن د ننگرهار د ولايت په لاره په طورخم باندې په يو ښکر کې وتلی، مغلو په همدې لاره کې ماتې خوړلې ده. روسانو د کونړ په ولايت کې سر خوړلی دی او داسې نورې ډېرې وړې غټې شته، چې پرې وياړو.

زموږ د لوی ننگرهار په ولايت کې که کونړ په خاص ډول د سيدجمال الدين افغان ټاټوبی دی، خو د کامې ولسوالي که له يوې خوا زرخیزه او حاصل خيزه ده؛ نو په خاص ډول د ديني علماء و

مرکز هم دی، ځکه چې ډېر جيد علماء په کې تېر شوي دي، چې په مجموع کې د لوی ننگرهار لپاره وياړ دی او خلک ورباندي نازېږي. که زه په هر يوه باندي څه وایم نو بې له شکه او مبالغې چې حق به يې ادا نه شم کړای، ځکه چې زه اوس پوره روغتيا نه لرم او له بله پلوه په تفصیلي توگه د دغې سيمې د علماء و په باب کافي معلومات راغونډول ضروري دي، چې دا دواړه عوامل د دې سبب دي، چې په ځانگړې توگه يې په دې لنډ تنگ وخت کې د بري تر لاسه کول ناشونی کار گڼم؛ نو ځکه خو يوازې په دې ليکنه کې د مرحوم علامه مولانا غلام نبي کاموي رحمة الله عليه په باب يو څه ليکل وکړم. خدای دې له ما سره مرسته وکړي، چې په نسبي ډول مې د دوی حق ادا کړی وي.

ارواښاد عبدالهادي خلیلی د ورپېښې ناروغۍ له امله د ۱۳۹۴ ل کال د چنگاښ پر شلمه د روژې د مبارکې میاشت په ۲۴ مه نېټه د پېښور په یوه روغتون کې له دې نړۍ سترگې پټې کړې او د کونړ د څوکی ولسوالۍ په فقیرکوټ کې د جلال آباد- اسعدآباد د عمومي سړک تر څنګ په خپله پلرنۍ هدیره کې خاورو ته وسپارل شو.

ځانگړې کارنامې:

- امین، دیانتدار، مؤدب او سپېڅلی افغان و.
- د حق په ویلو کې یې د هیچا پروا نه کوله، خپل پردی او مقام نامقام ورته په دې ډگر کې یو ډول وو.
- اوږ وخت یې د پوهنې په ډگر کې هېوادوالو ته صادقانه خدمتونه وکړل.
- که څارنوال و؛ نو تر څنگ یې ښه لیکوال، شاعر او ادیب او فرهنګپال شخص هم و.

که له زلمونه پوره نه شوه
گرانه وطنه جینکی به دې ساتینه

یوازې اوسمهال نه ده، چې دلته او هلته د ژوندانه او هېوادني خدمت په هر ډگر کې د ټولني د مهربانه پور استازې تر سترگو کېږي؛ بلکې له ډېر پخوا راهیسې دې مهربانه او زړه سواندي پور له بنوونکیتابه تر نوایيو او پاچاهيو پورې درنې درنې او له مسوولیته ډکې دندې ترسره او د هېواد او هېوادوالو د خدمتونو ویاړمنې جوغې ورپه سر شوې دي. دا پور په ټولنه کې ډېر مهم او ډېر حساس دريځ لري. په هره ټولنه کې باید دا پور وپالل شي، مرسته او ملگرتیا یې وشي، حقونه یې ورکړی شي او نظریاتو ته یې په درنښت وکتل شي؛ ځکه د بشري تاریخ په اوږدو کې همدې

پور په خپله نرمه غېږه کې پیغمبران، امپراتوران، واکمنان، نوابغ، عالمان او د ټولني هر پور روزلی دی. بنځینه پور ته که د روزنیز بهیر د مخکښ ویاړ ورپه برخه دی؛ نو غوره او سالمې مشاورې هم پاتې شوې دي. ښې معقولې او گټورې مشورې یې هم ورکړي او مشورو یې رغنده او سالمه گټه هم درلودلې ده.

په افغاني ټولنه کې تر اوسه دې پور ته هغسې پام نه دی شوی، لکه چې لازمه ده؛ خو له نېکه مرغه چې بېخي له پامه هم نه دی غورځول شوی. ځینو خو یې په خپل همت او مېړانه د هېوادني خدمت په بېلابېلو ډگرونو کې ځانونه داسې راځلولي چې هېواد او هېوادوال به پرې تل ویاړي. زموږ په ټولنه کې ځینې داسې ښځې هم شته چې د کورنیو چارو د سمبالښت تر څنگ یې په مهمو دولتي څوکیو هم کار کړی دی.

جنرال خاتول هم له دغو ښځمنو څخه یوه ده، چې د افغانستان د هوایي ځواکونو د پراشوت په برخه کې د کار اوږده مخینه لري.

جنرال خاتول د روانې لمړیزې پېړۍ د درېیمې لسیزې په وروستیو کې د کابل په زاړه ښار کې د سردار محمدعثمان

محمدزي کره نړۍ ته سترگې غړولي دي. لومړنۍ زده کړې يې په مستوره غوري او بي بي حليمه کې بشپړې او بيا په ۱۳۵۸ل کې د کابل له آريانا لېسې څخه فارغه شوې ده. بيا د حقوقو او سياسي علومو په پوهنځي کې شامله شوه؛ خو دا پوهنځي يې همداسې په نيمه کې پرېښود او له خپلې لېوالتيا او خوښې سره سم يې د هوايي ځواکونو په پراشوتو کې د لسانس تر کچې زده کړې وکړې. خاتول وايي: زه يوه ورزشکاره وم او په هغه وخت کې نورو مسلکونو زما دا تنده نه شوه خړوبولای؛ نو زما لپاره ښه مسلک همدا و.

خاتول په همدې څانگه کې د ماسټرۍ ديپلوم هم تر لاسه کړی او په ۱۳۶۳ل کې يې د افغانستان په پوځ کې د پراشوت په برخه کې پر کار پيل کړی دی. جنرال خاتول وايي: په دې لاره کې مې ډېر کړاوونه گاللي دي؛ خو ډېره بده خاطره مې داده چې د ډاکټر نجيب الله په دوره کې يوه ورځ زما پراشوت چا قصداً جر کړی و، نه پوهېږم چې ولې خو که رقابت هم وي بايد رقابت اخلاقي ښه ولري.

د یوې مور په توګه ویاړم، چې لږ تر لږه خو مې د خپل هېواد
پاره د یو پوځي شخص په توګه خدمت کړی دی؛ خو په دې دندې
کې مې له خپلې مور سره ډېر ظلم کړی؛ ځکه کله چې به ما په
پراشوتي تمرین کې ځان راغورځاوه، نو مور به مې بيمارو
(بي بي مهرو) یا بلې ټپي ته ختله چې ما وګوري چېرته رالوېږم او
ژوندی پاتې کېږم که نه.

خاتول وايي: زما مور هم تعلیم یافته وه او کورنۍ مې هم ډېره
روښانفکره وه؛ نو زما په روزلو او هڅولو کې مې د مور او
کورنۍ ډېره ونډه وه.

خاتول وايي: زه نه غواړم ووايم چې د کوم ځای يم، ځکه
پښتنه يم، افغانه يم، مسلمانه يم؛ نو دا کفایت کوي او هر چېرته
چې يم، د هماغه ځای يم، افغانستان ګرده زما کور دی. زه پر خپله
ژبه، پر خپل قوم، پر خپل ملي لباس او کولتور ډېر ویاړم. په ملي
لباس کې څو ځله په پراشوت کې هم را کوزه شوې يم.

خاتول له خپل مسلک سره زښته زیاته مینه لري او په دې
برخه کې یې ځان ان تر نړیوالو سیالیو رسولی دی، هغه وايي: په
لسګونو مډالونه مې تر لاسه کړي دي او له نړیوالو اتلانو سره مې

هم دوستانه سيالی ترسره کړې. په لسگونو ستاينليکونه او کپونه هم راکړی شوي دي.

جنرال خاتول په ۱۳۸۴ل کې د نړۍ د اتلې ښځې لقب هم

گټلی دی.

دا پوځي مېرمن له ټولو افغان ښځمنو غواړي، چې يوازې د کور چارو په سمبالښت بسنه ونه کړي، بلکې تر کور بهر د خپلو وروڼو په څېر کار وکړي او ترڅنگ يې د خپلو کوچنيانو روزنې ته کلکه پاملرنه وکړي.

جنرال خاتول وايي:

د گران هېواد راتلونکې به د همدغه پور په لاس کې وي او که خدای مه کړه سم ونه روزل شي؛ نو د هغه مهال افغانان به هم د جهل او ناسمې روزنې له امله زموږ په څېر په کړاونو او ناوړينو کې ښکېل وي.

خاتول د علم او پوهې او په ټوله کې د ترقۍ لوړ پور ته د نرينه و رسېدل هم د ښځمنو له برکته بولي، په دې اړه يې په ځانگړي دفتر کې دا لوړپيغامه شعار څرېدلی دی:

مرد از دامن زن به معراج ميرسد

خاتول يوه مدبره او د وخت له روا غوښتنو سره ځان عياروونکې مېرمن ده. هغه د طالبانو پر مهال د نورو افغان ښځمنو په څېر پر سکوی او خياطي بوخته وه؛ خو کله چې ورته بيا د خپلې مسلکي دندې لاره هواره شوه؛ نو بيا د افغانستان له اتل پوځ سره مله او تر اوسه پورې د هېواد پر ژغورنه او ساتنه بوخته ده.

جنرال خاتول وايي: کله چې له الوتکې په پراشوت کې ځان راغورځوم؛ نو له يوه ځانگړي حالت سره مخامخېرم، ډېر خوند ترې اخلم او داسې محسوسوم لکه په اوبو کې چې لامبو وهم؛ خو ځمکې ته له رارسېدو د مخه ډېره ځير اوسم او ټول حواس مې د بدن په تعادل ساتلو بوختوم، هسې نه چې کوم هډمې مات شي.

د جنرال خاتول د شخصيت له يو بل اړخ سره زياتره هېوادوال ناشنا دي؛ جنرال خاتول شاعره هم ده، ځينې شعرونه يې ورسره خوندي دي؛ خو ځينې يې بيا د پوځي بوخت ژوند له امله ورک کړي او يا يې د دې ډگر پالو ډېر وخت نه دی موندلی.

خاتول د شعر پر هنر سربېره د يو بل هنر څښتنه هم ده. ځاني خطاطه هم ده او تر څه بريده ميناتوره هم. لاندینی شعر چې د

د وطن معماران

یوه ځانگړي وخت او حالت انځورنه په کې شوې ده؛ دا یې خپل دی، خو نه غواړي، چې د هغه حالت او ځای په اړه څه ووايي.

د پورتنی شعر میناتوري او خطاطي یې د خپلو نریو؛ خو
ځواکمنو گوتو محصول دی.

ځانگړې کارنامې:

- د افغان کمانډويي هوايي ځواکونو لومړۍ افسره ده.
- د افغان کمانډويي هوايي ځواکونو لومړنۍ جنرال ده.
- زیارکښه او پر هېواد مینه جنرال ده.

***

***

افغانستان خورا ښه استعدادونه او شخصیتونه درلودل او لا لري يې؛ له بدمرغه چې نه ترې پخوا سمه او مناسبه گټه واخیستل شوه او نه ورته اوس هغسې پاملرنه او لار هوارونه کېږي، چې باید ورته وشي. ډېر داسې انگېري، چې افغانانو په وروستیو بدمرغيو کې ملتپالنه او وطندوستي بایللې ده؛ خو لا هم داسې مړونه شته چې هېوادنۍ مینه یې په رگونو کې غورځنگونه وهي. د خپل هېواد خړې دښتې او مېرې ورته د جنت باغونه ایسي او د نورو اساطیري ډوله ښارونه ترې هېروي. له همدغسې شخصیتونو څخه یو هم **حمید هلمندی** دی.

حمید هلمندی د عبدالاحدخان زوی او د اخترمحمد لمسی دی، چې له آره د هلمند د ناوې له بارکزیو څخه دی؛ خو هلمندی وايي، چې زه د ټول افغانستان یم، ټول افغانستان زما کور او وطن دی؛ دا

چې د نیکه پلار مې له هلمنده کندهار ته له محمدایوب خان غازي سره راغلي و، چې په میوند کې یې انگریزانو ته ماتې ورکړه، له هماغه وخته په کندهار کې استوگن شو او نیکه مې په کندهار کې زېږېدلی؛ خو تر اوسه لا په کندهار کې په هلمندیو یادېږو؛ نو ځکه زه هم هلمندی تخلص کوم.

هلمندي لومړنۍ زده کړې د کندهار په مشرقي لېسه کې ترسره کړي او بیا د کندهار له احمدشاه بابا لېسې څخه فارغ شوی دی. لسانس یې په ۱۹۷۹م کې د هندوستان له ډهلي سکول اف ایکنامیکس Delhi School of Economics څخه اخیستی دی. ماسټري یې هم له همدغه ځایه په بزنس منجمنټ کې ترلاسه کړې ده. بیا یې په امریکا کې د ښار جوړولو په څانگه کې زده کړې کړي دي او هلته یې د کلفورنیا په Simi Valley of California ښار کې کورونه جوړ کړي دي؛ نو ځکه خو یې د ښار جوړولو په ډگر کې زیاتې تجربې تر لاسه کړي دي. ده دا مینه او هیله درلوده که یو وخت ده ته لاره هوارېږي؛ نو دی به خپلې تجربې په خپل هېواد افغانستان کې تطبیقوي او هماغه لاره ورته هواره شوه، چې په پایله کې یې عینو مېنه رامنځ ته او هېواد پرې ښکلی شو.

عينو زمور د هېواد يوه ننگيالی مېرمن وه، وايي چې يو مهال احمدشاه بابا د هندوستان په يوه سفر ووت، د عينو مېره هم په هغو عسکرو کې و، چې له احمدشاه بابا سره تلل. احمدشاه بابا له سفره بېرته بريالی راوگرځېد. لښکر چې يې کندهار ته رانږدې شو، شپه رادبره شوه. هغه امر وکړ چې همدلته شپه تېره کړي او سبا د ورځې په بڼه شان او شوکت ښار ته ننوځي. د مېرمن عينو مېره د شپې له خوا له نور لښکر څخه پټ خپل کور ته لاړ، د کور دروازه يې وټکوله. مېرمن عينو دروازه يې ته ورغله، ويې پوښتل: څوک ياست؟

سپاهي ځان وروپېژانده، هغې بيا وپوښتېده: څنگه راغلي؟
احمدشاه بابا څه سو؟ لښکر مو بريالی سو؟

مېړه يې وويل: که مو لښکر بريالی سوی نه وای؛ نوزه به هم
تا ته ژوندی راغلی نه وای، د پښتنو لويه سوبه په برخه ده...

عينو بيا پوښتنه وکړه: نو تاسو ولې يوازې راغلي ياست؟ نور
لښکر څه سو؟

مېړه يې ورته وويل: د بابا په امر لښکر ښار ته نږدې پروت
دی، چې سبا د ورځې په رڼا کېښې ښار ته ننوځي. زه ستا مينې
ناکرار کړم او تر هغو د مخه راغلم، اوس ژر دروازه رابېرته کړه
چې سره ووينو...

عينو ورته وويل: ته تر چا نازولی وې؟ چې ملگري دې
پرېښوول او د بابا د امر پر خلاف راد مخه سوې، ما ته راغلي! آیا
ستا نورو ملگرو ښځې نه درلودې؟ او که په سينو کې يې زړونه نه
وو؟

دا ټول وو، خو هغو نه غوښتل د بابا د امر مخالفت وکړي...
مېرمن عينو ورته کړه: که سبا نورې پښتنې مېرمنې خبرې شي،
ما ته به څه وايي؟! دا ډېر لوی پېغور دی، هيڅکله تا ته دروازه نه

بېرته کوم، څه بېرته لار سه! تر هغه زما لیدل پر تا حرام دي، چې بېرته لار نه شي او سبا د احمدشاه بابا تر بېرغ لاندې له خپلو نورو ملگرو سره یو ځای رانه سي.

مېرې د خپلې ننگيالی مېرمنې له پېغوره وشرمېده، بېرته لار خو خېمې ته نږدې څوکیدارانو ونيوه او سبا ته یې د احمدشاه بابا مخې ته وروست. څوکیدارانو عرض وکړ چې دا سپاهي له اجازې پرته د شپې کور ته تللی و.

احمدشاه بابا پوښتنه ځنې وکړه، سپاهي چې څه لیدلي او اورېدلي وو، ټول یې احمدشاه بابا ته وویل.

بابا د هغې مېرمنې پر پښتنواله او افغاني احساس باندې شاباسی ووايه. د هغې په درناوي یې د دې عسکر گناه هم وروبخنبله، مېرمن عینو ته یې یو کارېز وروباخښه چې تر اوسه د "عینو کارېز" په نامه مشهور دی. دا کارېز د کندهار ښار ختیځ ته د یو پړاو په واټن لیرې پروت دی.

نوشته دي، د هلمندي په څېر مېرني، چې د مېرمن عینو نوم ته یې نړیوال شهرت او تلپاتې بڼه وروبخنبله.

د عینو مینې ښارگوټی، چې د افغانستان په نورو ولایتونو او ان سیمه کې یې ساری نه لیدل کېږي، د نړۍ د نورو پرمختللو هیوادونو د ښار جوړونې په سټنډرډ او معیارونو برابر ښارگوټی دی. که څوک د عینو مینې ښار ته لاړ شي نو هیڅ فکر نه شي کولای، چې موږ دې په افغانستان کې داسې ښارگوټی ولرو. اوس سمدلاسه انسان ته دا فکر پیدا کېږي چې د دې ښار جوړونې تر شا هرو مرو د وطن یو فکر او یوه مینه شته دی او یو چا د دې ښار مفکوره له یو ځای نه دلته راوړې ده.

د عینو مینې ښارگوټی چې د ښار جوړونې ټول نورمونه لکه د ژوندانه چاپیریال، کانالیزېسون، تفریحي ځایونه، ښکلي سرکونه، د غریبو، متوسطو او شتمنو کسانو لپاره بېلابېل استوګنیز کورونه یې په کې د افغانستان له شرایطو سره برابر په نظر کې نیولي دي؛ ښوونځي، روغتون، کلینیکونه، تجارتي ساحې، سوداګریز مرکزونه، د فضله موادو زېرمې، ډېر ښه امنیتي تدابیر، د ځوانانو لپاره سپورتي او تفریحي کلبونه، ښکلي مېلمستونونه، هوټلونه، د هند د انډیاګېټ په څېر ښکلي دروازه او داسې نورې اسانتیاوې په کې هم په پام کې نیول شوي دي.

د عینو مینې ښارگوټی، یوازې فزیکي پرمختیا نه ده بلکې دلته د یو فکري تحول لپاره لاره هواره شوې ده، چې هره ورځ په زرهاو ځوانان او کورنۍ دا ښارگوټی گوري. کورنۍ له خپلو ماشومانو سره په امن او ډاډمنه فضا کې گرځي او د یو ښاري کلتور تربیه زده کوي.

د عینو مینې ښارگوټی د افغانستان نورو سیمو ته د ښار جوړونې یو ډېر ښه ماډل کېدای شي؛ خو د مادي ستونزو ترڅنګ د افغانستان بیروکراسي او د افغانانو زیاتره منفي لرلید تل د دې وسیله گرځي چې په افغانستان کې د دا ډول پرمختلیو پروژو مخه ونیول شي.

د دغې پروژې کار څنگه پیل شو او تر اوسه یې کوم کارونه سرته رسېدلي دي، موږ د دغې پروژې له اصلي طراح، حمید "هلمندي" سره ږغېږو، چې د دې پروژې په پلي کولو کې یې ډېرې ستونزې گاللي دي.

هلمندی وايي:

((کله چې موږ په ۲۰۰۲م کې کندهار ته راغلو، د کندهار په ښار کې ډېر زیات درملتونونه وو. که مبالغه ونه شي؛ نو د هرو لسو کسو په سر یو درملتون موجود و.

موږ متوجه شو، چې وقایوي طب ته هیڅ توجه نشته او هم د کندهار سهیل خوا ته شنې ساحي ورځ تر بلې له منځه ځي او

د وطن معماران

خلک پرې کورونه جوړوي؛ خو د کندهار ښار شمالي سيمه چې ډاگونه وو هسې بې استعماله پاتې وه. په دغه وخت کې محمود کرزي او ما غوښتل، چې د کندهار په ښار کې يو روغتون جوړ کړو. هغه بهرنی ټيم، چې له مور سره راغلی و، هغه بهرنيان هم مريضان شول؛ نو مور ته يې وويل، ښه به دا وي چې په وقايوي طب باندې کار وکړو نه په معالجوي طب باندې. ځکه مخکې له دې چې خلک مريضان شي بايد د مريضۍ مخه ونیول شي.

ښاغلی هلمندی له شاه محمود میاخیل سره د مرکې پرمهال

ما ورته وویل چې څرنګه زه په ښار جوړونې کې تجربه لرم؛ نو په ښار جوړونې باید فکر وشي. په همدې ورځ د کندهار د ښاروالۍ یو انجینر چې کریم نومېده موږ ته یې وویل چې د داؤدخان په وخت د استرالیا یانو په مرسته د کندهار لپاره یو ماسټر پلان جوړ شوی و او د ښار په شمال کې ځمکه د ښار د پراخوالي لپاره ځانګړې شوې وه، چې دغه سیمه د E زون په نامه یادېده. د سرک شمالي برخه استوګنیزه سیمه وه او سوېلي برخه یې د صنعتي پارک لپاره وه، چې شنه ساحه به له منځه نه ځي.

د کندهار والي گل اغا شېرزي په هماغه ماښام موږ مېلمانه کړي وو. موږ ورته د ښار د پراختیا په اړه معلومات ورکړل او هغه هم زموږ د دې پلان ملاتړ وکړ، چې کندهار ولایت باید ښاروالۍ ته صلاحیت ورکړي. وروسته د کندهار والي دا مسأله له مرکزي حکومت سره مطرح کړه او هغوی هم دا تایید کړه؛ خو دا پرېکړه یې وکړه چې د دې ښار جوړونه دې داوطلبۍ ته ورکړي او د ابادۍ پیسې دې د ځمکې د خرڅلاو له لارې لاسته راوړل شي. په هغه وخت کې زیاتې کمپنۍ نه وې، په داوطلبۍ کې زیاتره سیمه ییزو کمپنیو تر درېو میاشتو پورې برخه واخیستله. د

پروژې داوطلبې د "افکو" په نامه یوې کمپنۍ وگټله. مور بیا د امریکا له مشهورې کمپنۍ د Bowman Construction Company سره تماس ونيوه، چې په ښار جوړولو کې یې مهارت درلود. هلته یوې افغانې انجینرې "سهیلا" هم کار کاوه، له دې کمپنۍ سره مو قرارداد وکړ، چې د دوی لپاره د عینو مینې د ښار نقشه جوړه کړي. مور ورته له دې ځایه معلومات او ډېټا (Data) لکه د سیمې توپوگرافي، د خاورې خاصیت، د ونو د ډولونو، د خلکو د اړتیاو او کولتور په اړه او GPS کوارډینات برابرول. زیات وخت دوی په دې پلان کار وکړ، چې بالاخره په نهه میاشتو کې یې د عینو مینې ماسټر پلان او بزنس پلان جوړ کړ.

همدارنگه مور په کلفورنیا کې له یوه وړوکی بانک سره چې د OPEC په نامه یادېده د درېو میلیونو ډالرو لاین اف کرېډټ یا د پور اخیستلو موافقه وکړه او له ما څخه یې د یو بل امریکایي ملگري په شمول، چې John Howell نومېده ضمانت واخیست؛ خو مور یوازې ۱،۴ میلیونه ډالره له بانک نه پور واخیست او افغانستان ته مو رانتقال کړ. د نور پور اخیستلو اړتیا پیدا نه شوه،

ځکه موږ دلته وکړای شول، چې د عینو مېني د ځمکې له خرڅلاو نه عاید ترلاسه او د عینو مېني ماسټر پلان تطبیق کړو.))
حمید هلمندی وايي:

((چې هغه وخت د افغانستان حالات د داسې غټو پروژو د تطبیق لپاره برابر نه وو؛ نو موږ له زیاتو سیاسي او سیمه ییزو ستونزو سره مخامخ شو. لازم تعمیراتي مواد او مجرب کاریگر لکه ترکان، بناء، رنگمال، پاییکار، انجینر او داسې نور هم نه وو، چې موږ د هغوی په واسطه دا ماسټر پلان تطبیق کړی وای؛ نو د یوه مېخ لپاره به مو هم پاکستان او نورو سیمو ته سفرونه کول، چې تعمیراتي مواد پیدا او کندهار ته یې راوړو.))
حمید هلمندی وايي:

زه یو وخت په کندهار کې له پښ سره څو ځلې کښېناستم چې یوه گول گیلما له جوړه کړي؛ خو هغه ونه شو کړای چې هغسې گیلما له جوړه کړي؛ نو اړ شو چې هغسې گیلما له امریکا نه راوړي. په دې توگه زما ډېره انرژي لگېده، چې نور څنگه تربیه کړم او موږ با تجربه کارگر ولرو. زه اړ وم چې هره ورځ کارگرو ته پلان جوړ کړم او بیا یې څارنه وکړم چې دوی

خپل پلان سم تطبیقوي که نه؟ ډېر زیات کار او نظارت ته اړتیا وه، ځکه په هغه وخت کې هیڅ نه وو او فني ظرفیت ډېر ټیټ و. حمید هلمندی وایي:

چې پخوا له مور سره تقریباً زرو کسو پاکستانیانو او ایرانیانو کار کاوه؛ خو اوس له مور سره یوازې څلور کسه بهرنيان کار کوي او نور ټول کارگر افغانان دي.

دا به د افغانستان خلکو ته ډېره عجیبه ښکاري، چې د ښار ښه ډیزاین پر امنیت باندې خاص تاثیر لري. د عینو مېنه په همدې معیار جوړه شوې ده، که څه هم په سل گونو کسان له بهر نه د ښار لیدو ته راځي او یا دلته مېلې جوړوي او چکرې وهي؛ خو د عینو مېنې د ښار امنیت په اسانۍ سره خوندي وي.

عینو مېنه تر شل زره جریبو زیاته ځکه لري، چې پنځلس شپاړس زره جریبه ځمکه یې د کورونو او بلډینگونو جوړولو لپاره ځانگړې شوې او نوره یې سرکونو، شنې ساحې او تفرېحي پارکونو ته ځانگړې شوې ده. که مور لوړپوړې ودانۍ جوړې کړو؛ نو د عینو مېنې ښار د دېرش زره کورونو جوړونې ظرفیت هم لري. اوس تقریباً پنځه زره کورونه هلته جوړ شوي دي.

هلمندی وایي چې د افغانستان د نورو ښارونو ښاروالان او انجینران باید دا سیمه له نږدې وگوري او هغه تجربې چې دوی دلته په کامیابه توگه تطبیق کړي دي، په خپلو سیمو کې تطبیق کړي. د بېلگې په توگه دوی یو جوړ شوی کور په شپږ زره امریکایي ډالرو له ځمکې سره غریبو کورنیو ته ورکړی دی. دا په خپله د دغو کورنیو د ماشومانو په روزنه هم تاثیر لري، چې په یوه ښه سیمه کې لوی شي او د دغې سیمې له پرمختگ نه ښه روحیه واخلي.

په عینو مېنه کې اوس اته ښوونځي شته او نور هم په پلان کې دي. شخصي ښوونځي هم په کې شته او دولتي هم. د ملالی په نامه پوهنتون په کې شته، افغان ترک لېسه هم په کې ده. د افغان ترک د ښځو ښوونځی هم په کې فعال دی، چې په ټول افغانستان کې ساری نه لري. همدا رنگه د افغان امریکایي پوهنتون لپاره هم ځای جلا شوی دی. د عینو مېنې د ښار ترڅنگ د کندهار پوهنتون د وسعت لپاره هم ۱۴۰۰ جریبه ساحه لري، چې دا اوس یې په کې څه کار هم پیل کړی دی.

حمید هلمندی وایي دومره نجونې چې د عینو مېنې په ښارگوټي کې ښوونځیو ته ځي که مبالغه ونه شي نو هومره د ټول کندهار نورو مکتبونو ته نه ځي.

ښاغلي هلمندی وایي چې د عینو مېنې په ساحه کې د اوبو تحفظ ته ځانگړې پاملرنه شوې، چې څنگه د باران اوبه راوگرځوي، تر ځمکې لاندې یې زېرمه او پاکې یې وساتي. په دې اړه د افغانستان په نورو ښارونو کې هیڅ پاملرنه نه ده شوې او نه د افغانستان په نورو ښارونو کې د Hydrostatic تیسټ رواج لري، چې د اوبو د جاذبې د قوت یا Gravity تیسټ وکړي او له انرژۍ لکه برق او ماشین پرته له اوبو څخه گټه واخستل شي. مور د عینو مېنې ټولې ونې د همدې سیستم په ذریعه خړوبوو. که څه هم پر دې سیستم په لومړي سر کې یو څه لگښت شوی، چې زېرمه تونونه او د تصفیې سیستم مو جوړ کړی؛ خو وروسته دا کار لگښت نه لري او دوامداره بڼه لري چې ونې خړوبې کړي.

هلمندی وایي چې په افغانستان کې تل د انرژي د زیاتوالي لپاره غوښتنه ډېره ده؛ خو هیڅوک کار نه کوي چې د انرژۍ د استعمال غوښتنه راکمه کړي. دی وایي که تاسې عینو مېنې ته وگورئ نو

مور ټولې ونې د ختيځ او لوېديځ په امتداد کښېنولې دي، ځکه بادونه تل له جنوب څخه رالوځي او په دې توگه مور د عینو مېنې په ښارگوټي کې د زياتې تودوخې مخه نيولي ده. دا د دې معنی لري چې د زياتې انرژۍ د لگښت مخه مو هم نيولې ده. که دا ونې نه وي ښايي يو کور لس ساعته ايرکنډيشن ته اړتيا ولري؛ خو د دغو ونو په کښېنولو سره دوی پنځه ساعته ايرکنډيشن ته اړتيا لري چې دا ډول ساده کارونه د انرژۍ په سپما کې ډېره گټه لري.

همدا رنگه هغه وايي چې د کورونو په ډيزاين کې هم هڅه شوې ده چې د زياتي انرژۍ د لگښت مخه ونيسي.

دی وايي: دا نهايت ظلم او جنايت دی چې د کورونو د کموډونو او تشنابونو اوبه څوک د باران له اوبو سره گډې کړي. مور دغه اوبه د پورته سيستم په ذريعه تصفيه کوو او د هغو په واسطه بېرته ونې خړوبوو. همدا رنگه د ده په وينا د دنيا په مډرنو ښارونو کې دا نه شته چې د سرکونو په غاړه دې لښتي وي ځکه دا لښتي ډکېږي او تشول يې گران کار دی. خلک يې لښتي ته ورغورځوي او ښاروالي يې ترې بېرته راغورځوي چې دا کار همداسې دوام مومي؛ نو د دې لپاره بله چاره هم شته چې تاسو يې

عملاً په عینو مېنه کې لیدلای شی. هلته سرکونه څنډو ته هیڅ لښتي نه لري. که د عینو مېني ښارگوټي کې هر څومره باران وشي؛ نو هیڅ اوبه نه ضایع کېږي او ټولې اوبه په خپله د ځمکې له خوا جذبېږي او د هیچا لپاره مزاحمت نه کوي، ځکه مور د سرکونو ترڅنګ لښتي نه لرو او د ځمکې لاندې مو د باران د اوبو لپاره پایپونه غځولي دي.

حمید هلمندی وايي چې د افغانستان ښارونه ډېر لگښت والا جوړ شوي دي او د ښار جوړوونې نورمونه یې هیڅ په پام کې نه دي نیولي. دی وايي چې د کابل ښار د اوبو سیستم ډېر خراب دی. مور غواړو په عینو مینه کې داسې پایپونه ولگوو چې ونو ته هوا ورکړي، چې بدبویه امونیا له منځه یوسي او په نایتربټ یې بدل کړي. د زراعت لپاره همدا اوبه ډېرې ښې دي. د دې لپاره مور د پایپونو جوړولو فابریکه جوړه کړې ده.

مور تر اوسه د عینو مېني په ښار کې تقریباً درې سوه کیلومتره سرکونه پاڅه کړي دي او تقریباً درې سوه کیلومتره نور سرکونه پخولو ته اړتیا لري.

ښاغلي هلمندي له ښار جوړونې پرته په نورو ډگرونو کې هم کار کړی دی. دی ښه پوهه او پراخه تجربه لري او ورسره یې متمدنه نړۍ هم ښه مطالعه کړې ده. هلمندی وايي کله چې زه په لومړي سر کې افغانستان ته راغلم؛ نو د کندهار د انګورو بڼونه ډېر خراب وو، زیاتره یې چپه شوي وو، له کرغېړنو جنگونو وروسته وچکالیو هم خورا سخت خپلي وو او هیڅ صادرات یې نه درلودل. ما په دې برخه کې په کار پیل وکړ، شپاړس ډوله د انګورو تاګونه مې له امریکې نه راوړل، چې پوست یې سخت و او د ساتلو ښه وړتیا او مقاومت یې درلود. هغو ته مې رشد ورکړ، چې اوس یې هم شپږ اوه ډوله مروج دي. دا د دې لپاره چې د نورو هېوادونو لکه چيلي، برازیل او امریکا له انګورو سره د دوبي په مارکېټ کې رقابت وکړي شي.

زما تر کار د مخه په کندهار کې بڼونه یوازې د انګورو د تولید لپاره وو، د حیواناتو وښه او خپله خوراکه به یې له نورو ليرې ځایونو څخه واردوله. ما خلکو ته دا وښودله چې څرنگه د انګورو د تاګونو په منځ کې شپيشتې، لوییا او سایین وکړي چې هم خپلو کورنیو ته پروتین او خوراکه برابره کړي او هم د خپلو

څارويو لپاره د وښو خوراکه. يعني د Intercropping يا په يوه وخت کې د څو نباتاتو کرلو، نوې طريقې مې دوی ته وښودلې، چې ښه نتيجه يې ورکړې ده.

هلمندی وايي چې د عينو مينه اوس په ځان بسيا ده، بهرنيانو ته زياته اړتيا نه لري او افغانان کولای شي چې دا پروژې په مخ بوځي.

زه اوس غواړم خلک په دې پوه کړم، چې له وچو او شاړو ځمکو څخه څنگه گټه واخلي. د بېلگې په توگه مور تحقيقات وکړل چې پسته او زيتون په وچو ځمکو کې ښه نتيجه ورکوي؛ نو مور غواړو چې د دې پروژو د پراختيا لپاره کار وکړو. پروسې کال مې د پستې ۱۱۵ بڼونه جوړ کړل. ښوون يا زيتون هم ښه نتيجه ورکړې ده، ځکه په کال کې يوازې دوه درې ځله اوبو ته اړتيا لري او د انگورو په څېر نازدانه نه دي.

ما په نورو مېوه جاتو هم کار کړی دی، املوک مې له لغمانه راوړل چې ښه نتيجه يې ورکړې ده. ناک مې له فراه څخه راوړل، چې د هغو نتيجه هم ښه ده. اوس غواړم، چې په حيواني او انساني غذاو باندي کار وکړم او هغو ته پراختيا ورکړم.

ښاغلی هلمندی وايي:

له ټولو ستونزو سره سره د عینو مېنې پروژه یوه ښه بېلگه ده، که دولت داسې پروژې په نورو ښارونو کې عملي کړي؛ نو د دولت لپاره به ډېره سودمنه تمامه شي. د بېلگې په توګه زه وایم چې د عینو مېنې په ښار کې ښاروالۍ او یا برېښنا ریاست هیڅ لګښت نه دی کړی؛ خو دوی ته له دغې پروژې نه عاید راځي. همدا ډول د فواید عامې او پوهنې ریاستونو هلته یوه افغانۍ هم نه ده لګولې؛ خو په عینو مېنه کې ښوونځي او سرکونه جوړ شوي دي، چې هم خلکو ته کار پیدا شو او هم د میلیونونو ډالرو پانګې د فرار مخه ونیول شوه.

د کندهار په نورو سیمو کې امنیت خراب دی خو په عینو مېنه کې امنیت له ډېر کم پرسونل سره هم ښه دی. چې امنیت ښه دی یوازینی علت یې د ښار د ډیزاین مسأله ده، ځکه د عینو مېنې نه د وتلو او عینو مېنې ته د رانوتلو لارې لږې دي.

حمید هلمندی وايي: افغانستان ډېر زیات ظرفیت لري، چې پر ځان بسیا شي، د دې پر ځای چې افغانان نورو هیوادونو ته لاړ شي او هلته درانه او ستونزمن کارونه وکړي؛ ان د نورو هیوادونو

کسان کولای شي، دلته کار وکړي. دی وایي چې د یو هېواد په انکشاف کې پوهه ډېره مهمه ده. په ځانگړي ډول د کرنې په برخه کې خودکفایي زیاتې پوهې ته اړتیا لري، چې موږ څنگه له خپلو ځمکو، اوبو او بشري منابعو څخه مؤثره گټه واخلو.

دی وایي چې افغانستان ته تراکتور تقریباً شپېته کاله پخوا راغلی دی؛ خو د افغانستان بزگران اوس هم په سمه توگه د تراکتور په استعمال نه پوهېږي.

هلمندی وایي که څه هم زه د عینو مېني په ښار کې دېرش سلنه سهم لرم؛ خو یوه روپی مې هم بېرته بهر ته نه ده وړې او خپله برخه ټول عاید مې بېرته د عینو مېني په ښار جوړولو کې لگولی دی.

ځانگړې کارنامې:

- يو نوښتگر، فعال او وړ افغان شخص دی.
- لومړنی شخص دی، چې په هېواد کې يې په نړيوال ستندېرډ برابر يو ښارگوټی طرح او ډيزاين کړ.
- تر جنگونو وروسته يې د کرنې په برخه کې په کندهار کې نوښتگرانه فعاليتونه وکړل.
- د عینو مېنې له درکه لاس ته ورتلونکې خپله ونډه ټوله پانگه په هېواد کې ساتي، چې دا يې د ملي مفکورې او وطنپالنې غوره بېلگه ده.

***

***

پیاوړې اراده، لوړې او ملي موخې، روا حقونه او تر څنګ یې
خلوص هغه څه دي، چې د انسان بری تضمینوي، ځکه خو د
داؤدخان دا مقوله ډېره مشهوره شوې، چې:

تصمیم د بري لومړی شرط دی

هر ستونزمن کار د اسانېدو شتون تیا لري، خو قوي هوډ لرل او
ستونزو ته اوږه ورکول یې بنسټیز شرط دی. وایي چې یوه سوېل
د یو ځای په نیولو کې له ماتې سره مخامخ و، خو ځله یې زور
وازمایه خو بری یې نه شو په برخه. د سوچ او فکر پر مهال یې یو
مېړی ولیده، چې په لسگونو ځله یې د خپلې توبنې یو توکی لوړ
ځای ته خپژاوه؛ خو زور یې نه رسېده، تر څه ځایه ورپورته کولو
وروسته به بېرته ترې رالوېده. مېړي قوي هوډ لاره، بیا بیا یې
هماغه کار کاوه، چې په ترسره کولو نه بریالی کېده. مېړي تر ډېر

زيار او پرلپسې هڅو وروسته وکړې شول، چې هغه خوراکي توکي خپل زېرمه تون ته ورپورته او خوندي کړي.

سومېن چې کله دا حال وليده، له دې يې يو مثبت الهام واخيست، خپلو هڅو ته يې دوام ورکړ او په پای کې يې د هغه په پام کې ځای ونيوه.

د قوي هوډ څښتنان ماتې نه مني او چې څوک ماتې نه مني؛ نو تل بريالي کېږي؛ **حليمه خزان** هم د دغسې هوډ څښتنه مېرمن ده. دغسې هوډ د بريا تر منزله رسولې او د خپلې ټولنې لپاره يوه بېلگه يې مېرمن گرځېدلې ده. يوازې ښځمنې نه بلکې نرينه يې هم په نامه وياړي او د هغې په نيولې لارې نورو ښځمنو ته د تگ سپارښتنه کوي.

د پکتيا يو مدني فعال ډاکټر عبدالهادي "حماس" د خزان په اړه وايي:

((حليمه خزان د پکتيا د نجونو په تاريخ کې لومړنۍ نجلۍ ده، چې ښوونې او روزنې ته يې مخه وکړه او نورو نجونو او د

ښاغلی ډاکټر حماس له امان الله امان سره د مرکې پر مهال

هغو پلرونو ته یې دا ذهنیت ورکړ، چې خپلې لونیې ښوونځیو او زده کړو کولو ته پرېږدي. که چېرې خزان دا جرأت نه وای کړی، چې ښوونځي ته لاره شي او ان د نړینه و تر څنگ زده کړو ته دوام ورکړي؛ نو نن به په پکتیا کې د ښځینه ښوونځي نوم نه و. دا د خزان برکت و، چې د پکتیا غونډې دودپال ولایت نن د نجونو زیات ښوونځي لري. په مرکز گردېز، احمدآباد، سیدکرم او څمکنیو ولسوالیو کې اوسمهال ښځینه لېسې شته او هر کال ترې ډلې ډلې نجونې فارغېږي.))

ډاکټر حماس وايي:

((حليمه خزان لومړنۍ مېرمن ده، چې په پکتيا کې يې د بنځو چارو د رياست دنده پر غاړه واخيسته. همدا رنگه له بنځو سره د خزان د ناستو پاستو او هڅو پايله وه، چې په پکتيا کې د بنځو شوراگانې رامنځ ته شوې. نن همدغه بنځې کولای شي، چې د هېواد او هېوادوالو لپاره په هره برخه کې کار وکړي او خپل نظرونه له نورو سره شريک کړي. خزان د پکتيا نالوستي او کره بنځې لاسي صنايعو ته وهڅولې، چې د خپل لاس په زيار پر ځان بسيا شي. زه خزان په پکتيا کې د بنځينه زده کړو بنسټ ايښودونکې گڼم. دا هم د هغې يو وياړ دی، چې ټول عمر يې په زده کړو او د زده کړو په عامولو کې تېر کړ. هغه يو وخت د ولسي جرگې ټاکنو ته هم نوماندې شوې وه. دا فعاليتونه د هغې سياسي حرکتونه هم گڼلای شو.))

د پکتيا يو بل مخور شخص استاد احمدجان " فيضي " د خزان

په اړه داسې وايي:

استاد احمدجان فيضی له امان الله امان سره د مرکې پر مهال

((فکر کوم چې ۱۳۴۴، ۴۵ یا ۴۶ کال و، چې زموږ شاگرده وه او له نهم ټولگي فارغه شوه. یوه بله خور یې هم ورسره وه، سلیمه نومېده، هغه هم فارغه شوه. خزان ډېره صادقې او رښتینې ښځه ده، ډېره پیاوړې ښځه ده. دوی اصلاً د درې اوسېدونکي دي، خو خزان په گردېز کې پیدا شوې ده. پلار یې هم یو مطبوعاتي او روشنفکر سړی و. خزان یو سیاسي ښځه هم گڼلای شو، چې په دې وروستیو

کې عملاً د سیاست ډگر ته راووته. دا هم ډېر ښه کار دی او د خزان حق و، چې یوه لېسه د هغې په نامه شوه.

حليمه خزان د محمدخزان لور په (۱۳۳۱ل) کې زېږېدلې ده.

په ۱۳۳۸ل کې په ښوونځي کې شامله او په ۱۳۴۷ل کې له نهم ټولگي څخه فارغه شوې ده. هغه وخت په گردېز کې له نهم ټولگي څخه پورته د ښځينه و د زده کړې لپاره کومې مؤسسې نه وې؛ نو حليمې خزان مجبوراً د عبدالحی گردېزي په نرينه لېسه کې له هلکانو سره يو ځای تر دولسم ټولگي پورې زده کړې وکړې. بيا يې ورپسې په دارالمعلمين کې دوه کاله پښتو ادبيات ولوستل. له ۱۳۴۸-۱۳۵۷ل پورې په "ورانگه" جريدې کې د ښځو د برخې چلوونکې وه.

له ۱۳۴۸-۱۳۸۴ل پورې يې د ښوونې او روزنې په ډگر کې خپلې ټولنې ته خدمت کړی دی. په ۱۳۸۱ل کې د ښځو چارو رئيسه وگومارل شوه؛ خو د پوهنې رياست د موافقې له مخې يې د گردېز د ښځينه لېسې د مديرې په توگه تر ۱۳۸۴ل پورې دنده ترسره کړه.

د پوهنې په ډگر کې د خزان د زیاتو او ارزښتناکو خدمتونو له امله د هغې په ژوندانه، په ۱۳۸۲ل کې د سلواغې په ۲۷ د گردېز د ښځینه و ښوونځی رسماً د هغې په نامه ونومول شو.

په ۱۳۸۳ل کې له افغانستان څخه د لسو ښځو په ډله کې د نوبل جایزې ته هم نوماندې وه. په ۱۳۵۲ل کې یې د ممتازې ښوونکې په نامه لومړی درجه ستاینلیک تر لاسه کړی دی. په ۱۳۸۲ل کې یې یو ځل بیا د غوره مدیرې په توګه لومړی درجه ستاینلیک تر لاسه کړ. د ښو خدمتونو له امله ورته د دولت له خوا د عمرې لګښتونه او د سفر اسانتیاوې هم برابرې شوې او په ۱۳۸۴ل کې یې د حج مبارکه فریضه ادا کړه.

حليمه خزان د خپلو گلايو بسځينه شاگردانو په منځ کې

د مالېزيا هېواد ته يې په يوه پوهنيز پروگرام کې د گډون لپاره هم سفر کړی دی.

خزان تر ۱۳۹۲ل پورې په پکتيا کې د بنځو چارو رئیسه وه. په دې دوره کې يې د دولت، نړيوالې ټولنې او مرستندويه مؤسسو په مرسته د بنځو د اقتصادي وضعيت د بنو کولو، د روغتيايي ستونزو د ليرې کولو، د کاري وړتياو د لوړولو او د بېسوادۍ د لمنځه وړولو لپاره د پام وړ اغېزناک کارونه ترسره کړي دي.

ځانگړې کارنامې:

➤ د پکتیا په څپر په دودیزه پښتنې ټولنه کې د ښځینه زده کړو د مخکښې او لار خلاصوونکې ویاړ ور په برخه دی.

➤ د هغې په هڅو په پکتیا کې ښځینه شوراگانې رامنځ ته او ښځینه یې د لاسي صنایعو ودې ته وهڅولې.

➤ ټول عمر یې د پوهنې په خدمت او په ځانگړي ډول د ښځو په ښوونه او روزنه کې تېر کړی دی.

➤ په پوهنیز ډگر کې د غوره خدمتونو له امله، د هغې پر ژوندانه یو ښوونځی د هغې په نامه نومول شوی دی.

که یې د افغانستان کشمیر وبلو؛ نو لا به مو هم کمیني کړې وي؛ ځکه وايي هر چا ته خپل وطن کشمیر دی؛ خو رښتیا چې د افغانستان تر ټولو ښپرازه او ښکلې غرنۍ دره ده. مست ردودنه، رنې چینې، گن گور ځنگلونه او ښپرازه طبیعي منظري یې له انسانه زړه ترورې.

خپانده راسا يې پر سينه د بنامار په خېر په غورځنگونو راروان دی او له ډېرې مستۍ له خولې سپين ځگونه بادوي. د هسکو غرونو له څوکو يې لورالوته مرغان د خپلواکۍ سندرې زمزمه کوي؛ نو طبيعي ده چې داسې سيمه به داسې خېرې زېږوي، چې پښتني شال شي او چې هر پېغله ترې وړلاندې وځي نو **مستوره شي**.

د شال د کلي ژمنۍ منظره چې له ډېر ليرې يې انځور اخيستل شوی دی

مېرمن مستوره شال د سيدعبدالرزاق لورپه ۱۳۰۹ل کال کې د کونړ د اسمار په شال کلي کې زېږېدلې ده. په شپږ کلنۍ کې يې

لیک لوست پیل او د هماغه وخت دودیزې زده کړې یې وکړې. مستورې شال د مروجو دیني او ادبي علومو ډېر کتابونه له خپل پلار څخه لوستلي وو. مېرمن مستوره شال له ۱۳۴۰ ل کال را وروسته یې په کابل راډیو کې د ویاندي په توگه دنده درلوده. د هنر او ادبیاتو په څانگه کې د دندې پرمهال یې د پښتو او دري ژبو له ادبیاتو سره ښه اشنایي پیدا شوه؛ نو خپل استعداد یې په ادبي نثري ټوټو کې د ادب مینه والو ته هم وښوده. په وطن کې د کورنی جنگ جگړو د شروع کېدو سره سم پېښور ته مهاجره شوه. په پېښور کې به یې په ادبي او علمي غونډو کې گډون کاوه. مستوره شال ښه شاعره هم وه، "پورنی" یې چاپ شوې شعري ټولگه ده. نور اشعار یې هم د هېواد په مطبوعاتو کې دلته او هلته خپاره شوي دي. د شعر یوه بېلگه یې دا ده:

روښانه شپه

خیالونو د اسمان نه مې گلونه را ورېږي
غوټۍ د تبسم دي چې زما لور ته غوږېږي
دا شپه ده د شبقدر چې جهان رڼا رڼا دی
که ستا د منځ خراغ مې د زړه خونه کې بلېږي
ای شمعی ژړا پرېږده په خدا زما سره شه

پتنگه غورځه پرځه بې تابي مې دې خوشبېري
نن مسته صراحي شوه د ساقې لوري ته خاندي
شراب چې دې د مينې ښکلو سترگو کې چورلېږي
ای غمه لرې لرې ځه له مانه لرې لرې
نن خوښه هم خندانه ټول جهان راته مسکېږي
زه څار شمه له تانه له ځانه راته گرانه
راځه راځه چې خاندو دا وختونه نه ټالېږي

سوز او ساز د سُر په خمخانه کې د شراب لرې که نه؟
د خوارو په حال سوې زړه کباب لرې که نه؟
سرگمه لالهانده ته د هجر په تيارو کې؟
رڼا د يار و لوري ته شهاب لرې که نه؟
ټناکې زړه دپاره چې له يوسره پولې وي
د رباب په عاطفې کې زړه حباب لرې که نه
چې گرځي اواره په سم غر او بيديا کې
د عشق لېونو ته کوم تناب لرې که نه؟
چې ورکه دې خودي کړي بېخودی کې خودنماشي
منم دې وايه داسې پېچ و تاب لرې که نه؟

سجده د احترام چې شي تکرار و ملکو ته
ای خدایه وایه بل هسې تراب لرې که نه
میخوره او مدهوشه په خوبونو د غفلت کې
را پاڅېره بیدار شه څه حساب لرې که نه
اواز د بقا خپږي د فرهاد د تېشی غږ نه
په عشق کې د شپږینې هسې تاب لرې که نه
چې درس د سوز او ساز وي مستورې په راز و نیاز کې
پتنگ د بنکلي شمعي ته کتاب لرې که نه؟

د افغان دشمن نه

افغان هیڅکله بې غیرته یادېدلی نه شي
هر څه مني خو بې ننگي هیڅ وخت منلی نه شي
د خپل وطن او د ناموس او آزادی دپاره
سرور کوي خو بې پتی کې ژوند کولی نه شي
په قوي عزم چې افغان کله میدان ته تللی
لکه زمري په مخه ځي څوک یې نیولی نه شي
واوره غلیمه ای غداره د افغان دشمنه!
گیدران هیڅ وخت په زمرو حملې کولی نه شي
ته به ترڅو په هغه، دغه افغانان غولوي

خلک اوس پوه دي څوک په دروغو غولېدلی نه شي
که دې په توره شپه کې هر څه غلا کول له موربه
په رڼا ورځ کې غلې نور چا نه پتېدلی نه شي
هلته او دلته لوی تېر د لوی افغان اوسېږي
د لوی افغان پوښتی هیڅ رنگه ماتېدلی نه شي
د پښتنو او تاجکانو سره یو میدان کې
افغانان یو ځای قربانېږي په شاتللی نه شي
زموږ د ننگ، د ورورولۍ او د غیرت لاسونه
سره مضبوط دي په هیڅ شان جدا کېدلی نه شي
یا به افغان په خپله خاوره کې خپلواکه اوسي
یا به شي مړ خو باداري د چا منلی نه شي
افغانۍ خویندې افغاني وروڼو پگړو ته کله
د چا د بد او تیب نظر کتل زغملی نه شي
د ننگ ناموس کار کې شریکې افغانۍ مېرمنې
ځي به جهاد ته کور کې نورې کېناستلی نه شي
زما پتمنو پښتنو، تاجکو وروڼو واورئ
د مستورې د ننگ نغمې، چې چوپېدلی نه شي

مستوره شال يوازې ښه ويانده او شاعره نه، بلکې ښه
نثرليکونکې هم وه. د نثر يوه بېلگه يې داده:

د خدای شمع

په توره ترورمۍ کې چې هيڅ نه ښکاره کېدل او ما د کټ يو
گوت او بل گوت لټاوه او ډېره ناآرامه وه، ستا له خوا راته په ډېر
خور آهنگ کې داسې وويل شو:

"اې د زمانې په تورو پردو کې نغښتې او ورکه موجوده! يو وار د
خدای شمعي ته وگوره". د دې آواز په اورېدو ماستا و لور ته په
غيرارادي ډول وکتل؛ خو د يوې مختصرې نگاه نه زيات زما سترگو
د هاغه تېزو زرينو وړانگو د ليدو تاب رانه وړ، وېرېښېدلې او زر
يو بله کېښېښودلې شوې چې تا بيا په خپله ملکوتي لهجه غږ وکړ:
"آه! آه! د خدای شمعي، د خدای شمعي، دې خوا، دې خوا، زر
وگوره".

تا زما سترگې لږې غوندې د خپلې رڼا سره آشنا کړې او په نيم
خلاص طور مې ستا و لورته وکتلی شو. ومې ليدل چې ستا له هرې

خوا څخه داسې لمبې پورته کېدلې، چې له سوځوونکي اور سره يې ډېر فرق درلود او له تاڅخه سر تر پايه د نور بښنده شروع وه. ما ستا نوراني منځ په خپل کم طاقته نظر په هغو تېزو شعلو کې يو وار يو نظر وليده او... ته څومره بښايسته وې چې زه دې ځان له توصيفه عاجزه وينمه او فقط دومره قدرې ويلي شم:

" ای د خدای شمعی! ستا رڼا، ستا جلو، ستا جمال او بښايست او ستا هر صفت د انسان له تصور هسک او پور ته دی، ځکه چې ته د خدای شمع يې او زما ژبه ستا له وصفه عاجزه وه. هو! ما وليدلې چې تا دواړه بڼکلي سترگې چې له هيڅ شي سره يې تشبيه نه شي کېدلای، زما و لور ته نيولې او په ډېر عميقانه طور دې راته کتل او ما ځان ستا په رڼا کې بل راز لیده، چې ناڅاپه تا خپل زرین او لرزان وروزونه خواره کړل او په داسې حال کې دې چې زما څخه ځان ورک، محوه او زه بې حسه ومه راباندي وغورول او خپلې پر حرارته منگولې دې زما په سينه کې بسخي کړې، زما سينه دې دوه پلې او څيرې کړه او هلته د زړه په تخت کېبښاستې او دا ځکه چې ته د خدای شمع وې او زما زړه هم د خدای تخت و، زه دې وښورولم او ودې ويل: " زه د خدای شمع يم! د حقيقت د پلټنې

د وطن معباران

روڼا، د شعر ملکه، ته په رڼا د عالم هره ذره کې د خدای عظمت
ووينه، د خدای د قدرت کور زما په رڼا ليدل کېږي، څه! زما په رڼا
د خدای کور ته ځان ورسوه...!"

مېرمن مستوره شال د ۱۳۷۷ل کال د وږي پر نهمه په پېښور
کې وفات شوه او په کونړ کې خاورو ته وسپارله شوه.

ځانگړې کارنامې:

- هغه د افغانستان د راډيو په تاريخ کې لومړنۍ نسخين پښتو ويانده وه.
- هغه يوازې ويانده نه وه، بلکې هغه شاعره او ليکواله هم وه.
- پر هېواد، پښتنو او پښتو مينه مېرمن وه، چې دا ورته د ميراث په توگه راپاتې وو.

***

***

ماخذونه

۱. اندره، خېرنیاره راضیه، د سیدبهاؤالدین مجروح ژوند، افکار او آثارو ته کتنه، د خېرندوی علمي رتبې ته د ترفیع لپاره، ناچاپ، ۱۳۸۸ل. بېلابېل مخونه.
۲. آریانا دایرة المعارف، د دایرة المعارف ریاست، د افغانستان د علومو اکاډمي، دویم ټوک ۱۳۸۷ل، ۲۲۹-۲۳۰مخونه.
۳. آریانا دایرة المعارف، د دایرة المعارف ریاست، د افغانستان د علومو اکاډمي، څلورم ټوک ۱۳۹۰ل، ۷۵۴-۷۵۵مخونه.
۴. آریانا دایرة المعارف، د دایرة المعارف ریاست، د افغانستان د علومو اکاډمي، پنځم ټوک ۱۳۹۲ل، ۱۲مخ.
۵. بېنوا، عبدالرؤف، اوسني لیکوال (بشپړ متن) علامه رشاد خېرندویه ټولنه، کندهار، ترتیب او زیاتونې مطیع الله روھیال، ۱۳۸۸ل کال.

۶. پښتو، اتم ټولگي، دويمه ژبه، د پوهنې وزارت، د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تأليف لوی رياست، ۱۳۸۹ل، ۷۷-۷۹ مخونه.

۷. د افغانستان کالني، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، د نشراتو رياست، له ۱۳۱۵-۱۳۵۷ل پورې بېلابېلې گڼې.

۸. د سولې اتلان، توانمندي، د نويو تعليماتو پرمختيايي مؤسسه، ۱۳۹۳مې، له ۴۶-۵۰ مخ پورې.

۹. دريځ، امين الله، افغانستان در قرن بيستم، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۷۸ش.

۱۰. رفيع، حبيب الله، هغوی چې بيا نه راځي، راټولونکی محمدنبي تدبير، مومند خپرندويه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۴ل.

۱۱. شمشاد مجله، د ۱۳۷۷ش کال ۱-۲ گڼه. ۱۶۵مخ.

۱۲. طنين، ظاهر افغانستان در قرن بيستم، تهران، چاپ اول ۱۳۸۴ش.

۱۳. غبار، مير غلام محمد، افغانستان در مسير تاريخ. چاپ دوم، پيام مهاجر، ايران، قم، اسد، ۱۳۵۹ش. ص ۸۲۸.

۱۴. غمخور، عبدالله، د غمخور کلیات، د افغانستان د کلتوري خدمتونو اداره، ملت پریس لاهور، ۱۳۸۰ل.

۱۵. کاموي، قضاوتپوه دوکتور عبدالمالک، شخصیت و میراث علمی و فرهنگي علامه مولوی غلام نبی کاموی، انتشارات نعمانی، ۱۳۹۴ش.

۱۶. مظہري ملورو، کبرا، پښتنې لیکوالې او شاعرانې، لومړی ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، ددولتي مطبعه، ۱۳۶۶ل.

۱۷. مولايي، میراحمد، خاطرات و تاریخ (افغانستان ۱۳۴۴- ۱۳۰۲هـ.ش) انتشارات هوای رضا، تهران، ۱۳۸۰هـ.ش.

<http://www.khorshed.org> . ۱۸

مرکبي:

۱. جلايي، علي احمد، د غلام جيلاني جلايي زوی، ۷۶ کلن، د کورنيو چارو پخوانی وزير، ۲۰ دسمبر ۲۰۱۶م کال کابل.
۲. خل، جنرال سيد نور الله، د پوليسو اکاډمی پخوانی قوماندان، ۶۷ کلن، ننگرهار، رودات، ۱۳۹۵، سرطان ۲۵ مه.
۳. حاجي شيخ محمد حسن د عبدالحسين زوی د ننگرهار ولايت د کوز کنړ د شگي د قريه اوسېدنکي.
۴. حاجي نبي هوتک، نالوستی د شبرغان ښار اوسېدونکی، ۸۲ کلن. حميد هلمندی، مرکه ۱۳۹۵ د تلې ۱۶مه، کابل، افغانستان.
۵. حماس، ډاکټر عبدالهادي د غلام سرور زوی د پکتيا ولايت د احمدآبا ولسوالۍ د سلام خېلو کلي اوسېدونکی، ۴۰ کلن.
۶. خاتپول، جنرال خاتپول، سردار محمدعثمان محمدزي لور، شاوخوا ۵۷ کلنه.

۷. رفیع، خپرېنوال حبیب الله د نصرالله زوی د میدان وردگو ولایت د سید آباد ولسوالۍ د آبدري کلي اوسېدونکی، ۷۱ کلن.

۸. غلجی د محمدجان زوی، د کونړ پخواني اسمار د بارگام اوسېدونکی، ۷۵ کلن، نالوستی.

۹. فیضي، استاد احمدجان، د فیض محمد زوی د پکتیا ولایت د مرکز اړوند د ملک خېلو کلي اوسېدونکی، ۷۱ کلن.

۱۰. قاضي، ولید غوث الدین د عبدالقادر قاضي زوی، ۴۵ کلن، ۲۰۱۶م نومبر ۳۰مه، کابل.

۱۱. معلم عبدالهادي د عبدالرؤف زوی د لغمان اوسېدونکی، ۶۸ کلن.

۱۲. میا سیداحمدشاه د میانواب شاه زوی، ننگرهار سور رود، د ننگرهار ولایت اداري کارمند، ۷۹ کلن.

۱۳. نعیم، نادر د سردار عزیزنعیم زوی، ۴۲ کلن، ۱۳۹۵ لم ۱۲، چارشنبی، کلوله پشته، برج برق سیمه، کابل افغانستان.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**